

Západočeská univerzita v Plzni

Studijní opora

Regionální rozvoj a regionální politika

doc. RNDr. Jiří Ježek, Ph.D.

(2025)

Název: **Regionální rozvoj a regionální politika**
Autor: **doc. RNDr. Jiří Ježek, Ph.D.**
Počet stran: **161**

Plzeň 2025

Obsah

1. Úvod do prostorové a regionální ekonomiky	5
2. Lokalizační rozhodování podniků (výběr stanoviště pro podnikání)	27
3. Atraktivita a konkurence lokalit	53
4. Teorie využití půdy a městské struktury	62
5. Sídelní struktura a městské systémy	71
6. Vztah města a jeho zázemí (fázový model)	87
7. Tradiční teorie regionálního růstu (teorie exportní báze, input-output analýza a neoklasická teorie)	99
8. Polarizační teorie a teorie endogenního růstu	113
9. Inovace a znalosti v regionálním vývoji	121
10. Od fordistické dělby práce k flexibilní výrobě?	129
11. Regionální politika	137
12. Strategie regionálního rozvoje České republiky	146
Povinná a doporučená literatura	156
Seznam použité literatury	158

1. Úvod do prostorové a regionální ekonomiky

Cílem této první kapitoly je seznámit studenty s klíčovými pojmy, jež tvoří základní znalostní vybavení každého regionálního ekonomy. Pro lepší pochopení významu těchto pojmů a vzájemných vazeb mezi nimi je zároveň nastíněn kontext, v němž se užívají. Je přitom třeba mít na paměti, že regionální rozvoj je výrazně interdisciplinární obor – kromě ekonomů se jím zabývají také geografové, sociologové, urbanisté, demografové, politologové a další specialisté. V odborné praxi se proto lze setkat s rozdílnými pojmy označujícími stejné jevy nebo, naopak, s užíváním totožných pojmů, avšak ve zcela odlišném významu. Tato skutečnost by měla být předem zohledněna i při práci s doporučenou literaturou.

Prezentovaný studijní text vychází zejména z ekonomického a částečně z ekonomicko-geografického pojetí regionálního rozvoje. První kapitola tak představuje vstup do problematiky prostorové a regionální ekonomiky. Nejprve je definován pojem *prostorová struktura* a na příkladu hustoty obyvatelstva v České republice je ilustrováno, jak lze prostorovou strukturu hodnotit z různých úhlů pohledu. Následuje vysvětlení samotného pojmu *prostor* a nastínění několika způsobů jeho vnímání. Další část kapitoly se zaměřuje na tři klíčové skupiny aktérů (podniky, domácnosti/obyvatele a stát/veřejný sektor), kteří svými aktivitami utvářejí prostorovou strukturu a současně fungují jako hybatelé regionálního rozvoje. V praxi se zpravidla nepracuje se zcela abstraktním pojmem „prostor“, nýbrž s jeho konkrétními částmi – obcemi, městy a regiony. V textu se proto následně rozebírá pojem *region* a možnosti jeho vymezení (regionalizace). Pozornost je přitom věnována rozličným typům regionů, přičemž podrobněji jsou představeny zejména regiony homogenní a nodální (vztahové).

Dalším klíčovým pojmem je *regionální růst a rozvoj*. Stejně jako pojem „region“ je i „regionální rozvoj“ často různě interpretován v závislosti na specifickém odborném zaměření autora. Z analytického hlediska se významnou roli hraje otázka měření prostorových neboli regionálních rozdílů (disparit). Závěrem jsou stručně představeny *prostorová a regionální ekonomie* jako teoretické disciplíny zabývající se regionálním rozvojem. V neposlední řadě je vymezena také *regionální politika*, již bude věnován celý samostatný modul.

Studijní cíle:

- Definovat klíčové pojmy (prostorová struktura, aktéři, region, regionální rozvoj apod.)
- Chápat a analyzovat prostorový systém ekonomiky: jeho aktéry, vztahy a struktury
- Vysvětlit, jak jednotliví aktéři (podniky, domácnosti a stát) ovlivňují prostorovou strukturu ekonomiky a přispívají k rozvoji regionu
- Získat přehled o postupu vymezení homogenních a nodálních regionů
- Diskutovat obsah pojmů „regionální růst a rozvoj“

Klíčové pojmy:

- Prostorová struktura
- Úrovně pozorování prostorové struktury
- Pojetí prostoru
- Nejdůležitější aktéři
- Region
- Regionalizace
- Typy regionů (homogenní region, heterogenní/nodální region, účelový region, identifikační region, region soudržnosti)
- Nomenklatura územních statistických jednotek (NUTS)
- Regionální růst

- Regionální rozvoj
- Magický pětiúhelník regionálního rozvoje
- Měření regionálních rozdílů (disparit)
- Prostorová ekonomie
- Regionální ekonomie, regionální makroekonomie a regionální mikroekonomie
- Regionální politika

1.1 Prostorová struktura

Každodenně se se setkáváme s **prostorovými strukturami**. Často jsou pro nás tak samozřejmé, že si je ani neuvědomujeme. Například bydlíme ve městě a na víkend odjíždíme na venkov nebo že některé zboží a služby se produkují pouze ve větších městech a některé pouze v centrech velkoměst, takže si ani neklademe otázku o příčinách těchto rozdílů.

Rozdíly v prostorových strukturách jsou obecně velmi výrazné (někdy v této souvislosti používáme jiné nebo podobné výrazy jako prostorové rozmístění různých jevů, prostorové uspořádání, prostorová diferenciacie, prostorové rozdíly apod.). Prostorovou strukturu často dělíme do těchto funkčních částí:

- Výroba (produkce)
- Infrastruktura
- Obyvatelstvo
- Přírodní zdroje a podmínky
- Sídelní struktura

Obrázek 1-1. Prostorové rozmístění obyvatel České republiky podle hustoty obyvatelstva (příklad)

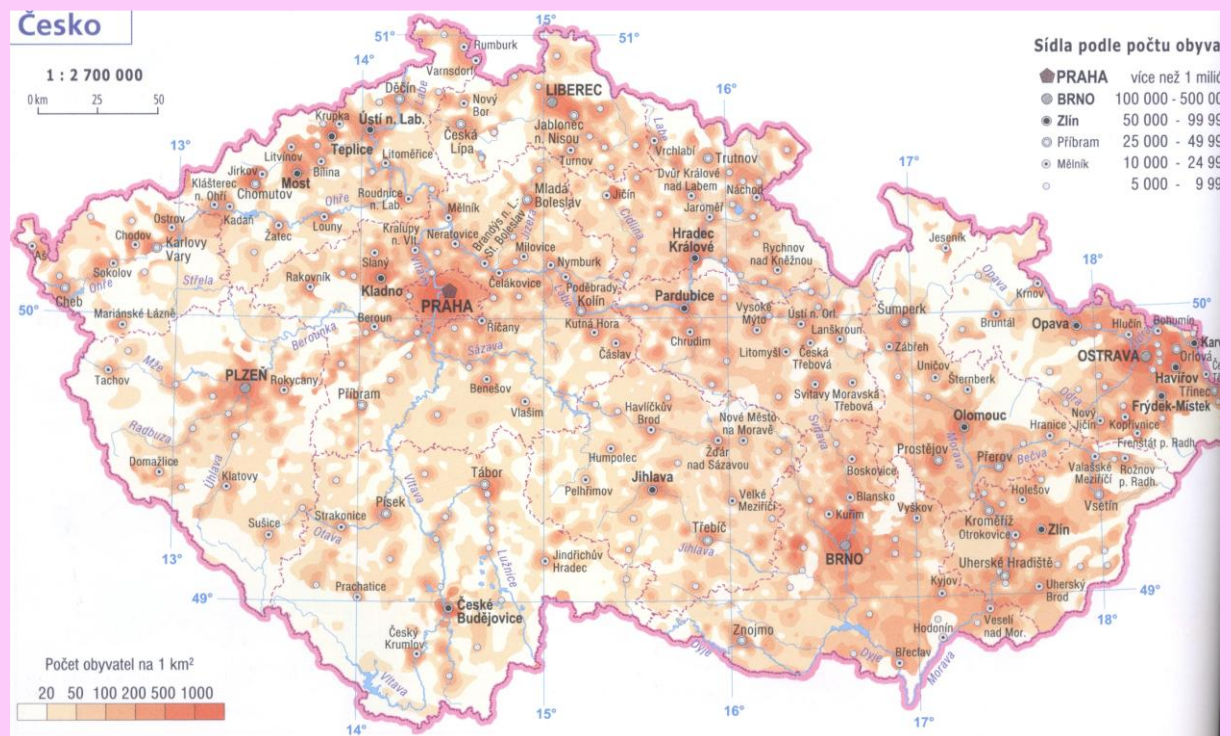
Podívejme se například na prostorovou strukturu obyvatelstva České republiky podle hustoty osídlení. V České republice na ploše 78 870 km² žije 10,7 miliónu obyvatel (2020). Průměrná hustota obyvatel tak činí 136 obyvatel na km². Podíváme-li se na hustotu osídlení z prostorového hlediska, tak zjistíme značné prostorové rozdíly.

Rozmístění obyvatel na území ČR je nerovnoměrné. Z hlediska přírodních podmínek žije nejvíce obyvatel v nížinách (Polabí, Poohří, moravské úvaly) a u velkých řek (Labe, dolní Vltava, Morava). Naopak nejméně obyvatel žije v horských oblastech hlavně v příhraničí (např. Šumava, Jeseníky). Z ekonomického hlediska se obyvatelstvo nejvíce soustřeďuje tam, kde jsou pracovní příležitosti. Velká města (Praha, Brno, Ostrava, Plzeň) či průmyslové oblasti (severní Čechy, Ostravsko, střední Morava). Hustěji zalidněn je sever a východ ČR, naopak méně západ a jih. Průměrná hustota zalidnění pro celé území ČR je 136 obyvatel na km². Z evropského měřítka se jedná o vyšší průměr (nejhustěji zalidněným státem Evropy je Nizozemsko – 390 obyvatel na km², pokud nepočítáme „ministáty“ Monako, Vatikán a Malta).

V rámci krajů ČR má dominantní postavení Praha (2518 obyv./km²). Na druhém místě je Moravskoslezský kraj (230 obyv./km²) a třetí je Jihomoravský kraj (160 obyv./km²). Naopak nejméně obydlený je Jihočeský kraj (63 obyv./km²), následovaný Plzeňským kraje a krajem Vysočina (oba 76 obyv./km²).

Rozdíly existují také v rámci měst. Prostorové rozmístění obyvatel Prahy je také diferencované. Jestliže průměrná hustota zalidnění Prahy je 2518 obyvatel/km², tak nejvyšší hustotu nalezneme ve vnitřním městě, tam, kde jsou vysoké činžovní domy stojící vedle sebe v blocích. Příkladem jsou např. Vinohrady s hustotou 20 000 obyvatel/km². Nejnižší hustotu osídlení mají naopak území zastavěná rodinnými

domy se zahradami, která se nacházejí na okrajích Prahy. Příkladem jsou např. Křeslice s 1000 obyvatel/ km².

Nejenom o prostorové diferenciaci Prahy se více dozvíte ve studii IPR „Znáte Prahu? Město v mapách, grafech a číslech (2015).

https://www.iprpraha.cz/uploads/assets/dokumenty/obecne/znate_prahu_e.pdf

Ekonomické a sociální aktivity se neodehrávají jen v čase, ale i v prostoru. Tento prostor (území) zahrnuje nejen přírodní podmínky (klíma, reliéf, nerostné zdroje, kvalitu půdy apod.), ale také výsledky lidské činnosti, k nimž patří technická a sociální infrastruktura, zemědělství, lesnictví, průmysl, doprava, služby a sídelní struktura (vesnice, města).

Prostor tak představuje společensko-ekonomickou kategorii, která svou kvalitou, uspořádáním (organizací) a vzájemnými vazbami ovlivňuje podmínky lidské činnosti (produkční proces) i jeho výsledky. Prostorovou strukturu lze definovat jako způsob, jakým jsou jednotlivé prvky prostoru uspořádány a vzájemně propojeny do jednoho systému.

Typickými prvky tohoto systému jsou lidé (resp. lidská sídla) a podniky z různých ekonomických sektorů. Tyto prvky mohou být rozmístěny relativně rovnoměrně, anebo koncentrovaně v určitých regionech či centrech.

Tabulka 1-1. Úrovně, z nichž se můžeme pozorovat prostorové struktury

- Obec či město a jeho vnitřní části
- Městský region (jádrové město a jeho zázemí, odkud lidé ve velké míře vyjíždí za prací do jádra)
- Region (různě velký od mikroregionu, který představuje několik obcí až po kraje, regiony NUTS2 apod.)
- Stát
- Nadnárodní celek (EU apod.)

Mezi jednotlivými prvky prostoru vznikají i **vzájemné vazby**, tedy **propojení a interakce**. Typickým příkladem je dojíždění za prací, do škol nebo za různými službami. Takto se vytvářejí vztahy mezi místem bydliště a místem, kde lidé pracují, nakupují či tráví volný čas. Podobné vazby se přitom uplatňují i mezi podniky, a to například formou nákupních a prodejních vztahů, vzájemné spolupráce, kapitálových toků či různých závislostí.

Jak již bylo naznačeno, vnímání prostoru se výrazně liší podle takzvané „**řádovostní úrovně**“, z níž jej pozorujeme. Čím menší územní jednotky sledujeme, tím zřetelněji mohou vyvstat rozdíly. Na úrovni krajů se například hustota osídlení může jevit poměrně vyrovnaná, zatímco na úrovni jednotlivých obcí či měst mohou být rozdíly až propastné. Na jedné straně existují téměř liduprázdné oblasti, jako je Šumava s průměrnou hustotou 20–25 obyvatel na km², na straně druhé pražské Vinohrady s hustotou kolem 20 tisíc obyvatel na km².

Podobný kontrast lze sledovat i u rozmístění restaurací. Ty se většinou nacházejí tam, kde žijí lidé, takže jejich síť může na první pohled působit poměrně rovnoměrně. Ovšem při detailnějším pohledu na velkoměsta zjistíme, že se restaurace často koncentrují v centru.

1.2 Pojetí prostoru

Chápání prostoru v sociálních vědách se výrazně liší. Tradiční přístupy jej vnímají jako „kontejner“ – tedy fyzický rámeček, v němž se odehrávají sociální a ekonomické aktivity. V takovém pojetí je prostor naplněn „věcmi“ (podniky, sídly, institucemi), které jsou do něj pouze lokalizovány. Na prostor lze ovšem nahlížet i jako na *bariéru*, přičemž hlavní roli sehrává vzdálenost, dopravní náklady či další omezení – například dojetí do Prahy je reálné ze vzdálenosti 30 km, možná i 60 km, ale zvládnutelnost 100 km už představuje zásadnější překážku. Bariéry přitom mohou být i jiného typu, například **přírodní, mentální, institucionální** nebo **ekonomické** (různé druhy regulací).

Nejnovější teorie regionálního rozvoje zdůrazňují, že prostor není jen pasivní kulisou, nýbrž *aktivním hráčem*, který zásadně ovlivňuje ekonomickou výkonnost. Do popředí se dostává **institucionální uspořádání a síťové propojení** mezi aktéry (podniky, obcemi, neziskovými organizacemi či vzdělávacími institucemi). Moderní přístupy, často označované jako *place-based* politika nebo *místně zakotvený rozvoj*, ukazují, že intenzivní spolupráce a sdílením zdrojů lze dosáhnout výrazně lepších výsledků, než když se každý subjekt zaměřuje pouze na svůj vlastní prospěch.

Kromě fyzické vzdálenosti dnes hrají klíčovou roli i *neviditelné* formy propojení, například **digitální sítě**, *virtuální komunity* nebo *sdílená infrastruktura znalostí*. Díky těmto faktorům může být „vzdálenost“ v některých ohledech téměř setřena, což umožňuje efektivnější komunikaci, rychlejší šíření informací a tím i *inovační* a *ekonomický rozvoj* regionů či měst.

Celkově tedy prostor chápeme jako **společensko-ekonomickou realitu**, ve které se prolínají geografické, institucionální i sociální dimenze. To, jak je prostor organizován a spravován, významně formuje možnosti rozvoje a konkurenceschopnosti a ovlivňuje každodenní život obyvatel.

1.3 Nejdůležitější aktéři

Pokud jako společnost nejsme spokojeni s prostorovým rozmístěním sociálních a ekonomických jevů, například kvůli značným rozdílům mezi jednotlivými regiony, můžeme se pokusit situaci změnit prostřednictvím regionální politiky nebo jiných rozvojových iniciativ. To však vyžaduje, abychom znali

hlavní aktéry, kteří mohou proces proměny ovlivnit. Základní otázkou tedy je, *kdo* tyto změny v prostorové struktuře podněcuje a *kdo* je hybatelem regionálního rozvoje.

V tradičních přístupech rozlišujeme **tři nejdůležitější skupiny aktérů**:

- **Podniky**
- **Domácnosti (jednotlivci)**
- **Stát (veřejný sektor)**

Vztahy mezi těmito klíčovými aktéry jsou schematicky znázorněny na obrázku 1-2.

Podniky

Z hlediska prostorové struktury a regionálního rozvoje patří k zásadním rozhodnutím **volba lokalizace**. Management podniku rozhoduje, kde budou umístěny výrobní, obchodní, výzkumné, řídicí či jiné funkce. Ty mohou být soustředěny do jedné lokality nebo rozděleny mezi více stanovišť. Firmy, které mají více závodů nebo poboček, tak často řeší, jak *optimálně* rozložit své aktivity v prostoru. Například centrála a vědecko-výzkumné oddělení mohou sídlit v Londýně a vlastní výroba ve středoevropském městě.

Prostorová struktura však není ovlivňována jen lokalizačními rozhodnutími. Podniky formují region také svými **dodavatelskými, prodejními a skladovacími sítěmi**, případně politikou „just-in-time“, která vyžaduje koordinaci dopravy i dostupnost kvalitní dopravní infrastruktury. Mzdová politika pak ovlivňuje regionální příjmy, a tím i kupní sílu obyvatelstva. Tato zpětná vazba posiluje či zeslabuje lokální trhy a může vést k dalšímu růstu nebo naopak útlumu regionu.

V **nejnovějších přístupech** je kladen důraz na *inovační procesy, průmysl 4.0 a digitální transformaci*, které umožňují větší decentralizaci výroby i práci na dálku. To může proměňovat tradiční přitažlivost velkých měst jako hlavních center byznysu a měnit dosavadní hierarchii regionů.

Soukromé domácnosti (jednotlivci)

Také **domácnosti** svými rozhodnutími ovlivňují regionální struktury a rozvoj. Jednak jako *spotřebitelé* zboží a služeb, jednak jako *zaměstnanci, podnikatelé či investoři*. Lidé rozhodují o místě bydliště, zaměstnání, trávení volného času atd. Tím vytvářejí v prostoru síť vztahů (dojíždka za prací, nákupy, cestovní ruch, rekreace).

Díky moderním technologiím se v posledních letech rozvíjí **práce na dálku** (home office, digitální nomádství), a tím roste i důležitost kvalitního internetového připojení. Tyto faktory mohou proměnit dosavadní stěhovací vzorce a vést k renesanci menších měst nebo venkovských oblastí, pokud nabízejí atraktivní prostředí pro život a zároveň nezbytné digitální služby.

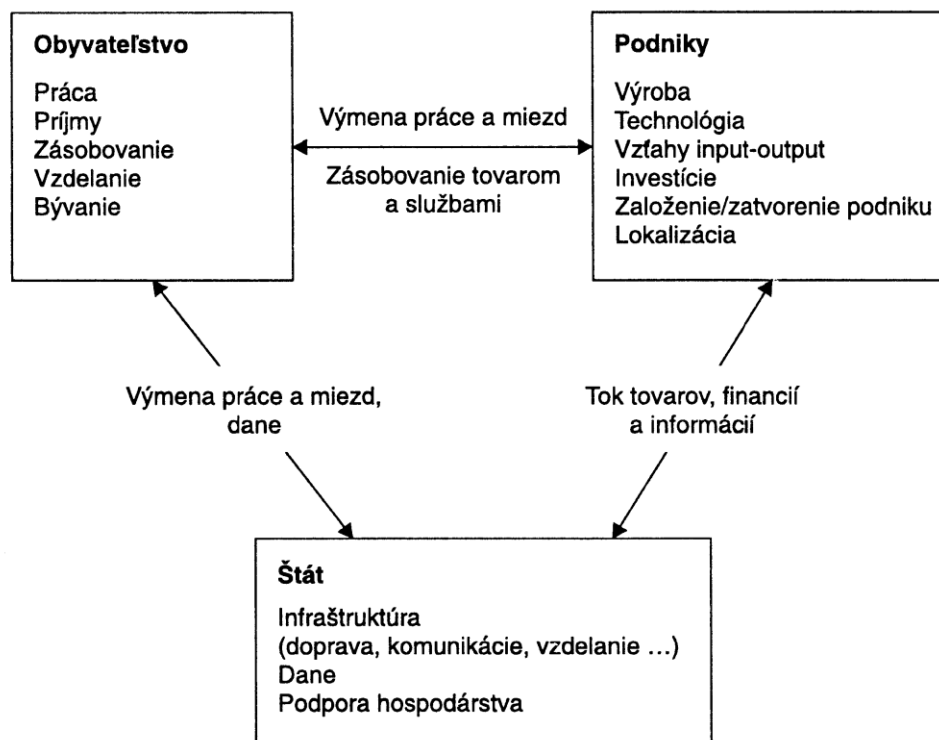
Dojíždka do zaměstnání zůstává nicméně významným fenoménem, který spojuje městská centra s širším zázemím. Obchodní a nákupní centra se mohou koncentrovat na určitém místě právě proto, že je populace ochotná dojíždět na delší vzdálenosti. Tím se posilují **aglomerační výhody**, které umožňují specializaci podniků i rozvoj služeb.

Stát a veřejný sektor

Také **veřejný sektor** činí mnoho prostorově relevantních rozhodnutí. Určuje například **kvalitu infrastruktury** (silnice, železnice, komunikační sítě) nebo lokalizaci veřejných zařízení (nemocnic, škol,

vědeckovýzkumných institucí). Tyto rozhodnutí mohou výrazně ovlivnit *konkurenční výhody* či *nevýhody* daného regionu.

Obrázek 1-2. Nejdůležitější aktéři a vztahy mezi nimi

Stát dále **strukturuje sociální a politické rámcové podmínky:**

- Vybírá daně, které se mohou v různých regionech lišit.
- Vytváří legislativu a regulační opatření (například v oblasti stavebního práva).
- Vyhláší strategické rozvojové programy a poskytuje *dotace* či *investiční pobídky*.

V poslední době se proměňuje pohled na roli státu ve světle *měnících se podmínek globálního trhu*, digitalizace a **klimatických výzev**. Nové nástroje, jako je **place-based přístup**, **smart specialisation** nebo **zelená tranzice**, naznačují, že stát, kraje a obce (města) se mohou více zaměřit na *podporu místních inovačních ekosystémů, udržitelnou mobilitu a oběhové hospodářství*.

Je však důležité mít na paměti, že stát není homogenní institucí. Zájmy **národní vlády**, **krajských samospráv** a **místních samospráv** se mohou lišit a vzájemně si i konkurovat v boji o omezené zdroje. Současně stát nestojí mimo ekonomický systém – *politické a ekonomické tlaky* jsou do rozhodování veřejné správy silně promítnuty.

Stát by tak měl být chápán jako **jeden z aktérů**, který vstupuje do komplexní sítě rozhodnutí. Jeho reálné možnosti ovlivnit regionální vývoj závisí na spolupráci s ostatními subjekty (podniky, domácnostmi, neziskovým sektorem) a na flexibilitě, s níž dokáže reagovat na **nové výzvy** – ať už jde o technologické změny, demografické posuny či klimatické hrozby.

Díky **vzájemné provázanosti** těchto tří základních aktérů (podniků, domácností a státu) je nepravděpodobné, že by kterýkoli z nich mohl hrát roli „vyšší řídicí instance“, jež by vytvářela *veřejné blaho* zcela nezávisle na ostatních. Udržitelný regionální rozvoj vzniká spíše *spoluprací a koordinací* v rámci celé sociálně-ekonomické sítě. Nové přístupy navíc ukazují, že do hry stále výrazněji vstupují i **nevládní organizace, komunity a občanské iniciativy**, které mohou dát rozvojovým projektům potřebnou legitimitu a inovativní nápady.

1.4 Region a regionalizace

V praktických aplikacích zřídka pracujeme s celým „prostorem“ jako takovým, nýbrž s jeho dílčími částmi – nejčastěji s **obcemi, městy a regiony**. Především v souvislosti s regiony se již dlouhá léta odborníci snaží o vyhovující definici a zpřesnění jejich vymezování. Problém spočívá mimo jiné v tom, že pojem „region“ je často užíván metaforicky a velice široce (např. se řekne: „*region se rozhodl...*“, ačkoli jde o rozhodnutí krajské samosprávy).

Základní je zde uvědomění, že **regiony nejsou objektivně dané**, ale vždy jsou výsledkem určité **abstrakce** či **konstrukce**. Abychom mohli regiony účelně používat – ať pro analytické, správní nebo politické účely – je třeba je **vymezit**. Tento proces nazýváme **regionalizací**. Pozor ovšem na významové posuny: někdy se termín *regionalizace* užívá i pro přesouvání kompetencí na regionální samosprávy, což je ovšem jiný koncept než samotné vymezování regionů.

1.4.1 Region a jeho vymezení

Region lze chápat jako **územní celek**, který je možné vyčlenit z širšího prostoru (území) podle určitého **znaku** (kritéria). Nejčastěji má takové vymezení konkrétní účel, například **analytický** (pro vědecký výzkum), **plánovací** (pro potřeby veřejné správy, regionální politiky), či **strategický** (pro rozvojové aktivity).

Samotný proces vymezování regionů – **regionalizace** – probíhá dvěma hlavními způsoby:

- **Odshora dolů:** Například se rozdělí území státu na menší dílčí části.
- **Odspoda nahoru:** Seskupují se základní územní jednotky (např. obce) do větších jednotek (mikroregionů, mezoregionů apod.).

Region se však v běžné i odborné terminologii používá v mnoha významech. Z hlediska **ekonomie** a **regionálního rozvoje** rozlišujeme subnacionální, supranacionální a transnacionální regiony.

Tabulka 1-2. Typy regionů z regionálně-ekonomického hlediska

typ regionu	Příklady
Subnacionální	Brněnský metropolitní region, Posázaví, Šumava
Supranacionální	střední Evropa, V4, Balkán, východní Asie
Transnacionální	euroregiony (např. Euregio Egrensis)

V moderních přístupech pohlížíme na regiony jako na **otevřené sociální a ekonomické systémy**, v nichž se rozvojové impulsy (např. inovace, investice, migrace pracovní síly) mohou rychle šířit i za jejich pomyslné hranice. Statistické podchytení interakcí mezi regiony (import/export na meziregionální úrovni) je ale často problematické, jelikož dostupné datové zdroje bývají většinou vztaženy k větším územním celkům nebo k administrativním jednotkám.

1.4.2 Typy regionů a jejich využití

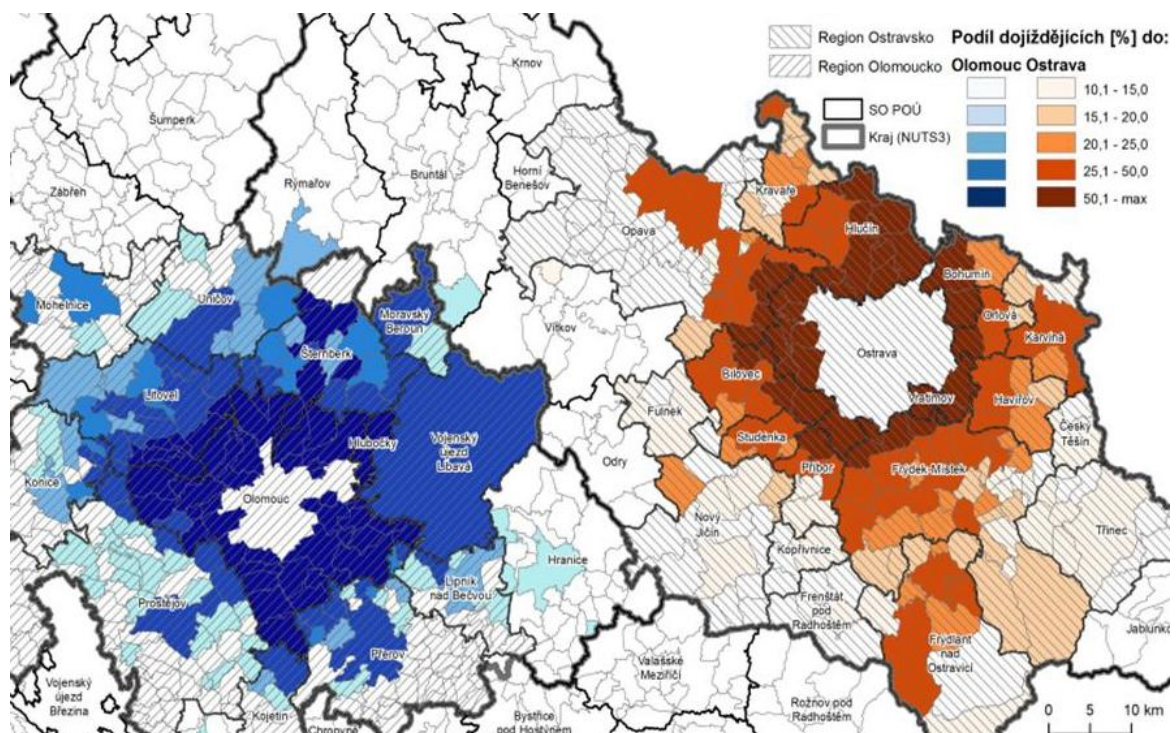
Homogenní (stejnorodé) regiony

Vymezují se na základě **podobnosti** (homogenity) jednotlivých územních jednotek podle předem zvolených **charakteristik**. Například:

- Míra nezaměstnanosti.
- Úroveň příjmů.
- Podíl obyvatelstva zaměstnaného v určitém odvětví (zemědělství, cestovní ruch, průmysl).

Takto vymezené **homogenní regiony** představují území, kde se vyskytují *relativně stejné* jevy (podle zvolených kritérií), odlišné od jiných částí státu.

Obrázek 1-3: Ostrava a Olomouc jako funkční (nodální regiony)

Funkční (heterogenní/ nodální) regiony

Vymezují se **podle intenzity vazeb** (funkcí) mezi územními jednotkami, typicky mezi **jádrem** a **zázímím**. Příkladem může být:

- Dojíždka za prací (kritérium denní dojíždky).
- Dojíždka za nákupy či službami.

- Nákupní a odbytové vztahy.
- Frekvence telefonních hovorů či datových spojení.

Vytvořený celek, v němž existují silné toky či vazby ke **centrálnímu jádru** (lat. *nodus*), označujeme jako **funkční** či **nodální** region (někdy též „pracovní region“, „dojížděkový region“). Tyto **heterogenní regiony** spojuje zejména funkční závislost jádrového města a obcí v jeho zázemí. Vymezení konkrétního nodálního regionu vždy závisí na **kritériu intenzity** (např. míra dojíždějících 50 %, 25 % aj.) a na účelu, pro který se regiony vymezují (plánování dopravy, trh práce, rozvoj služeb apod.).

Kombinace přístupů

V praxi se často využívá *kombinace* obou kritérií. Například pro účely umístění nového nákupního centra je nejprve užitečné identifikovat funkční (nodální) region k odhadu kupní síly (potenciálu poptávky), ale zároveň je vhodné posoudit **homogenní charakteristiky** (např. úroveň příjmů, demografické složení obyvatel apod.) v rámci dílčích územních jednotek (subregionů).

Tabulka 1-3: Charakteristika regionalizace

Regionalizace vždy slouží nějakému **konkrétnímu cíli** – jinak budeme vymezovat regiony pro účely analýzy trhu práce a jinak pro řešení cestovního ruchu, dopravní obslužnosti nebo technologických inovací. Kritéria, která zvolíme (homogenita, funkčnost, administrativní hranice), se musí odvíjet od povahy a potřeb daného problému.

V praxi narážíme na to, že:

- Mnohá data existují **pouze** za určité územní (administrativní) jednotky a **nelze** je rozklíčovat do menších celků.
- Získání podrobnějších dat (např. na úrovni obce či statistického obvodu) je komplikované nebo nemožné.
- Čím menší územní jednotky použijeme, tím výraznější mohou být rozdíly uvnitř regionu – zároveň ale stoupá *riziko statistické nejistoty a ztráty významu* pro makroúroveň.

Účelové regiony

Vytvářejí se **politickým rozhodnutím** nebo na základě **legislativních požadavků**. Patří sem:

- **Administrativně-správní regiony** (kraje, okresy apod.).
- **Plánovací regiony** (např. území místních akčních skupin v ČR, regiony se soustředěnou podporou).
- **Regiony soudržnosti (NUTS2)**, vzniklé pro potřeby **kohezní politiky EU**. Tyto regiony mají také **statistický význam** (např. NUTS2 či NUTS3), aby bylo možné **porovnávat regiony** mezi jednotlivými členskými státy Evropské unie.

Identifikační regiony

S rostoucím **důrazem na místní iniciativy a spolupráci** (tzv. bottom-up přístup) nabývají významu **identifikační regiony**. Vznikají **na základě sebeidentifikace** jednotlivých aktérů (obyvatel, podnikatelů, neziskových organizací apod.). Klíčovým prvkem zde bývá:

- Sdílená **historie**,
- **Společná vize** či problémy,
- **Důvěra a ochota** ke spolupráci.

Například **dobrovolné svazky obcí** nebo **místní akční skupiny (MAS)** v rámci programu LEADER, které často překračují administrativní hranice, ale spojuje je snaha řešit místní rozvoj koordinovaně.

1.4.3 Regionalizace v českém kontextu

V české geografické a regionálně-ekonomické literatuře (např. Hampl, Ježek, Kühnl a další) najdeme dlouholetý výzkum **teoretických i aplikačních** aspektů sociálně-geografické regionalizace. Tyto studie již v 70. letech vymezily na území ČR **čtyři řádovostní úrovně regionů** (subregiony, mikroregiony, mezoregiony, makroregion – celá ČR), které se liší rozsahem i typem dominujících prostorových vztahů.

Tabulka 1-4: Regionalizace České republiky

Subregiony

Subregiony představují **relativně nekomplexní** územní celky, v nichž **nejsou uzavřeny** nejdůležitější každodenní potřeby obyvatel. Rozbory regionálních procesů ukazují, že lidé nejčastěji využívají vztahy mezi svým **bydlištěm, základními službami a pracovištěm**. V **subregionu** bývají uzavřeny jen některé z těchto služeb (např. základní nákupy), zatímco **pracovní** či **speciální obslužné vztahy** (specifické nákupy) obvykle přesahují rámec subregionu. Zjednodušeně lze subregiony přirovnat ke **spádovým územím menších center** (středisek místního významu).

Mikroregiony

Mikroregiony lze popsat jako **území, v nichž se relativně uzavírají nejintenzivnější regionální procesy** – především **dojíždka za prací** a za základními druhy **služeb**. Tyto územní celky proto vykazují **nejvyšší míru vnitřní integrity** v rámci regionální diferenciaci ČR. Prostorová organizace mikroregionů má **nodální charakter**: vztahy **středisko – zázemí**. To znamená, že lidé dojíždějí do jednoho či několika center, kde zajišťují hlavní pracovní a obslužné potřeby (např. úřady, školy, obchody).

Mezoregiony

Mezoregiony odpovídají **rozsáhlejším územním celkům**, jejichž **vnitřní integrita** už není vázána pouze na každodenní dojíždku obyvatel. Význam zde mají například:

- **Nedenní dojíždka** za prací (přechodná migrace),
- **Migrace** obyvatelstva,
- **Dojíždění za vyšším školstvím** (např. vysoké či specializované střední školy),
- Dále dojíždění za **hierarchicky vyššími** druhy občanské vybavenosti,
- **Vazby mezi podniky a institucemi** (výrobní služby, kvartérní činnosti, výrobní kooperace apod.).

V ČR bylo vymezeno **11 mezoregionů** s příslušnými **12 mezoregionálními středisky**. Mnohé mezoregiony se neformují kolem jediného dominantního centra, nýbrž prostřednictvím **sítě několika významných center**, která jsou vzájemně propojená.

Makroregion

Za **makroregion** můžeme považovat **celou Českou republiku**. Díky své výjimečné roli v hierarchii center lze Prahu označit za **jednoznačné makroregionální centrum**. Z hlediska **nodální struktury** jde pak o klíčové uzel, který výrazně ovlivňuje prostorovou a funkční organizaci celého státu.

Při **vymezování regionů** se snažíme **zjednodušit** komplexní skutečnost tak, abychom ji mohli smysluplně **analyzovat** a **formovat** (např. prostřednictvím regionální politiky). Každá regionalizace však *nutně* znamená jistou **ztrátu informací**, proto je důležité:

- **Volit taková kritéria**, která mají pro daný problém nejvyšší vypovídací schopnost.
- Být si vědom **účelu** regionalizace – co přesně chceme studovat nebo ovlivňovat?
- Zohlednit, jaké **datové zdroje** a **analytické metody** jsou dostupné.
- Uvědomit si, že **jedno vymezení** regionu může být vhodné pro oblast **pracovního trhu**, zatímco pro **cestovní ruch** či **inovační spolupráci** bude potřeba vymezit regiony jinak.

Současné **inovační trendy** (např. práce s **big data** z mobilních sítí či satelitního snímkování) poskytují nové možnosti pro detailní mapování funkčních vazeb. V **regionální politice** se zase stále více prosazuje **place-based** přístup, který klade důraz na skutečné **potřeby** a **potenciál** konkrétního území, namísto plošných řešení. Kombinace těchto metod a politik směřuje k tomu, aby regiony – ať už homogenní či funkční, administrativní či identifikační – byly vymezovány a spravovány *dynamicky* a s ohledem na reálné výzvy 21. století.

Problémem nadále zůstává omezená dostupnost **relevantních a podrobných** statistických dat, zejména pro menší územní jednotky. To často nutí výzkumníky či plánovače vycházet z administrativních hranic (obce, kraje), i když to ne vždy odpovídá reálným funkčním nebo homogenním regionům.

1.5 Prostorová struktura a regionální rozvoj

Mezi **prostorovou strukturou** a **regionálním rozvojem** existuje **obousměrná** vazba. Na jedné straně rozmístění různých aktivit v území (tj. uspořádání prvků prostorové struktury) **formuje** možnosti rozvoje daného regionu. Na straně druhé **samotný rozvoj** – například nová investiční aktivita, změna demografických trendů nebo technologický pokrok – **zpětně proměňuje** strukturu prostoru.

Jinými slovy, **prvky prostorové struktury**, které určují „podobu“ regionu (např. výrobní podniky, síť měst a venkovských sídel, infrastruktura či služby), zároveň **určují** jeho rozvojový potenciál a **ovlivňují**, jakým směrem se bude region vyvíjet. V průběhu času přitom dochází ke **změnám** v rozmístění ekonomických, sociálních a environmentálních aktivit, které mohou podpořit nebo naopak brzdit regionální rozvoj.

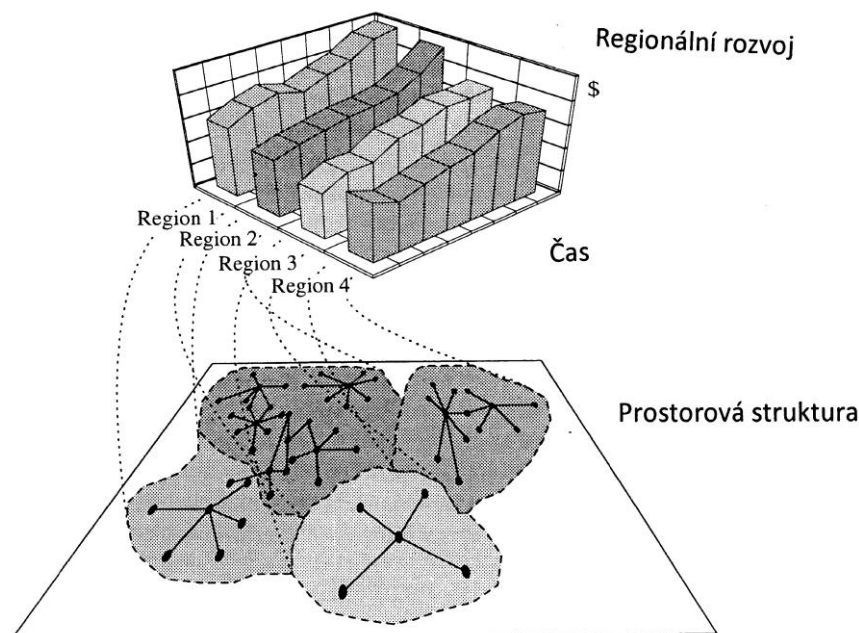
Tabulka 1-5: Nejnovější poznatky a trendy v oblasti regionálního rozvoje

- **Digitalizace a nové technologie** (např. průmysl 4.0, internet věcí, teleworking) umožňují firmám i domácnostem větší **flexibilitu**, co se týče jejich prostorového uspořádání. Díky tomu se mohou postupně **měnit hierarchie** tradičních center a periferií.
- **Globální i regionální propojení** (např. vznik inovačních center, start-upů a průmyslových klastrů) zdůrazňuje **síťovou logiku**. Prostor už dávno není chápán jen jako fyzická vzdálenost; důležitá je i **digitální a dopravní dostupnost** či intenzita spolupráce mezi aktéry.

- **Klimatické změny** (zvyšování teplot, proměny krajiny, rizika přírodních katastrof) výrazně ovlivňují **rozmístění a rozvoj** sociálně-ekonomických aktivit. Čím dál větší roli hrají strategické investice do **udržitelné infrastruktury**, energetiky či adaptace na změny klimatu.
- **Place-based přístup** v regionální politice zdůrazňuje, že **každý region má své specifické podmínky** a vyžaduje **specifická** rozvojová opatření. Prostorová struktura se proto stává klíčovým prvkem, na němž lze stavět **strategie** podporující *lokální* inovace i soudržnost.
- **Polycentrický rozvoj** staví na myšlence, že více menších a středně velkých center dokáže lépe vyvážit regionální rozvoj než jedno dominantní centrum. To může **zlepšit dostupnost** služeb, zamezit **přehlcení** metropolí a **podpořit** menší sídla.

Všechny tyto **aktuální trendy** ovlivňují, jak se prvky prostorové struktury (podniky, instituce, obyvatelé) **přeskupují**, a tím také **utvářejí** budoucí podobu regionálního rozvoje.

Obrázek 1-4. Vztah mezi prostorovou strukturou a regionálním rozvojem.

1.7 Regionální růst a regionální rozvoj

Růst představuje **nepřetržitě, dlouhodobé zvyšování produkce** v nějaké zemi či regionu. Nejčastějším ukazatelem je hrubý domácí (HDP) nebo hrubý národní produkt (HNP) v **konstantních cenách**, což umožňuje sledovat reálnou (inflačně očištěnou) hodnotu produkce v čase. V ekonomické teorii se tradičně rozlišují:

1. Růst vs. expanze

- *Růst* má **dlouhodobý** časový rámec,
- *Expanze* je **krátko- až střednědobá** fáze hospodářského cyklu.

2. Růst vs. rozvoj

- *Růst* je obvykle chápán jako **kvantitativní** jev (zvyšování objemu produkce),
- *Rozvoj* je pojímán **kvalitativně** (změny v sociální, technologické či institucionální sféře). Přitom platí, že dlouhodobý růst vede téměř vždy k **strukturálním, demografickým a technologickým** proměnám (např. změna odvětvové skladby, urbanizace či zavádění nových technologií).

3. Rovnovázný vs. nerovnovázný růst

- *Rovnovázný růst* (balanced growth) předpokládá, že hospodářství udržuje **stabilní podmínky** (vyrovnané veřejné finance, stabilní zaměstnanost, cenovou rovnováhu).
- *Nerovnovázný růst* (unbalanced growth) spoléhá na **cílené investice** do úzkého okruhu odvětví, jež mají fungovat jako *motor* pro **celkový hospodářský rozvoj**.

4. Extenzivní vs. intenzivní růst

- *Extenzivní růst* plyne z pouhého **zvyšování množství** výrobních faktorů (např. dvojnásobná produkce díky dvojnásobnému počtu pracovníků).
- *Intenzivní růst* je založený na **zvyšování produktivity** (např. díky technologickým inovacím, lepší organizaci či znalostem). V praxi se tyto dva typy růstu často **kombinují**.

Dlouhodobě bylo (a částečně stále je) **ekonomické měřítko** – zejména růst HDP – považováno za *ústřední* ukazatel hospodářské úspěšnosti. **Někteří kritici** však poukazují na to, že HDP nezohledňuje dostatečně kvalitu života, sociální nerovnosti, práci v neformálním sektoru ani environmentální škody či udržitelnost výroby. V posledních letech se proto diskutují i **alternativní či doplňující ukazatele** (např. Index lidského rozvoje – HDI, indikátory OECD Better Life Index, ekologická stopa, Genuine Progress Indicator – GPI ad.), jež reflektují širší pojetí kvality života.

1.7.1 Rozvoj: mnohoznačný pojem s hodnotovým rozměrem

Podobně jako „region“ je i „**rozvoj**“ mnohoznačný pojem, který vyžaduje **jasné vymezení**. V **teorii i politice** se vedou intenzivní debaty o tom, co vše by měl „rozvoj“ zahrnovat – zejména ve vztahu k takzvaným rozvojovým zemím. Autoři jako Nohlen a Nuscheler či Sachs upozorňují, že „rozvoj“ je:

- **Definičně obtížně uchopitelný,**
- **Zatížený hodnotovými a ideologickými představami,**
- Mění se v **čase** i podle **kontextu** (jiný význam může mít v 70. letech, jiný v digitální éře),
- Používán často jako „vágní“ či symbolické zaklínadlo pro všechny dobré úmysly.

Tabulka 1-6. Charakteristiky pojmu regionální rozvoj

- Pojem regionální rozvoj se používá v různých souvislostech
- Jedná se o **víceúrovňový** pojem (má mnoho významů), existuje rozvoj ekonomický, sociální, kulturní, politický, technologický, územní, udržitelný, vyvážený apod.
- Jedná se o těžko definovatelný a názorově a ideologicky rozporný pojem

- Je odlišně chápán teorií a praxí
- **Akademické, lépe řečeno analytické chápání regionálního rozvoje je spojeno s odhalováním faktorů a podmínek ovlivňujících regionální rozvoj**
- **Praktické nebo politické chápání regionálního rozvoje souvisí s hledáním nástrojů, jak dosáhnout regionálního rozvoje**
- **Růst** je kvantitativní změna (růst počtu obyvatel, růst zaměstnanosti, HDP apod.)
- **Rozvoj** je kvalitativní změna (inovace, pracovní příležitosti pro vysoce kvalifikované pracovní síly, občanská vybavenost, kvalita života – standard se mění)
- **Socioekonomický rozvoj** je většinou ztotožňován s růstem HDP, snižováním nezaměstnanosti, pozitivními strukturálními změnami (inovacemi) a zlepšováním kvality života.
- **Územní rozvoj** je změna územního rozmístění lidských aktivit. Vyžaduje změnu územních struktur (tj. systém osídlení, dopravní infrastruktury, charakteru kulturní krajiny)

Ve vyspělých zemích nebývá diskuse o „rozvoji“ tak **emočně vyhocená** jako v rozvojových zemích, avšak i zde existuje celá řada otevřených otázek:

- Jaký druh rozvoje (ekonomický, sociální, environmentální) je pro danou společnost prioritní?
- Jak měřit a sledovat **kvalitativní** změny, které se vymykají standardním ekonomickým statistikám?

Nohlen a Nuscheler (1992) tvrdí, že radikální odmítnutí pojmu „rozvoj“ nemá smysl, neboť nenabízíme **lepší alternativu**. Každý „rozvoj“ vždy směřuje k **hodnotovému cíli** (představě lepšího života či vyšší úrovně) a podléhá **neustálým proměnám**.

Tabulka 1-7. Definice regionálního rozvoje podle Organizace pro hospodářskou spolupráci (OECD) a Světové banky

Regionální rozvoj je „proces budování ekonomických kapacit regionálního společenství s cílem zlepšování jeho ekonomické budoucnosti a zvyšování kvality života všech jeho členů. Jedná se o dlouhodobý proces, na němž participují a vzájemně spolupracují aktéři z veřejného, soukromého a neziskového sektoru tak, aby společnými silami vytvářeli lepší podmínky pro ekonomický rozvoj a vznik nových pracovních příležitostí“ (OECD 2007).

Regionální rozvoj je „cílená aktivita firem, místních a regionálních samospráv a dalších místních skupin, zaměřená na maximalizaci ekonomických zdrojů v daném území. To umožňuje zvyšovat ekonomický růst, tvorbu pracovních míst a kvalitu života pro všechny. Regionální rozvoj je tedy o společenství a o neustálém zlepšování investičního klimatu a podnikatelského prostředí, které zvyšuje jeho konkurenční schopnost, zajišťuje práci a zlepšuje výstupy (tržby)“ (Světová banka 2000).

1.7.2 Shody a odlišnosti v teoriích rozvoje

Mezi **rozvojovými teoriemi** různých oborů (ekonomie, sociologie, politologie) panuje alespoň **základní shoda** na tom, že *prvním cílem* rozvoje je **odstranit nejhorší nedostatky** – zejména **hlad, extrémní chudobu a nemoci**. Dále už se teorie a koncepce rozvoje rozbíhají; leckdy zdůrazňují **různé aspekty** (technologický pokrok, osvobození od závislosti, investice do vzdělání aj.).

Po druhé světové válce a až do konce 20. století převládalo **ztotožnění „rozvoje“ s ekonomickým rozvojem** a ten zase s *ekonomickým růstem* – v duchu: „*čím větší HDP, tím vyspělejší společnost*“. Ve vyspělých zemích se proto dlouhodobě sledují **makroekonomické ukazatele** jako HDP či HNP, protože pro ně existují **podrobné statistiky** (národní účty).

1.7.3 Kritika zaměření na růst

Kritika čistě **kvantitativního** přístupu (měřeného HDP) se zaměřuje na:

- **Nezahrnování neformálních nebo neplacených aktivit** (péče v rodině, samozásobitelství),
- **Deformované ceny** některých statků a služeb,
- **Započítávání** negativních událostí (např. ekologické škody, léčba nemocí) do HDP jako „růst“,
- **Průměrné hodnoty HDP** mohou zakrývat **nerovnosti** a odlišné rozdělení příjmů,
- **Nezohlednění environmentální udržitelnosti**, tedy dlouhodobých nákladů na přírodní zdroje a kvalitu životního prostředí.

I přes tyto výhrady je evidentní, že **nelze (jen tak) vyřadit** ukazatele typu HDP či **tempo ekonomického růstu** – stále totiž poskytují alespoň **hrubý obraz** dynamiky ekonomiky. Současné přístupy proto doporučují **kombinovat** makroekonomické ukazatele s dalšími indexy (např. socio-environmentálními), aby lépe postihly reálný **rozvoj** ve smyslu lidského blahobytu či **udržitelnosti**.

1.7.4 Rozvoj a jeho další složky

Jak již bylo uvedeno, **ekonomický růst** je důležitou, avšak **ne jedinou** složkou rozvoje. Autoři se liší v tom, co považují za klíčové dimenze či pilíře „lepšího života“ pro společnost. Patří sem např.:

- **Uspokojování základních lidských potřeb** (dostatečná výživa, bydlení, zdravotní péče),
- **Vzájemná sebeúcta a respekt** (sociální koheze, inkluze, rovné příležitosti),
- **Svoboda určovat cíle** (demokracie, svoboda projevu, lidská práva),
- **Přístup k zaměstnání a odstraňování nerovností** (finančních, genderových, regionálních).

V dnešních vyspělých zemích se do popředí navíc dostávají **kvalita života, zdravé životní prostředí a udržitelný rozvoj**. Koncepce „**place-based přístupu**“ nebo **Sustainable Development Goals (SDGs)** OSN zdůrazňují, že rozvoj by měl být **vyvážený** mezi ekonomickými, sociálními a environmentálními cíli.

1.7.5 „Magický pětiúhelník“ regionálního rozvoje

Nohlen a Nuscheler (1992) zavedli pojem tzv. „**magického pětiúhelníku regionálního rozvoje**“, který poukazuje na pět klíčových dimenzí, jež se často berou v potaz při hodnocení rozvoje na regionální úrovni. Bývají jimi například:

- **Ekonomický růst** (HDP, produktivita),
- **Zaměstnanost** (pracovní příležitosti, míra nezaměstnanosti),
- **Sociální soudržnost** (míra chudoby, nerovnosti, soudržnost komunit),
- **Environmentální udržitelnost** (stav a ochrana životního prostředí),

- **Kvalita veřejné správy** (instituce, regulace, spravedlnost, korupce).

Úkolem regionální politiky a rozvojových strategií je balancovat mezi těmito složkami a **hledat kompromisy**, které povedou k **dlouhodobě udržitelnému a inkluzivnímu** rozvoji.

Tabulka 1-8. Klíčové poznatky o regionálním růstu a rozvoji

- **Ekonomický růst** je důležitou – nikoli však **jedinou** – složkou rozvoje.
- **Rozvoj** je komplexní a **hodnotově podmíněný** proces, který zahrnuje **sociální, ekonomické, kulturní a environmentální** aspekty.
- **Tradiční ukazatele** (HDP, růst v čase) se sice v praxi používají pro **makroekonomické** analýzy a modelování, ale je nutné je **doplnit** o širší sadu indikátorů, které postihnou i **kvalitativní** rozměr rozvoje.
- V **regionálním kontextu** je klíčové zohlednit **místní specifika** (infrastrukturu, socio-kulturní strukturu, přírodní zdroje, administrativní uspořádání), která ovlivňují schopnost regionu růst a zároveň se udržitelně **rozvíjet**.

Takto pojatý **rámec** růstu a rozvoje pak umožňuje komplexnější porozumění procesům, jež probíhají na úrovni **národních i regionálních** hospodářství, a vede ke **strategiím**, které usilují o **vyváženou** kombinaci ekonomického pokroku, sociální spravedlnosti a ochrany životního prostředí.

Tabulka 1-9. Prvky tzv. magického pětiúhelníku regionálního rozvoje

- 1. Udržitelný rozvoj.** Udržitelný rozvoj (angl. *sustainable development*) lze chápat jako proces, který uspokojuje potřeby současné generace, aniž by přitom ohrožoval schopnost budoucích generací uspokojovat jejich vlastní potřeby. Jde tedy o rozvoj dlouhodobě udržitelný, který nenarušuje či nevyčerpává přírodní, ekonomické ani sociální zdroje.
- 2. Práce jako klíčový faktor rozvoje.** Práce (v produkčním slova smyslu) představuje jednu z hlavních složek rozvojového procesu. Umožňuje:
  - **Efektivní využití zdrojů** – nevyužitá či málo využitá pracovní síla může zapojit svůj potenciál do tvorby hodnot.
  - **Překonání chudoby** – přiměřeně odměňovaná práce pomáhá jednotlivcům i rodinám postavit se na vlastní nohy a zvyšuje jejich ekonomickou soběstačnost.
  - **Růst celospolečenské poptávky** – s vyššími příjmy roste poptávka po výrobcích a službách, což podporuje další ekonomickou aktivitu.
  - **Seberealizaci** – pracovní činnost přináší nejen materiální zajištění, ale často i pocit uspokojení a naplnění vlastního potenciálu.
- 3. Princip rovnosti a spravedlnosti.** Tento princip představuje nezbytný kvalitativní korektiv hospodářského růstu. Ve své podstatě zajišťuje:
  - **Spravedlivé rozložení příjmů a blahobytu** – přístupy k tomu, jak definovat „spravedlivé“ rozložení, se mohou výrazně lišit v závislosti na hodnotových a ideologických východiscích.
  - **Rovný přístup ke vzdělání, zdravotní péči a infrastruktuře** – nejen příjmy, ale i základní služby by měly být dostupné napříč společenskými skupinami a regiony.

Věda na tuto otázku neposkytuje jednoznačnou odpověď, protože ideál rovnosti i spravedlnosti se různí podle historického a kulturního kontextu. Přesto je princip rovnosti a spravedlnosti vnímán jako důležitá podmínka zdravého rozvoje společnosti.
- 4. Participace.** Participace znamená aktivní zapojení jednotlivců, komunit a organizací do rozhodovacích procesů, které se jich přímo či nepřímo týkají. Rozvoj nemůže být realizován „pro“ lidi

bez jejich hlasu; musí probíhat skrze ně, s ohledem na jejich potřeby a představy. Tento princip zahrnuje:

- **Demokracii** – jako formu vlády, ve které se občané mohou podílet na správě věcí veřejných.
- **Respektování lidských práv** – rozvoj bez dodržování lidských práv ztrácí svoji legitimitu i lidský rozměr.

Demokracie je zároveň jedním z cílů rozvoje (hodnotou sama o sobě) a nástrojem, který rozvoji napomáhá, neboť umožňuje širší konsensus o dalším směřování společnosti.

5. Princip nezávislosti a svébytnosti. Tento princip reaguje na rizika politického a ekonomického ovlivňování „silných“ vůči „slabým“. Na mezinárodní úrovni může být nezávislost ohrožena například poskytováním rozvojové pomoci či úvěrů, na národní nebo regionální úrovni pak různými dotačními programy. Pokud příjemci pomoci rezignují na vlastní aktivitu a spoléhají se čistě na vnější zdroje, snižuje se jejich motivace k endogennímu (vnitřnímu) rozvoji.

Z tohoto důvodu nabývá na významu **strategie endogenního rozvoje** (tzv. „rozvoj zdola“), která podporuje aktivizaci lokálních zdrojů, spolupráci mezi místními aktéry a posilování soběstačnosti regionů. Tím se zároveň vytváří podmínky pro dlouhodobě udržitelný a nezávislý rozvoj, který je méně citlivý na vnější výkyvy a tlak.

I kdybychom se shodli a definovali rozvoj prostřednictvím pěti výše uvedených kritérií, stále bychom neměli k dispozici prakticky využitelné měřítko umožňující přesné srovnání úrovně rozvoje mezi různými regiony. Jednotlivá kritéria či indikátory totiž obvykle nejsou vzájemně nezávislé a mohou mezi sebou mít jak doplňující, tak konfliktní vztahy. Záleží na tom, jaké indikátory vybereme a jakou váhu jim přiřadíme – tím vždy vyjadřujeme naše hodnotové pojetí „rozvoje“.

Omezení hodnocení jen na určitý výsek (např. na ekonomický růst) zároveň implikuje, že ostatní ukazatele považujeme za méně podstatné. Tento zúžený výběr několika kritérií sice usnadňuje hodnocení, avšak omezuje komplexitu pohledu na rozvoj.

Rozvoj je tedy pojmem silně ovlivněným hodnotovými postoji a jeho konkrétní definici si musí každý zvolit sám – odtud pramení různé představy a pojetí.

Tabulka 1-10. Měření regionálních disparit a úrovně regionálního rozvoje

- **Nutnost srovnávat regiony odpovídající velikosti.** Abychom mohli vypovídat o skutečných rozdílech mezi regiony, je vhodné srovnávat územní celky podobné velikosti či charakteru. V případě krajů České republiky tak může zařazení Prahy do srovnání vyvolávat problémy, neboť jde o specifickou prostorovou strukturu (hlavní město) s odlišnou socioekonomickou dynamikou.
- **Volba a vážení indikátorů.** Měření rozdílů mezi regiony vždy závisí na tom, jaké indikátory použijeme a jakou váhu jim přidělíme. Některé přístupy kladou stejnou důležitost všem indikátorům, jiné zvyhodňují například ukazatele kvality života před ukazateli ekonomického růstu. Tento výběr i způsob jejich agregace vždy odráží hodnotová hlediska posuzovatele.
- **Omezení objektivního měření.** Snaha o kvantifikaci regionálních rozdílů naráží na jisté limity, zejména pokud jde o kvalitu života nebo subjektivní pocit štěstí. Tyto kategorie jsou vysoce individuální a nelze je spolehlivě odvodit pouze z tempa ekonomického růstu. Vztah mezi výší HDP a kvalitou života nemusí být vždy lineární.

Nejčastěji používané indikátory

- **Souhrnné ukazatele.** HDP na obyvatele, míra nezaměstnanosti, průměrná mzda apod.
- **Ekonomické ukazatele.** Např. struktura průmyslu, investice, produktivita práce.
- **Sociálně-demografické ukazatele.** Vzdělanostní struktura, demografický vývoj, migrační trendy.

- **Ukazatele technické infrastruktury.** Dostupnost dopravních sítí, energetická a vodohospodářská infrastruktura.
- **Ukazatele sociální struktury.** Míra chudoby, sociální soudržnost, úroveň občanské vybavenosti.
- **Ukazatele přírodních zdrojů a životního prostředí.** Kvalita ovzduší, vodních zdrojů, míra ekologické zátěže, ochrana přírody.

Při hodnocení úrovně regionálního rozvoje je tedy vždy klíčové nejen to, **co** měříme (volba indikátorů), ale také **jak** měříme (způsob vážení a interpretace). Je proto důležité uvědomit si, že žádný ukazatel nepostihuje rozvoj ve všech jeho aspektech, a že výběr indikátorů vždy částečně odráží hodnotová kritéria jejich tvůrců.

1.8 Prostorová a regionální ekonomie

1.8.1 Prostorová ekonomie a její rozvoj

Podle von Beuöntera (1996) se prostorová ekonomie zaměřuje na:

- Rozložení ekonomických aktivit v geografickém prostoru.
- Jejich vzájemné interakce prostřednictvím směny, mobility výrobních faktorů, přenosu informací a ekonomického růstu.
- Působení technologických, sociálních a politických faktorů na formování prostorových struktur.
- Vývoj těchto struktur v průběhu času.

V centru zájmu prostorové ekonomie stojí **prostorový systém**, který je tvořen třemi hlavními složkami:

- **Rozložení ekonomických aktivit (produkce a spotřeby)** v jednotlivých lokalitách, případně regionech (tzv. regionální struktura).
- **Mobilita výrobních faktorů** (práce, kapitál, informace, znalosti, inovace), ale také zboží a služeb mezi lokalitami či regiony (tzv. interakce).
- **Dynamika prostorových a regionálních struktur** jako důsledek zmíněných interakcí a působení růstových faktorů (tzv. proces).

1.8.2 Tři přístupy k vysvětlení prostorového systému

Prostorová ekonomie usiluje o vysvětlení, proč se ekonomické činnosti v prostoru vyvíjejí tak, jak je pozorujeme. Lze ji zjednodušeně rozčlenit do tří komplexů teoretických přístupů:

1. **Lokalizační teorie.** Vychází z tradice zakladatelských děl (např. Johann Heinrich von Thünen, Alfred Weber, Walter Christaller). Zabývají se faktory ovlivňujícími výběr místa pro podnikání (dostupnost surovin, doprava, pracovní síla, trhy atd.) a vysvětlují tak vznik a podobu prostorových struktur.
2. **Teorie prostorové mobility.** Zkoumají přesuny výrobních faktorů (práce, kapitálu, znalostí) i zboží a služeb. Analyzují, jak náklady na dopravu, existující infrastruktura a institucionální prostředí (např. legislativa, kulturní zvyklosti) ovlivňují rozhodování ekonomických subjektů o umístění či relokaci aktivit.

3. **Regionální růstové a rozvojové teorie.** Soustřeďují se na vysvětlení socioekonomického vývoje jednotlivých regionů, meziregionálních rozdílů a dynamiky regionálních struktur. Patří sem např. **neoklasické teorie regionálního růstu, teorie exportní báze, teorie polarizovaného rozvoje a kumulativních příčin** (Perroux a Myrdal) či **nová ekonomická geografie** (Krugman).

Dnešní výzkum zdůrazňuje i význam *nehmotných* faktorů, jako jsou **inovace, kvalita institucí a lidský kapitál**, dále **digitální infrastruktura** a **odolnost regionů** vůči vnějším šokům (např. ekonomickým krizím či změně klimatu).

1.8.3 Regionální ekonomie: makro a mikro pohled

Regionální ekonomie je dílčí oblastí ekonomie, která studuje **prostorové rozložení ekonomických aktivit a prostorové odlišnosti v ekonomické výkonnosti**. Její záběr lze – zjednodušeně – rozdělit na dvě hlavní větve:

Regionální makroekonomie

- Zkoumá ekonomickou výkonnost vybraných regionů **ve vztahu k národní ekonomice** či k nadnárodním celkům (např. EU).
- Považuje region za **ekonomicky homogenní jednotku**, takže nebere v úvahu vnitřní nerovnosti (např. disparitu mezi regionálními centry a periferiemi).
- Hlavní témata: komparace růstu HDP, míry nezaměstnanosti, investic či vývoje cen mezi různými regiony, **meziregionální mobilita** výrobních faktorů.

Regionální mikroekonomie

- Soustředí se na **otázku lokalizace a prostorové interakce** jednotlivých ekonomických subjektů.
- Zohledňuje **vliv prostoru a vzdáleností** na rozmístění podniků, domácností i institucí (např. dopravní náklady, aglomerační úspory).
- Na regiony pohlíží opět jako na relativně homogenní celky, avšak klíčové jsou **lokační rozhodování** firem, interakce trhů a spotřebitelů.

V praxi se oba tyto pohledy prolínají. **Regionální ekonomie** bývá někdy označována i jako **prostorová ekonomie**, ačkoliv důraz na význam vzdálenosti a prostorových faktorů je typický především pro **regionální mikroekonomii** a teorie lokalizace.

Urbánní ekonomie

Specifickou oblastí je **urbánní (městská) ekonomie**, jež se zaměřuje na problémy a procesy ve **městech** – např. **plánování a regulace** městského území, problematika bydlení, dopravní dostupnosti či **fenomén suburbanizace** a metropolitní spolupráce. V současné diskusi je zvýšený důraz na udržitelné formy městského rozvoje, **smart cities** (využití digitálních technologií a dat pro zlepšení kvality života) či **odolnost měst** vůči environmentálním a ekonomickým šokům.

Prostorová (regionální) ekonomie zkoumá prostorové uspořádání ekonomických aktivit, jejich vzájemné vazby a dopady na socioekonomický rozvoj regionů. Od **jednoduchých lokalizačních teorií** přes **teorie prostorové mobility** až po **regionální růstové a rozvojové teorie** se tento obor neustále

rozvíjí a reaguje na nové jevy, jako jsou **globalizace, digitalizace, klimatické změny** či **proměna pracovních trhů**. Regionální politika pak představuje praktický nástroj, kterým stát (či nadnárodní organizace) usiluje o zmírňování nežádoucích disparit a udržitelné využívání prostorového potenciálu ve prospěch celé společnosti.

1.9 Regionální politika

Regionální politika je soubor státních či nadnárodních (např. EU) intervencí zacílených na **zmírňování nerovnoměrného rozvoje a snižování regionálních disparit**. Typické motivace pro realizaci regionální politiky zahrnují:

- **Sociální důvody:** snaha zmírnit sociální vyloučení a chudobu v zaostávajících regionech.
- **Ekonomické důvody:** podpora méně rozvinutých oblastí může vést k vyšší celkové ekonomické výkonnosti státu (využití nevyužitých zdrojů, navýšení spotřeby).
- **Ekologické důvody:** udržitelné využívání území, prevence environmentálních problémů (např. uhlenné regiony v přechodu na zelenou ekonomiku).

1.9.1 Intervence státu a územní přístup

V **užším** pojetí chápeme regionální politiku jako **cílenou podporu** vybraných regionů ze strany veřejných institucí (např. daňové úlevy, dotační programy, budování infrastruktury). V **širším** chápání se regionální politika prolíná s dalšími prostorově relevantními veřejnými politikami:

- **Politika územního rozvoje** (rámeček územního plánování).
- **Dopravní politika** (rozvoj infrastruktury pro lepší mobilitu).
- **Průmyslová a obchodní politika** (podpora inovací, strategických odvětví).
- **Sociální politika** (sociální služby, trh práce).
- **Politika životního prostředí** (udržitelný rozvoj, ekologické standardy).

Důležitou roli v evropském kontextu sehrává **politika soudržnosti EU (Cohesion Policy)**, která prostřednictvím **strukturálních a investičních fondů** (např. Evropský fond pro regionální rozvoj, Evropský sociální fond) podporuje rozvoj méně prosperujících regionů, inovace a přechod na **nižší uhlíkovou stopu**.

1.9.2 Politika a rozhodovací proces

Zásadní je, že rozhodnutí o realizaci regionální politiky má **politický charakter**: společnost (reprezentovaná např. parlamentem nebo vládou) posuzuje, zda a do jaké míry jsou regionální nerovnosti akceptovatelné. Příliš vysoké disparity mohou vést k **sociální polarizaci**, politické nestabilitě, případně k migraci za prací a službami. Regionální politika se proto snaží **vyvážit** celkový hospodářský růst s územní soudržností a kvalitou života v různých částech státu.

Shrnutí

Tato kapitola představuje úvod do problematiky regionálního rozvoje, přičemž vymezuje klíčové pojmy a základní východiska, s nimiž by měl pracovat každý regionální ekonom. V první řadě zdůrazňuje, že socioekonomické aktivity neprobíhají pouze v **čase**, nýbrž také v **prostoru**, a upozorňuje na **každodenní setkávání** se s prostorovými strukturami – od rozdílné hustoty zalidnění jednotlivých částí České republiky až po lokální odlišnosti v rozmístění služeb, podniků či veřejné infrastruktury.

Z **teoretického hlediska** kapitola ukazuje několik různých úrovní, z nichž lze prostor vnímat: na úrovni obce, města, kraje, celého státu či nadnárodních celků (např. EU). Důležitá je také tzv. **řádovostní úroveň** pozorování, neboť na větších celcích se mohou rozdíly zdát zanedbatelné, zatímco při zaměření na lokální detaily (např. jednotlivé čtvrti v rámci velkoměsta) mohou být rozdíly velmi výrazné. Moderní přístupy v rámci sociálních věd navíc nevnímají prostor jen jako „kontejner“ pro umístění aktivit či jako bariéru (vzdálenost, dopravní náklady), nýbrž i jako **aktivního hráče**, jenž utváří podmínky pro hospodářský a sociální rozvoj. Významnou roli zde sehrává **institucionální uspořádání** a **síťové propojení** aktérů.

V další části se kapitola zaměřuje na **tři hlavní skupiny aktérů** ovlivňujících formování a proměny prostorové struktury: **podniky**, **domácnosti** (jednotlivce) a **stát** (veřejný sektor). Každá skupina disponuje rozdílnými motivacemi i rozhodovacími pravomocemi, vzájemně se ovlivňuje a dohromady utváří **složité sociálně-ekonomické sítě**. Prostorová rozhodnutí podniků (např. lokalizace provozů, dodavatelské vztahy), domácností (bydliště, dojíždka za prací, spotřební chování) i státu (veřejná infrastruktura, podpůrné programy, daňové politiky) tak společně určují charakter regionů a jejich rozvojový potenciál.

Region je představen jako **abstraktní kategorie**, kterou je nutno pro účely analýzy či plánování vymezit a (tzv. *regionalizace*). Kapitola zdůrazňuje, že existují různé **typy regionů**: **homogenní** (stejnorodé) regiony se seskupením územních jednotek podle shodných rysů (např. míra nezaměstnanosti, průmyslová specializace), **funkční** (nodální/heterogenní) regiony definované intenzitou prostorových vazeb (např. dojíždka za prací), a dále **účelové** regiony (administrativní, plánovací, regiony soudržnosti apod.) či **identifikační** regiony (založené na společné identitě a dobrovolné spolupráci obcí). Dále jsou zmíněny **subnacionální**, **supranacionální** a **transnacionální** regiony, přičemž v praxi se často kombinuje více přístupů a typů dle účelu (analytického, správního, strategického).

Z kapitoly rovněž vyplývá, že **prostorová struktura** a **regionální rozvoj** spolu úzce souvisejí v **obousměrné vazbě**. Prostorové uspořádání firem, obyvatel a institucí významně ovlivňuje možnosti rozvoje (např. vznik inovačních center či přístup k dopravní síti), zatímco rozvoj sám tyto struktury zpětně mění (přicházejí noví investoři, rozvíjí se komunikační technologie, roste poptávka po bydlení či službách). Moderní **trendy**, jako je **digitalizace**, **klimatické změny**, **udržitelná mobilita** či **place-based přístup**, vnášejí do regionálního rozvoje další dynamiku a kladou vyšší nároky na **spolupráci a koordinaci** aktérů.

Kapitola také rozlišuje mezi **regionálním růstem** a **regionálním rozvojem**. Růst je chápán jako **dlouhodobé zvyšování produkce** (např. podle HDP), zatímco rozvoj zahrnuje i **kvalitativní změny** – sociální, environmentální a institucionální. Neomezuje se přitom jen na ekonomické ukazatele, ale zohledňuje **celkovou kvalitu života**, sociální spravedlnost či technologickou úroveň. Kritika čistě kvantitativního pojetí vychází z faktu, že HDP nepostihuje např. neplacenou práci, ekologické dopady ani nerovné rozdělení bohatství.

Regionální (prostorová) ekonomie je tu představená jako teoretický rámec, který se snaží vysvětlit, **proč** se ekonomické jevy v prostoru odehrávají určitou formou a **jak** lze ovlivňovat jejich dopady.

Zabývá se lokalizačními teoriemi, teoriemi prostorové mobility a regionálního růstu. Upozorňuje i na **mikroekonomickou** rovinu (rozhodování firem a domácností) a **makroekonomickou** rovinu (celková výkonnost regionů, regionální disparity, politiky soudržnosti).

V závěru je zmíněna **regionální politika** jako praktický nástroj, jímž stát či nadnárodní organizace (např. EU) **vyrovnávají regionální rozdíly** a usilují o **udržitelný** a **inkluzivní** rozvoj. Zahrnuje podporu hospodářsky slabších regionů, investice do infrastruktury, inovací či vzdělávání a opatření na ochranu životního prostředí. Rozhodování o jejím konkrétním obsahu je **politicky podmíněné** a odvíjí se od společenských priorit a dostupných zdrojů.

Celkově kapitola zdůrazňuje **složitost** a **propojenost** otázek regionálního rozvoje i **nezbytnost** interdisciplinárního přístupu, neboť se prolínají ekonomické, geografické, sociální, technologické i environmentální dimenze. Pochopení základních pojmů a vazeb mezi nimi je klíčové pro další studium regionální problematiky i pro praktické uplatnění v oblasti regionální politiky, územního plánování či veřejné správy.

Kontrolní otázky

1. Jakým způsobem domácnosti (obyvatelé) ovlivňují prostorovou strukturu ekonomiky a regionální rozvoj?
2. Jakým způsobem podniky ovlivňují prostorovou strukturu ekonomiky a regionální rozvoj?
3. Jakým způsobem stát ovlivňuje prostorovou strukturu ekonomiky a regionální rozvoj?
4. Jaký je rozdíl mezi homogenním a heterogenním regionem?
5. Z jakých prvků se skládá magický pětiúhelník regionálního rozvoje?

2. Lokalizační rozhodování podniků (výběr stanoviště pro podnikání)

Druhá kapitola se zaměřuje na lokalizační rozhodování podniků. Jedná se o velmi důležitou problematiku, neboť pokud chce státní správa a územní samospráva ovlivňovat chování podniků (aby se lokalizovali v problémových regionech, vytvářely pracovní příležitosti pro kvalifikovanou pracovní sílu investovaly v místech veřejného zájmu atd.), tak musí vědět, jak se podniky v prostoru chovají a jak postupují, když si vybírají místo, kde budou podnikat. Tím vším se zabývá teorie lokalizace ekonomických subjektů. Zabývá se tím, (1.) jaký vliv má lokalizace podniku (nebo závodu) na jeho ekonomický výsledek (jak ovlivňuje jeho náklady a výnosy) a jaký vliv má podnik na své okolí, na zaměstnanost a celkový rozvoj místní nebo regionální ekonomiky. Budeme se zabývat lokalizačními faktory, dále teoretickými přístupy k lokalizaci. Ukážeme si, jak lokalizační rozhodnutí souvisí s dalšími důležitými (strategickými) rozhodnutími podniku. V druhé části se zaměříme na to, jak organizace a technologie ovlivňují lokalizační chování podniků. Jak se liší velké a malé podniky z hlediska jejich přístupu k lokalizaci. Budeme se také zabývat prostorovou dělbou práce velkých podniků a otázkou tzv. externí kontroly regionu. Nakonec si vysvětlíme důležitost podnikových sítí a existenci inovačního prostředí pro regionální ekonomický rozvoj.

Studijní cíle:

- Seznámit se s faktory, které ovlivňují lokalizaci ekonomických subjektů
- Porozumět logice lokalizačního rozhodování podniků (malých a středních a velkých)
- Chápat roli regionálního (podnikatelského) prostředí při lokalizačním rozhodování
- Dokázat aplikovat poznatky lokalizační teorie v praxi

Klíčové pojmy:

- Podnik
- Okolí podniku
- Lokalizace
- Lokalizační faktor
- Lokalizační chování
- Lokalizační rozhodování
- Vstupy a výstupy (nákupní a prodejní vztahy) podniku
- Nejistoty lokalizačního rozhodování (tržní, technologické)
- Heuristiky
- Teoretické přístupy k lokalizační analýze (neoklasický, behaviorální, strukturalistický)
- Rozdíly mezi podniky ve schopnosti racionálně plánovat
- Kritéria lokalizačního rozhodování podle prostorových rovin
- Mobilita výrobních faktorů, zboží a služeb
- Organizační struktura podniku
- Prostorová dělba práce
- Externí kontrola podniků
- Lokalizace malých a velkých podniků
- Faktory ovlivňující zakládání a dynamiku malých podniků
- Prostorové podnikové sítě
- Prostorové aspekty teorie výrobního cyklu
- Nová průmyslová odvětví
- Inovační prostředí

2.1 Lokalizace a úspěšnost podnikání

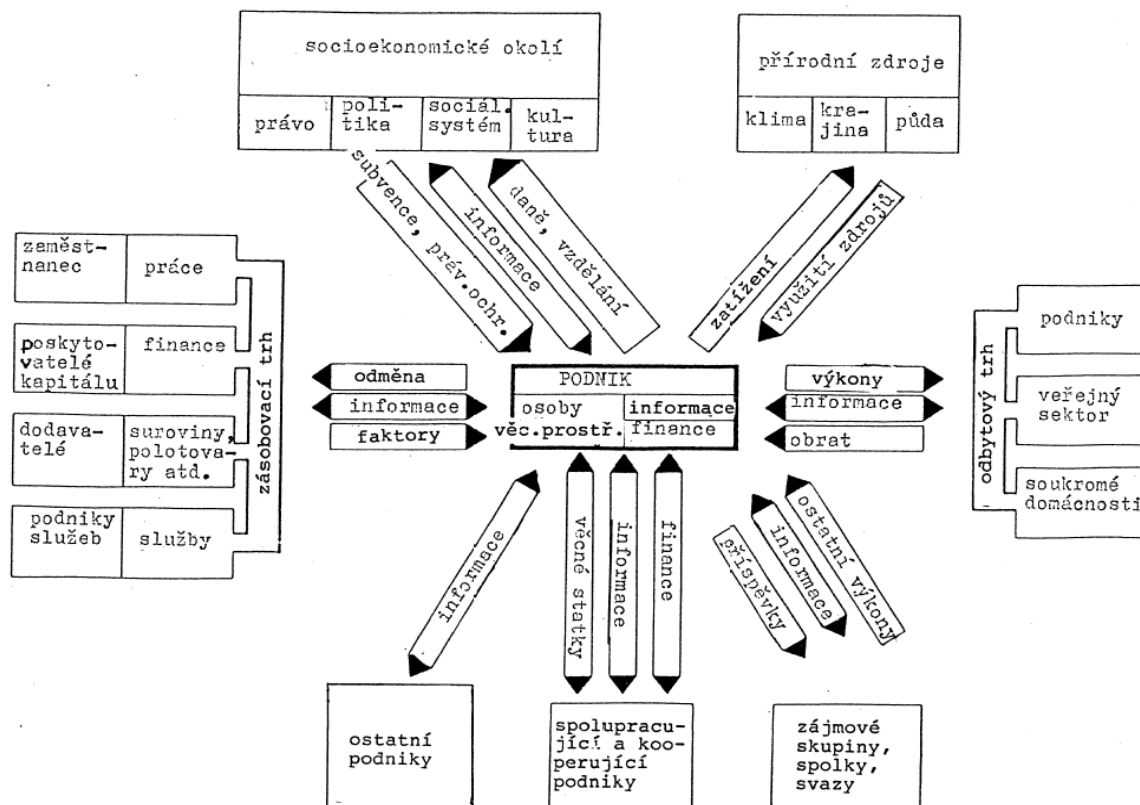
Lokalizační teorie zkoumají, jak rozhodnutí o umístění podniku nebo jeho jednotlivých částí (závodů, poboček) ovlivňuje hospodářský výsledek firmy, tedy především **náklady, výnosy, zisky, inovační schopnost** a dlouhodobou konkurenceschopnost. Vedle toho se zaměřují i na vliv podniků na jejich okolí – ať už jde o **zaměstnanost, příjmy** či **vztahy s ostatními podniky** v daném regionu. V současnosti je navíc nezbytné zohledňovat **globální trendy**, jako je digitalizace a přechod na **průmysl 4.0**, rostoucí důraz na **environmentální udržitelnost** nebo proměny **mezinárodních dodavatelských řetězců** (např. nearshoring či reshoring po pandemii).

2.1.1 Podnik a jeho prostorové vztahy (lokalizační faktory)

Podnik můžeme vnímat jako **otevřený systém**, který se neustále přizpůsobuje svému okolí, ale zároveň ho i ovlivňuje. Prostorové vztahy tohoto systému jsou znázorněny na obrázku 2-1.

- Na **vstupní (nákupní) straně** podniku stojí výrobní faktory, suroviny, komponenty nebo služby, které podnik potřebuje k produkci. Důležitou roli zde sehrává **disponibilita přírodních zdrojů, struktura a cena pracovní síly** i **úroveň technologického či inovačního zázemí**.
- Na **výstupní (prodejní) straně** podniku jde o přístup k trhům, tedy odbyt pro vyrobené zboží a služby. Rozhoduje nejen geografická poloha vůči cílovým zákazníkům, ale i **dopravní infrastruktura, logistické a distribuční sítě**, případně **digitální** a komunikační kanály pro prodej v online prostředí.

Obrázek 2-1. Podnik a jeho vazby s okolím

Vedle nákupních a prodejních trhů je důležité **institucionální a socioekonomické prostředí**, tj. **právní a daňový rámec, kvalita veřejné správy, politická stabilita** nebo **obchodní zvyklosti**. V globální perspektivě (typicky u nadnárodních společností) hrají roli také **mezinárodní dohody** (např. celní unie), **geopolitické konflikty** či měnící se **regulace** (např. emisní limity, standardy kvality).

Aby určitý vztah mezi podnikem a jeho okolím bylo možné označit za **lokalizační faktor**, musí splňovat dvě podmínky:

1. **Mít vliv na náklady či výnosy** (a potažmo zisk) – může jít o formu přímých finančních nákladů, ale také např. o časové náklady, nepříjemnosti spojené s dopravou nebo dlouhodobé dopady na inovace.
2. **Být prostorově diferencovaný** – daný faktor se liší podle geografické polohy (disponibilita, kvalita, cena), takže není plošně a stejně dostupný všude (typicky nerostné suroviny, kvalifikovaná pracovní síla, dopravní dosažitelnost atp.).

I v době **digitální ekonomiky** se přitom ukazuje, že lokalizační faktory neztrácejí význam. Naopak, **rychlost internetového připojení, kvalita technologické infrastruktury** nebo **dostupnost specializovaných služeb** (např. centrum sdílených služeb, datová centra) patří mezi klíčové prvky ovlivňující **konkurenceschopnost** a **inovační kapacitu** podniků.

Vstupy (nákupní trh)

- **Přírodní zdroje**
- **Pracovní síly** (množství, kvalifikace, mzdová úroveň, odborová organizovanost)
- **Dodavatelé zboží a služeb** (závislost na hustotě podniků v daném odvětví)
- **Informační a inovační zdroje** (výzkumné ústavy, poradenské firmy, vědecko-technologické parky)

Výstupy (prodejní trh)

- **Přístup na trh** – tržní potenciál, dopravní náklady, obchodní kontakty
- **Vzdálenost od cílových zákazníků** – rozhodující pro fyzické dodávky, ale i pro budování obchodních vztahů
- **Možnosti digitálního prodeje** – v řadě odvětví roste význam e-commerce a internetového marketingu

Dalším faktorem je **kvalita informací** a **míra inovací**, přičemž se ukazuje, že v regionech s vysokou koncentrací firem, univerzit a výzkumných institucí (tzv. **klastrech** či **inovačních ekosystémech**) mohou podniky snadněji sdílet know-how, a tím si zvyšovat **konkurenční výhodu**.

2.1.2 Nejistoty lokalizačního rozhodování

Rozhodování o lokalizaci je **komplexní** a spojené s vysokou mírou **nejistoty**, zejména proto, že:

- **Lokalizační rozhodnutí je dlouhodobé**. Přesun po několika letech je možný, ale obvykle velmi nákladný (investice do budov, strojů, know-how a personálu nejsou snadno přenositelné).

- **Tržní a technologické změny** se mohou projevit nečekaně a výrazně. Pokrok v dopravě či digitalizaci může změnit význam geografické blízkosti. Náhlé objevy (např. náhrada tradičních výrobků novými technologiemi) mohou podnik postavit do nevýhodné pozice.
- **Prognózování cen a poptávky** na vzdálenější dobu je obtížné. Příkladem jsou energetické suroviny (ropa, plyn), jejichž ceny mohou prudce kolísat, nebo vývoj v oblasti obnovitelných zdrojů.

Tržní nejistoty

- Změny v poptávce (módní vlny, sezónnost, recese).
- Překotný nástup konkurence (např. vstup nových globálních hráčů).
- Politické faktory (celní bariéry, sankce, změny daňových zákonů).

Technologické nejistoty

- Nové výrobní postupy, jež mohou snížit nároky na pracovní sílu nebo suroviny.
- Rozvoj **robotizace** a **automatizace** (průmysl 4.0) mění požadavky na typ pracovníků i na fyzický prostor (velikost hal, logistiku).
- Rychlý pokrok v **informačních technologiích** (cloudová řešení, 5G sítě) ovlivňuje, jaké lokality jsou pro high-tech sektory atraktivní.

Příkladem může být rozhodnutí firmy Philips investovat do výroby tradičních CRT obrazovek (vypouklých televizorů), které však nástup plochých panelů (LCD, plazma) odsunul do pozadí. Podnik tak v důsledku rychlého technologického zvratu musel ukončit provoz, ačkoli původně počítal s dlouhodobým působením v daném regionu.

2.1.3 Praktické aspekty lokalizačního rozhodování

V podnikové praxi představuje lokalizační plánování tzv. **konstituční rozhodnutí** (podobně jako volba výrobního programu či organizační struktury). Kvůli **vysoké komplexitě** a dlouhodobým dopadům se často volí **heuristické metody** (poučené odhady, experimenty, kombinace expertiz a softwarových analýz), namísto čistě optimalizačních modelů.

1. Heuristiky a zkušenost

- Rychlý přehled potenciálních lokalit, posouzení základních kritérií (dopravní dosažitelnost, dostupnost pracovní síly, úroveň mezd, dotační příležitosti).
- Následné zúžení možností a provedení detailnější analýzy.

2. Vliv externích poradců

- Specializované firmy, které poskytují lokalizační studie.
- Např. v oboru **supply chain management** se využívají simulační nástroje pro srovnání nákladů na skladování, dopravu či zdanění v různých zemích.

3. Strategické partnerství s veřejným sektorem

- Některé státy nebo regiony nabízejí **investiční pobídky** (daňové úlevy, dotace na pracovní místa, finanční podporu stavby infrastruktury).
- U větších firem často vstupují do hry i požadavky na **vysoce specializovanou pracovní sílu**, kterou region může vychovávat ve spolupráci s vysokými školami a výzkumnými institucemi.

4. Důraz na udržitelnost

- Vzestup **ESG kritérií** (Environment, Social, Governance) a tlaky na **snížování uhlíkové stopy** vedou k tomu, že lokalizační rozhodování bere v potaz i environmentální ohledy (vzdálenost dodavatelských řetězců, možnosti využití zelené energie apod.).

Lokalizační rozhodnutí výrazně formují **dlouhodobou úspěšnost podniků**. Zároveň mají zásadní dopady na **regionální rozvoj**, protože příliv či odliv podniků ovlivňuje **zaměstnanost, vazby mezi firmami, místní daňové příjmy** a často i **infrastrukturu**. V době rychlých technologických změn a globalizace nejsou tato rozhodnutí snazší – naopak jsou provázána s ještě větším množstvím rizik a nejistot. Významnou roli proto hraje **sledování trendů** (digitalizace, automatizace, ekoinovace, demografické posuny) a **flexibilita** v reakci na potenciální zvraty na trhu.

V praxi se tak moderní podniky snaží o **holistické** pojetí lokalizačního plánování, kde se **ekonomické, technologické a environmentální** faktory posuzují společně, s ohledem na **inovační potenciál a odolnost** podniku i daného regionu. Tím se minimalizuje riziko, že se z kdysi „optimální lokality“ stane během několika let **nevyužitelná** nebo **nevýhodná** investice.

2.2 Teoretické přístupy k lokalizační analýze

V ekonomické a geografické literatuře se obvykle rozlišují **tři základní teoretické přístupy** k lokalizační analýze:

- **Neoklasický (normativní) přístup**
- **Behaviorální (deskriptivní) přístup**
- **Strukturalistický (institucionální) přístup**

Každý z nich se vyznačuje specifickými východisky ohledně:

- **představ o chování podniků** (motivace, cíle, racionalita, informovanost, mobilita),
- **fungování ekonomického systému** (tendence k rovnováze či nerovnováze, homogenní či segmentovaná struktura),
- **vztahu lokalizačního rozhodování k dalším podnikovým procesům** (strategické plánování, výrobní a pracovní proces).

V následujících podkapitolách jsou tyto tři přístupy stručně charakterizovány a doplněny o **nejnovější poznatky**, které reflektují rostoucí vliv digitalizace, globalizace, ale i environmentálních a společenských trendů (např. ESG standardy, tzv. nearshoring/reshoring, dopady geopolitických rizik apod.).

2.2.1 Neoklasický (normativní) přístup

Tento přístup se označuje jako **neoklasický** proto, že vychází z hlavních předpokladů neoklasické ekonomické teorie:

- **Dokonalá tržní konkurence** (atomizované trhy, dokonalá informovanost, dokonalá mobilita výrobních faktorů).
- **Tendence k tržní rovnováze** (nabídka a poptávka se přizpůsobují tak, aby se maximalizoval užitek či zisk).
- **Racionální rozhodování podniků** (homo oeconomicus), tj. snaha o **maximalizaci zisku**.

Normativní proto, že se zabývá tím, jak by se podniky měli ideálně chovat, jak by měli postupovat.

Podnikové cíle

Podle neoklasického přístupu se podniky snaží nalézt **takovou lokalitu**, na níž je **rozdíl mezi výnosy a náklady nejvyšší**. To obnáší:

- **Kvantifikovat náklady a očekávané výnosy** pro každé potenciální stanoviště.
- **Porovnat** vybrané lokality a zvolit tu, kde lze dosáhnout **maximálního zisku** (optimalizace).

V praxi se klade důraz na **prostorovou diferenciaci nákladů** (např. na dopravu, práci, nájem pozemků) a **výnosů** (přístup k zákazníkům, odbytové možnosti). Obzvláště výrazné jsou náklady na přepravu surovin, polotovarů a finálních výrobků tam, kde je zboží objemné, těžké či rychle podléhá zkáze. Pro lokální a regionální produkty jsou dopravní náklady i blízkost trhů logicky velmi významné.

Zhodnocení a kritika

Neoklasický přístup je terčem **kritiky** z několika důvodů:

- **Nereálnost předpokladů** (dokonalá informovanost, neomezená racionalita).
- **Podcenění heuristického chování** – skutečné podniky často neusilují o matematicky dokonalé optimum, ale hledají *dostatečně dobré* řešení.
- **Ignorování osobních motivací** (místo bydliště podnikatele, tradice, sociální vazby).
- **Nadměrná abstrakce** – přílišné zjednodušení pomíjí konkrétní institucionální či politické faktory.

Navzdory slabinám sehrála neoklasická lokalizační teorie historicky významnou roli při **modelování** a **vysvětlování** základních ekonomicko-geografických jevů. V posledních desetiletích se v jejím rámci rozvíjejí také formální optimalizační modely (např. lineární programování, metoda center, teorie grafů), jež se používají např. při *lokalizaci skladů, navrhování distribučních center* či *dopravních sítí*.

2.2.2 Behaviorální (deskriptivní) přístupy

Behaviorální přístupy se snaží odpovídat na otázku, **jak se firmy v reálné praxi skutečně chovají**, nikoli jak by se *měly* chovat. Zkoumají, **jak podniky doopravdy postupují** při lokalizačním rozhodování, a to na základě **empirických pozorování** (Pred 1972, Schmenner 1982).

Rozdíly oproti neoklasickému přístupu

- **Odklon od ideálu dokonalé racionality** – podniky se často rozhodují na základě **heuristických** nebo **uspokojivých** metod; nepotřebují a ani nemohou vyhodnotit veškeré možné varianty.
- **Zohlednění odlišných schopností** podniků zpracovávat informace (vnitřní organizační kapacity, personální zajištění apod.).
- **Integrace strategického plánování** – lokalizační rozhodování závisí na dalších firemních faktorech (výrobní program, technologie, finanční zdroje, lidské zdroje, marketingová strategie).
- **Pozornost k reálnému rozhodovacímu procesu** – souvislost s *manažerským* pohledem, včetně sociálních a subjektivních aspektů.

Heuristické postupy

V praxi podniky často využívají **jednodušší rozhodovací pravidla** namísto složitých optimalizačních modelů:

- **Stupňovité rozhodování** (postup od mezinárodní volby země až po výběr konkrétního pozemku).
- **Zaměření na klíčové faktory** (např. orientace na pracovní sílu, trhy, materiál nebo dostupnost inovací).
- **Hledání „uspokojivého“ stanoviště** (pouze do nalezení první lokality, která vyhoví zadaným kritériím, namísto nákladného hledání absolutního optima).
- **Napodobování lokalizace úspěšných podniků** (pokud jsou konkurenční podniky úspěšné, asi vybraly vhodné místo)

Tabulka 2-1. Kritéria lokalizačního rozhodování podle prostorových rovin

prostorová rovina	kritéria
země	daně, politická a ekonomická stabilita, role a síla odborů, inflace, podpora státu
region	charakteristika pracovních sil, mzdy, odborové organizace, přístup na trh a jeho dynamika, poloha, hospodářská/ odvětvová struktura, dodavatelé, služby, regionální podpora podnikání
město/ obec	dopravní propojení (letecká doprava, železnice, silniční síť), množství a kvalita pracovních sil, speciální infrastruktura (univerzita, výzkumná a vývojová zařízení), podpora místního ekonomického rozvoje, kvalita životního prostředí a kvalita života
pozemek	zainvestovanost pozemku; velikost, cena a ekologická situace pozemku

Behaviorální ekonomie a teorie rozhodování (Kahneman, Tversky) navíc ukazují, že *kognitivní zkreslení* (např. nadměrný optimismus, ukotvení) mohou lokalizační plánování ovlivnit víc, než se dříve tušilo.

Rozdíly ve schopnosti racionální analýzy

Podle Preda (1972) lze firmy rozlišovat mj. podle **množství a využívání informací** a **míry racionálního plánování**. Velké nadnárodní koncerny mívají k dispozici **odborné týmy** a **pokročilé analytické nástroje**, zatímco menší či rodinné podniky se opírají o **zkušenosti, intuici** a **omezené zdroje**. To vede

k různým výsledkům: velké firmy častěji expandují mezinárodně, využívají *global sourcing*, zatímco menší firmy zůstávají „na dosah“ svých domovských regionů.

Závislost na dalších rozhodnutích

Behaviorální přístupy též zdůrazňují, že **lokalizace** je **propojena** s:

- **Volbou výrobního programu** – některé technologie se lépe uplatní v blízkosti klíčových dodavatelů či specializovaných služeb.
- **Řízením lidských zdrojů** – přemístění závodu do nové oblasti může ztížit udržení stávajících zaměstnanců, ale přinese možnost *podchytit* místní talent.
- **Inovační strategií** – spolupráce s univerzitami, vědeckými parky, start-upy vyžaduje *blízkost a interakci* (tzv. *geografické seskupení* v klastrech).

V době **digitální transformace** a **průmyslu 4.0** se behaviorální přístupy zaměřují na to, **jak podniky reálně zavádějí robotizaci**, automatizaci či vzdálenou spolupráci (home office, virtuální týmy), což může změnit dříve platné prostorové vazby.

Kritika a limity

Behaviorální přístupy jsou kritizovány:

- **Neoklasiky** za ad-hoc přístup a nepřenositelnost obecných závěrů.
- **Strukturalisty** za nedostatečné uchopení širších společenských a makroekonomických procesů (podniky jsou v jejich pojetí příliš autonomní).

I tak se behaviorální přístupy dobře uplatňují při **mikroanalýzách** konkrétního rozhodování (např. studie rozhodovacích procesů nadnárodních korporací při local sourcing, franchisingu, spolupráci s municipalitami ad.).

2.2.3 Strukturalistický (institucionální) přístup

Strukturalisté (Scott 1982, Storper a Walker 1983 aj.) vycházejí z předpokladu, že **ekonomická aktivita** je výrazně ovlivňována **institucionálním, sociálním a politickým rámcem**. Zdůrazňují:

- **Nerovnoměrný vývoj** (ekonomický systém nemusí tihnout k rovnováze).
- **Význam mocenských vztahů** a **historických procesů** (režimy akumulace, regulační teorie, postfordismus).
- **Makrostruktury** a **role státu** (stát formuje podnikatelské prostředí politikou veřejných investic, dotacemi, regulacemi, dohodami o mezinárodním obchodu).
- **Konflikty zájmů** (kapitál vs. práce, centrum vs. periferie).

Fáze hospodářského vývoje a jejich dopad na lokalizaci

Strukturalisté popisují **velké hospodářské cykly** (např. *fordismus, postfordismus, flexibilní specializace, postmoderní kapitalismus*), během nichž se mění dominantní **výrobní režimy, pracovní vztahy** a **geografické rozložení** produkce.

- **Fordismus** (první pol. 20. stol. – 70. léta): masová produkce, velké závody, silné odbory, významná role státu v regulaci. Lokalizačně vedl k *industrializaci* a *urbanizaci*, vytvářely se velké průmyslové regiony (Porúří, Detroit, Manchester ad.).
- **Postfordismus** (od 70.–80. let): flexibilní reakce na individualizovanou poptávku, *outsourcing*, *globalizační strategie*, nárůst sektoru služeb. To vedlo k *roztříštěné* a *síťové* produkci: rozmach klastrů (Silicon Valley), přesun rutinní výroby do levnějších zemí, posílení regionálních inovačních center.
- **Současné trendy** (21. století): *Industry 4.0*, digitalizace, automatizace, e-commerce, tzv. *gig economy*, green technologies, zohledňování ESG (Environment, Social, Governance). Prostorové dopady zahrnují posílenou roli *znalostních uzlů* (tech-huby, univerzitní města), avšak také rostoucí tlak na *regionální resilienci* (odolnost vůči krizím, pandemii, geopolitickým rizikům).

Tvorba lokalizačních podmínek

Strukturalisté považují lokalizační podmínky za **společensky vytvářené**. **Stát** a **velké podniky** (či nadnárodní korporace) mají schopnost ovlivňovat:

- **Podobu trhu práce** (dostupnost kvalifikací, úroveň mezd, vyjednávací pozice odborů).
- **Infrastrukturu** (doprava, digitalizace, investice do vzdělání a výzkumu).
- **Právní rámec** (daně, regulace, pracovní legislativa).
- **Subvence a pobídky** (např. daňové prázdny pro strategické investory).

Místní či regionální samosprávy mohou zase podporovat vznik tzv. **inovačních ekosystémů**, klastrů, městských inovačních center apod., čímž se mění lokální „*klima*“ pro podnikání.

Pracovní síla a konflikty zájmů

Strukturalistický přístup klade důraz na **konflikty mezi kapitálem a prací**. Zatímco neoklasické a behaviorální teorie se zabývají převážně *manažerským* pohledem, strukturalismus zdůrazňuje, že **pracovní síla** není zboží jako každé jiné:

- Disponuje **sociální a kulturní identitou**.
- Je méně mobilní než kapitál.
- Není „jen“ náklad, ale též **zdroj kvality a inovací** (kreativní práce, lidský kapitál).

V globalizované ekonomice však roste tlak na snižování mzdových nákladů a vyhledávání regionů s *levnější pracovní silou*, což vede k přesunům výroby, tzv. *offshoringu* (nebo jeho novějších verzí *nearshoring/reshoring* po COVID krizi, kdy se firmy částečně vracejí blíže k domovským trhům).

Restrukturalizace a nerovnoměrný rozvoj

Strukturalističtí autoři (Massey 1984, Storper a Walker 1989) také poukazují na **periodické hospodářské krize**, které vyvolávají **restrukturalizační procesy**. Ty se projevují:

- Uzavíráním starých podniků v „přestárých“ průmyslových regionech (těžba, těžký průmysl).
- Zakládáním nových provozů v perspektivnějších lokalitách (lepší ekonomická a právní stabilita, kvalitní infrastruktura, nižší mzdy, nižší ekologická zátěž).

Tím se **prohlubují meziregionální rozdíly**, a vznikají **nová jádra** (zpravidla regiony s vysokým inovačním potenciálem, vzdělanou pracovní silou a rozvinutou infrastrukturou) a **nové periferie** (oblastem chybí dřívější průmysl, hrozí deindustrializace, odliv obyvatel).

2.3 Přehled lokalizačních faktorů

Z předchozích částí vyplývá, že existuje široká škála **lokalizačních faktorů** (vstupů i výstupů), které podniky sledují:

1. Vstupní faktory (Inputy)

- **Přírodní zdroje** (půda, suroviny, nerostné bohatství).
- **Pracovní síla** (množství, kvalifikace, mzdová úroveň, odborová organizace).
- **Kapitál** (lokální finanční zdroje vs. mobilní investiční kapitál).
- **Technologie a know-how** (dostupnost výzkumných institucí, inovačních center).

2. Výstupní faktory (Outputy)

- **Tržní přístup** (dostupnost a velikost trhu, dopravní a logistické náklady).
- **Distribuce a odbyt** (fyzická, digitální, marketingové možnosti).
- **Aglomerace odběratelů** (větší koncentrace zákazníků, B2B partnerů).

3. Infrastruktura

- **Dopravní (silnice, železnice, letiště)** – stále klíčová pro většinu fyzické výroby a obchodu.
- **Digitální** (rychlost internetu, dostupnost datových center) – čím dál důležitější pro sektor služeb, e-commerce, vzdálenou práci atp.
- **Sociální** (zdravotnictví, školství, kultura) – přitahuje nebo stabilizuje kvalifikované pracovní síly.

4. Institucionální prostředí

- **Právní a daňové předpisy**, investiční pobídky, pracovní legislativa, environmentální normy.
- **Stabilita a geopolitická rizika** – klíčový faktor pro velké nadnárodní společnosti (např. v situaci válečných konfliktů, sankcí, cla).

5. Aglomerační efekty

- Vznikají ve *výrobních* a *inovačních* klastrech (sít' dodavatelů a odběratelů, vysoká koncentrace zkušených pracovníků, rychlejší šíření know-how).
- Rostoucí význam tzv. *hubů* (finančních, technologických, designových), kde je koncentrace specializovaných služeb, podpůrné infrastruktury a lidského kapitálu.

2.3.1 Významnost jednotlivých faktorů

Každý podnik přiřazuje lokalizačním faktorům jinou váhu v závislosti na:

- **Druhu produkce a technologii** (např. surovinově náročný vs. lidsky náročný vs. znalostně náročný obor).
- **Míře automatizace a digitalizace** (čím vyšší, tím menší důraz na místní mzdy, avšak rostoucí potřeba dostupnosti specializované inženýrské síly či robustní digitální infrastruktury).
- **Podnikové strategii** (expanze na nové zahraniční trhy vs. posílení inovací vs. snížení nákladů).

2.3.2 Lokalizační faktory v procesu historického vývoje

Historické změny v technologii, dopravě a komunikaci vedly k **proměnám** významu jednotlivých faktorů:

1. **Industrializace** (19. stol. – pol. 20. stol.) – klíčová blízkost surovin, dopravních cest, rozvoj průmyslových center.
2. **Fordismus** (20. stol. – 70. léta) – masová výroba, velké továrny v průmyslových regionech, silné odbory, rostoucí urbanizace.
3. **Postfordismus** (od 70.–80. let) – flexibilita, globalizace, *outsourcing*, role **aglomerací a inovačních klastrů** (zejm. ve vyspělých zemích).
4. **Současné trendy**
  - **Digitalizace** – fyzická vzdálenost se pro řadu aktivit snižuje (home office, cloud, on-line prodej).
  - **Automatizace a průmysl 4.0** – klíčová je často dostupnost kvalifikovaných techniků, inženýrů, výzkumného zázemí.
  - **ESG a environmentální aspekty** – firmy čelí tlaku na udržitelnost, nižší uhlíkovou stopu (motivace přesouvat výrobu blíž k odběratelům, tzv. *nearshoring*).
  - **Geopolitické aspekty** – eskalace konfliktů, riziko narušení dodavatelských řetězců, sankcí, cla. Dochází ke snaze diverzifikovat či zkracovat řetězce (tzv. *friendshoring*).

V souhrnu platí, že **význam lokalizačních faktorů** se v čase proměňuje a některé (např. dopravní náklady) se mohou stát méně důležité díky technologickému pokroku, zatímco jiné (např. digitální infrastruktura, znalostní kapitál, geopolitická stabilita, environmentální standardy) nabývají na intenzitě.

Tabulka 2-2. Shrnutí poznatků o teoretických přístupech k lokalizační analýze

Tři hlavní přístupy – **neoklasický, behaviorální a strukturalistický** – představují odlišné rámce pro pochopení motivů, cílů a reálného rozhodování firem o tom, **kde podnik umístít**.

- **Neoklasický (normativní) přístup** klade důraz na *optimalizaci*, hypotetické tržní podmínky a snahu maximálně racionálního (a informovaného) chování.
- **Behaviorální přístup** zkoumá *empirické* chování podniků, zohledňuje heuristické strategie, omezenou racionalitu a vazbu lokalizačního rozhodování na další strategické kroky.
- **Strukturalistický přístup** zdůrazňuje *institucionální a sociální faktory*, mocenské struktury a nerovnoměrný vývoj světové ekonomiky v různých fázích (fordismus, postfordismus, globalizace).

V současné době ovlivňují lokalizační rozhodování nejen **tradiční** faktory (doprava, pracovní síla, trhy, suroviny), nýbrž také **digitální konektivita, environmentální udržitelnost, geopolitické stabilita a schopnost regionu nabízet potřebné inovační prostředí**. Analýza lokalizačních faktorů proto vyžaduje **interdisciplinární** přístup zahrnující ekonomii, geografii, manažerské vědy, sociologii i politologii. Firmy i veřejné instituce by měly při formulaci strategických opatření (např. regionální politika, pobídky, regulace) pracovat s poznatky všech tří teoretických směrů, aby dokázaly co nejlépe reagovat na neustále se měnící podmínky na globální i lokální úrovni.

2.4 Organizační aspekty teorie lokalizace

V této části se zaměříme na **organizační hledisko** teorie lokalizace podniků, konkrétně na to, jak vnitřní uspořádání firem (organizační struktura) a jejich velikost (malé vs. velké podniky) ovlivňují **lokalizační chování**. Důležitou roli hraje také **podniková strategie**, která se promítá do rozhodování o rozmístování výrobních, řídicích či inovačních funkcí. V posledních dekádách sem navíc vstupují **nové trendy** – digitalizace, Průmysl 4.0, posilování globalizačních i lokalizačních tendencí, nearshoring/reshoring, síťové formy spolupráce a zohlednění environmentálních i sociálních aspektů (ESG).

2.4.1 Organizační struktura podniku a lokalizační chování

Rozhodování o lokalizaci silně ovlivňuje **velikost** a **organizační forma** daného podniku. Obecně lze říci, že:

- **Velké podniky** se vyznačují **specifickými vzory** lokalizačního chování. Disponují často rozsáhlými zdroji (kapitálem, lidskými zdroji) a specializovanými odděleními, která provádějí lokalizační analýzy. To jim umožňuje **aktivně** využívat prostorové rozdíly (v cenách práce, dostupnosti surovin, technologií, dotací apod.) i **uplatňovat globální strategie**. Organizační struktura velkých firem pak obvykle zrcadlí **hierarchii produkčních míst** a funkční dělbu práce v různých lokalitách (výroba, výzkum a vývoj, manažerská centra ad.).
- **Malé a střední podniky (MSP)** si explicitní lokalizační rozhodnutí kladou pouze výjimečně (např. při založení nebo zásadní expanzi). Jsou **silněji zakotveny** v lokálním či regionálním prostředí, omezují se na menší územní rádius a zpravidla nemají samostatná oddělení, která by prováděla nákladné analýzy. Jejich lokalizační chování tak bývá **více reaktivní** či intuitivní, vycházející z bezprostředních potřeb či osobních vazeb.

I když se **velké** a **malé** podniky v řadě ohledů liší, nejsou to dva oddělené světy. Existuje mezi nimi množství **dodavatelských** či **subdodavatelských** vazeb (např. franchising, outsourcing). Pokud jsou tyto vztahy **dlouhodobé** a stabilní, mluví se o **podnikových sítích** (viz 2.4.6).

2.4.2 Prostorová dělba práce velkých podniků (tzv. „geography of enterprise“)

Od 70. let 20. století se regionální ekonomové intenzivně zabývají otázkou, **jak velké podniky** (zejména nadnárodní koncerny) **formují prostorovou strukturu** – ať už jde o jejich **investiční expanzi, fúze** a **akvizice**, nebo **restrukturalizace** (vyčleňování neefektivních provozů, přesun výroby do jiných zemí). Důvody zvýšeného zájmu o roli velkých podniků zahrnují:

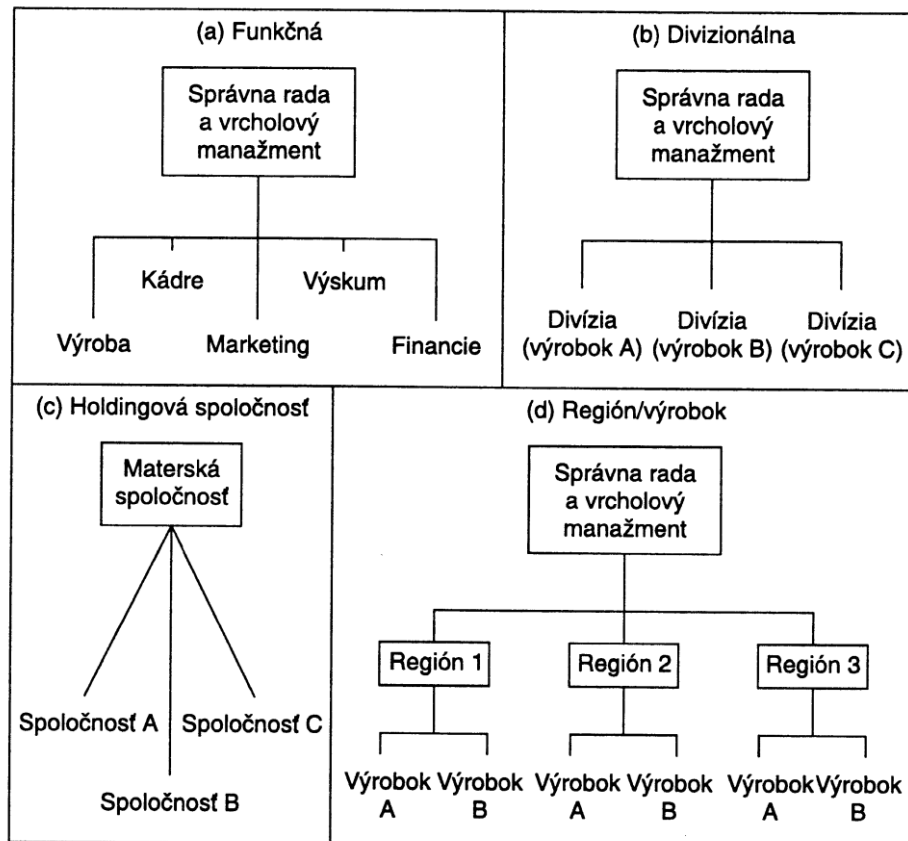
- **Růst významu velkých firem** v 50. a 60. letech, kdy koncentrovaly stále větší produkci a zaměstnanost.
- **Rozvoj dopravních a komunikačních technologií**, který usnadnil spojení a výměnu informací mezi geograficky oddělenými závody.
- **Flexibilnější formy organizace** umožňující koordinaci mnoha poboček, často rozprostřených po různých regionech či státech.
- **Prohlubující se vnitropodniková dělba práce**, kdy každá pobočka plní určitou funkci (výroba, výzkum, administrativa) podle charakteristik místního prostředí.

Organizační formy a vnitřní hierarchie

Velké podniky mohou být uspořádány podle **funkcí** (výroba, výzkum a vývoj, marketing, finance), **produktů** (divize pro různá produktová portfolia), **regionů** (pobočky organizované podle geografických trhů) či ve formě **holdingu** (více autonomních dceřiných společností). Každý model s sebou nese odlišné **lokalizační důsledky**:

1. **Funkčně organizovaný podnik** (obr. 2-3 a) – různé funkce (např. R&D, výroba, prodej) mohou být umístěny v odlišných lokalitách, aby se **využily komparativní výhody** (kvalifikovaná pracovní síla, blízkost zákazníkům, nižší mzdové náklady).
2. **Divizní struktura** (2-3 b) – příslušná divize (např. pro konkrétní produktovou řadu) si vybírá lokalitu nezávisleji na jiných divizích, zohledňuje svoje specifické požadavky a trh.
3. **Holdingové uspořádání** (2-3 c) – dceřiné podniky mají relativně vysokou autonomii, a tudíž mohou více přizpůsobit lokalizační volbu lokálním podmínkám.
4. **Regionální forma** (2-3 d) – dělba práce probíhá podle geografických oblastí (např. pobočky v Evropě, Asii, Americe), přičemž každá pobočka může mít svou vlastní kompletní strukturu (výroba, marketing, finance) pro obsluhu místního trhu.

Obrázek 2-2. Možné organizační struktury podniků

Specializace a hierarchie

Ve fordistickém období (50.–60. léta) se prosadila **hierarchická dělba práce**, kdy se výroba koncentrovala v hlavním závodě nebo se zřizovaly paralelní pobočky. Dnes však v éře **postfordismu** a **digitalizace** roste význam:

- **Sítí subdodavatelů** (outsourcing a offshoring, též nearshoring), kdy velký podnik poptává různé služby či komponenty od externích partnerů.
- **Variabilních organizačních forem** (slabší centralizace, projektové týmy, virtuální organizace), které dokážou rychle reagovat na turbulentní tržní prostředí.
- **Inovačních ekosystémů** – R&D oddělení velkého podniku se může nacházet blízko klíčových univerzit, startupů a partnerů v tzv. inovačních klastrech (např. Silicon Valley).

Tato flexibilita (zvláště v mezinárodním měřítku) umožňuje velkým firmám **dynamicky přesouvat výrobu** a využívat **rozdíly** ve mzdách, dotacích, regulacích či dostupnosti kvalifikovaných zaměstnanců.

2.4.3 „Externí kontrola“ podniků a regionální vývoj

Nadnárodní či jinak externě kontrolované podniky mohou **značně ovlivňovat** regiony, kde působí. V odborné literatuře se uvádí několik problémů spojených s tzv. **externí kontrolou** (Watts 1981, Malmberg 1990):

- **Rozhodování mimo region** – klíčové strategické kroky (např. zavření pobočky, investice do nových technologií) se často určují v centrále, bez účasti místních aktérů.

- **Slabá inovační kapacita poboček** – pobočky v periferních regionech nemívají vlastní oddělení R&D či marketingu a musejí se řídit centrálními pokyny.
- **Nižší platové ohodnocení i menší počet kvalifikovaných míst** – pokud region slouží pouze jako „montovna“ či subdodavatelská základna, nedochází k rozvoji pokročilých funkcí a růstu místní střední třídy.
- **Vyšší riziko uzavření** – v čase hospodářské recese se nejdříve omezují provozy, které jsou méně zakotvené v interní hierarchii či vykazují nižší rentabilitu.

Pro regionální rozvoj to znamená, že **lokální podmínky** (např. kvalita infrastruktury, vzdělanost obyvatel, podnikatelské prostředí) sice rozhodují o příchodu a rozvoji externích poboček, nicméně skutečný **dlouhodobý** přínos pro region může být omezen. Pokud však pobočky získají **větší autonomii** (např. formou regionální divize s vlastními kompetencemi v R&D a marketingu), mohou naopak **příspěť** k rozvoji vysoce kvalifikovaných míst a integrovat se lépe do regionálního inovačního systému.

2.4.4 Modifikace dělby práce v postfordismu

Tradiční hierarchická dělba práce (charakteristická pro fordistické období) je podle některých autorů (Sabel a Piore 1984) **nahrazována** flexibilnějšími formami organizace. Důvody:

- **Nárůst transakčních nákladů** spojených s centralizovanou kontrolou mnoha poboček.
- **Potřeba rychlejší reakce** na změny poptávky a technologický pokrok.
- **Digitalizace a automatizace** – díky internetovým platformám a sdíleným nástrojům mohou být některé podnikové funkce vykonávány na dálku.
- **Zvýšený důraz na motivaci zaměstnanců**, lokální inovace, ESG cíle apod.

V praxi se to projevuje zakládáním **divizí a dceřiných společností** s vyšší mírou nezávislosti či zapojením do **klastrových iniciativ**, regionálních inovačních aliancí a podobně.

2.4.5 Lokalizační chování malých a středních podniků

Po dlouhé době dominance **velkých podniků** (v 60. a 70. letech 20. stol.) se v 80. letech (částečně v reakci na krizi fordistického modelu) začíná prosazovat **renesance malého a středního podnikání (MSP)**. Důvody:

- **Restrukturalizace** – vyčlenění málo profitujících činností z velkých firem do menších, nezávislých subjektů (outsourcing).
- **Technologické změny** (mikroprocesory, 3D tisk, pružné výrobní systémy) – usnadňují individuální či malosériovou produkci.
- **Posun poptávky** k individualizovanému zboží a službám „na míru“ (s rostoucími příjmy ve vyspělých zemích).
- **Krize a nezaměstnanost** – lidé zakládají vlastní podniky jako reakci na nedostatek pracovních příležitostí ve velkých firmách.

Specifika MSP z pohledu lokalizace

- **Zřídka se stěhují** – jednou zvolené místo (často v blízkosti bydliště podnikatele) se běžně nemění, protože relokační náklady, rodinné vazby a sociální kontakty hrají velkou roli.
- **Omezené zdroje** (čas, kapitál, personál) – neprovádějí detailní lokalizační analýzy; spíše reagují na **lokální** tržní poptávku a příležitosti.
- **Velká závislost na místním prostředí (milieu)** – MSP čerpají *neformální podporu* (rodina, přátelé), místní know-how, využívají regionální sítě.
- **Menší akční rádius** – MSP obvykle obsluhují lokální či regionální trh. Rozšíření do jiného regionu či země je pro ně mnohem složitější (potřeba franchisových modelů, partnerů aj.).

Důležitým faktorem je **regionální podnikatelská atmosféra**:

- **Existence kvalifikovaných pracovníků** a *odvětvová struktura* v místě (převaha velkých firem? chybějící příležitosti?).
- **Finanční nástroje** (rizikový kapitál, zvýhodněné úvěry, regionální fondy).
- **Administrativní a poradenská podpora** (start-up inkubátory, co-workingy, síť regionálních inovačních center).
- **Společenské a kulturní hodnoty** (vztah obyvatel k podnikání, tradice rodinných firem, klastrů).

Ve vyspělých zemích proto regionální a městské politiky často podporují **zakládání MSP** (např. daňovými úlevami, nabídkou výhodných pronájmů či mentoringem), protože to přispívá k **diverzifikaci** lokální ekonomiky a zvyšuje **odolnost** regionu.

2.4.6 Podnikové sítě a jejich prostorové aspekty

Sítě představují stabilnější formu **mezipodnikové kooperace**, která je někde mezi **tržní transakcí** (krátkodobá, flexibilní) a **podnikovou hierarchií** (vše centrálně vlastněné a řízené). Sítě mohou mít:

- **Formální** (strategické aliance, joint ventures, franchising) i **neformální** (osobní kontakty, lokální sdružení podnikatelů) charakter.
- **Regionální** i **globální** rozsah.

V regionální ekonomii se sítě tradičně zkoumají jako tzv. **průmyslové okrsky** (industrial districts, A. Marshall) nebo v souvislosti s **klastrovými** politikami (Porterova teorie klastrů). Výhody regionálních sítí:

- **Bezprostřední blízkost** – usnadňuje just-in-time dodávky, snižuje přepravní náklady a reakční dobu na změny v poptávce.
- **Osobní kontakty** – podporují sdílení znalostí, vzájemnou důvěru a inovační projekty.
- **Specializace** – menší podniky se mohou koncentrovat na určité fáze výroby a přenechat jiné části procesu svým lokálním partnerům.
- **Rychlá adaptace** – lokální síť dokáže díky těsným vazbám lépe reagovat na změny, než centralizovaná velká korporace se složitými hierarchiemi.

Na druhé straně mohou **globální** sítě nabízet širší zdroje surovin, kapitálu a know-how, čímž **překonávají** omezení lokálního prostředí. V posledních dvou dekádách se mnoho firem snaží **kombinovat** regionální spolupráci (pro rychlost a flexibilitu) s globálními aliancemi (přístup na světové trhy, technologické špičky, diverzifikace rizik).

Tabulka 2-3. Shrnutí poznatků o organizačních aspektech lokalizace

- **Organizační hledisko** ukazuje, že neexistuje jediný univerzální model lokalizačního chování – roli hrají **velikost** firmy, **vnitřní hierarchie**, **diverzifikace** výroby a **míra specializace**.
- **Velké koncerny** si mohou dovolit *strategicky* optimalizovat rozložení svých aktivit v různých regionech (průmysl 4.0, digitalizace, nearshoring, inovační klastrování ad.). Zpravidla (ale ne vždy) usilují o využití **komparativních výhod** v oblasti mezd, dotací, infrastruktury či tržního potenciálu.
- **MSP** jsou často **silně ukotveny** v lokálním či regionálním prostředí, mají menší **akční rádius** a *omezené zdroje* pro průzkum jiných lokalit. Jejich lokalizační rozhodnutí je výrazně **ovlivněno sociálními i kulturními** faktory (rodina, komunita, regionální tradice).
- **Síťové formy** kooperace mohou přemostovat limity jednotlivých firem. Vznikají jak **regionální** sítě (industrial districts, klastrové iniciativy), tak **globální** aliance a subdodavatelské řetězce. Některé podniky se posunují od klasické fordistické hierarchie k **postfordistickým** organizačním modelům s vysokou flexibilitou, sdílením rozhodovacích pravomocí či projektovým uspořádáním.

Aktuálně hraje významnou roli i **roztříštění** či **přeskupení** globálních hodnotových řetězců v důsledku **geopolitických rizik**, pandemických omezení a environmentálních regulací. Firmy se snaží **zvyšovat odolnost** (resilience) tím, že diverzifikují dodavatele, lokality nebo budují *blízké* (nearshoring) či *přátelské* (friendshoring) zdroje. Tato strategie však z hlediska **místních** (regionálních) dopadů zůstává nejistá, neboť podniky mohou ve stejnou chvíli otevřít jednu pobočku a jinou uzavřít, pokud to vyhodnotí jako ekonomicky výhodné.

Z **regionálního a městského** pohledu je proto klíčové, aby místní ekonomika nebyla **jednostranně** závislá na jednom velkém (externě kontrolovaném) zaměstnavateli. **Podpora malých a středních podniků**, inovačních ekosystémů, vzdělávání a lokálních sítí se ukazuje jako cesta ke **stabilnějšímu a odolnějšímu** regionálnímu rozvoji.

2.5 Technologické aspekty lokalizačního chování

V moderní lokalizační teorii se stále více zdůrazňuje role **technologií** a **organizace** při rozhodování o umístění podniků. Technologie zásadně ovlivňuje, *co* podnik vyrábí (charakter produktu) a *jak* se daný produkt vyrábí (výrobní postupy, úroveň digitalizace, míra inovací). V době **Průmyslu 4.0** (a postupně se rýsujícího **Průmyslu 5.0**) se k tomu přidávají prvky **robotizace, automatizace, umělé inteligence, big data, internet věcí (IoT)** či **cloud computingu**. Díky nim se zvyšuje **flexibilita** a **rychlost inovací**, což má důležité **prostorové** dopady: výrobní aktivity již nemusejí být nutně soustředěny ve velkých aglomeracích, některé procesy lze provádět téměř odkudkoli s dostatečnou digitální infrastrukturou. Na druhou stranu **high-tech odvětví** často preferují **inovační klastrová centra** (Silicon Valley, berlínský Adlershof, Shenzhen), kde je koncentrován lidský kapitál, výzkumné instituce a rizikový kapitál.

Technologie v kontextu lokalizace

Technologie neustále prochází *inovačním cyklem*, kdy se zavádějí nové produkty, starší jsou nahrazovány a mění se struktura nákladů či požadovaných výrobních faktorů. **Freeman (1986)** dělí technologické změny na:

1. Inkrementální novinky

- Malá, kontinuální vylepšení existujících produktů nebo výrobních postupů.
- Zpravidla nezpůsobují dramatické změny v prostorové struktuře, ale mohou postupně posilovat konkurenceschopnost firmy v určité lokalitě.

2. Radikální inovace

- Výrazná, zřídka se vyskytující novinka (např. zásadně nový výrobek, použití revolučních materiálů nebo výrobních technologií).
- Mohou přinést do regionu **rychlý růst**, vznik specializovaných odvětví a vznik nových klastrů (např. nástup mikročipů, bateriové technologie či 3D tisku).

3. Technologické revoluce

- Vlny rozsáhlých inovačních změn, které postihují řadu oborů zároveň (např. zavedení elektřiny a masivní elektrifikace, nástup mikroprocesorů v 70. letech, dnešní digitalizace a umělá inteligence).
- Vyvolávají *zásadní restrukturalizaci* průmyslu a služeb, mění vztahy mezi regiony a mohou vytvořit nová **globální centra** (fintech v Singapuru, AI ekosystém v Kanadě, „gigafactory“ na baterie v Evropě).

Tabulka 2-4. přibližuje hlavní průmyslové a technické revoluce od počátku 19. století až po současnost:

Období	Nejvýznamnější vynálezy a inovace	Odvozené inovace a vyvolané účinky
První průmyslová revoluce (přelom 18. a 19. století)	Parní stroj, strojová výroba a mechanizace	Metalurgie, rozvoj textilního průmyslu (bavlnářství)
„Železniční“ revoluce (cca 1840–1890)	Lokomotiva, ocelové koleje	Rozmach železniční dopravy, hutnictví železa
Druhá průmyslová revoluce (přelom 19. a 20. století)	Elektrický motor, výbušný (zážehový) motor (nafta, benzín)	Elektromechanika, automobilový průmysl, rozvoj chemického průmyslu
Vědeckotechnická revoluce (po 2. svět. válce)	Elektronika, jaderná fyzika, syntetická chemie	Jaderná energetika, syntetická vlákna a textilie
Třetí průmyslová revoluce („počítačová“) (od 70. let 20. stol.)	Mikroelektronika, informatika, „biologická revoluce“	Robotizace a automatizace, ICT, biotechnologie
Čtvrtá průmyslová revoluce – Průmysl 4.0 (od r. 2011 do současnosti)	Informatika, internet věcí (IoT), big data, strojové učení (AI)	Digitalizace a automatizace výroby, online platformy, digitální ekonomika
(Nastupující) Průmysl 5.0 (horizont 2030+)	Integrace lidí, robotů a AI s důrazem na udržitelnost, ESG a společenskou hodnotu	Kolaborativní robotika, „human-centric“ přístup, zelená a cirkulární ekonomika

2.5.1 Prostorové aspekty teorie výrobního cyklu

Teorie výrobního (produktového) cyklu předpokládá, že každý výrobek (a související výrobní technologie) prochází **fázemi**: *inovace* (zavádění), *růst*, *zralost* a *pokles*. Každá fáze s sebou nese **odlišné lokalizační nároky**:

Inovace (zaváděcí) fáze

Podnik čelí vysokým nákladům na výzkum a vývoj, malým sériím výroby, proto hledá **technicky vzdělanou pracovní sílu** a blízkost k **výzkumným institucím** či strategickým partnerům. Velké

aglomerace (metropole, inovační klastr) bývají preferovanou lokalitou: existuje tam rozvinutý trh subdodavatelů, inovační infrastruktura a často i rizikový kapitál.

Růst

Zvyšování objemu výroby, standardizace části produkčních procesů, rostoucí konkurence. Firma potřebuje **kapitál** na expanzi, větší prostory a *disponibilní* pracovní sílu. Není už tolik závislá na vysoce specializovaných subdodavatelích, proto může **přemístit** výrobu do menších měst či regionů, kde jsou **nižší náklady**.

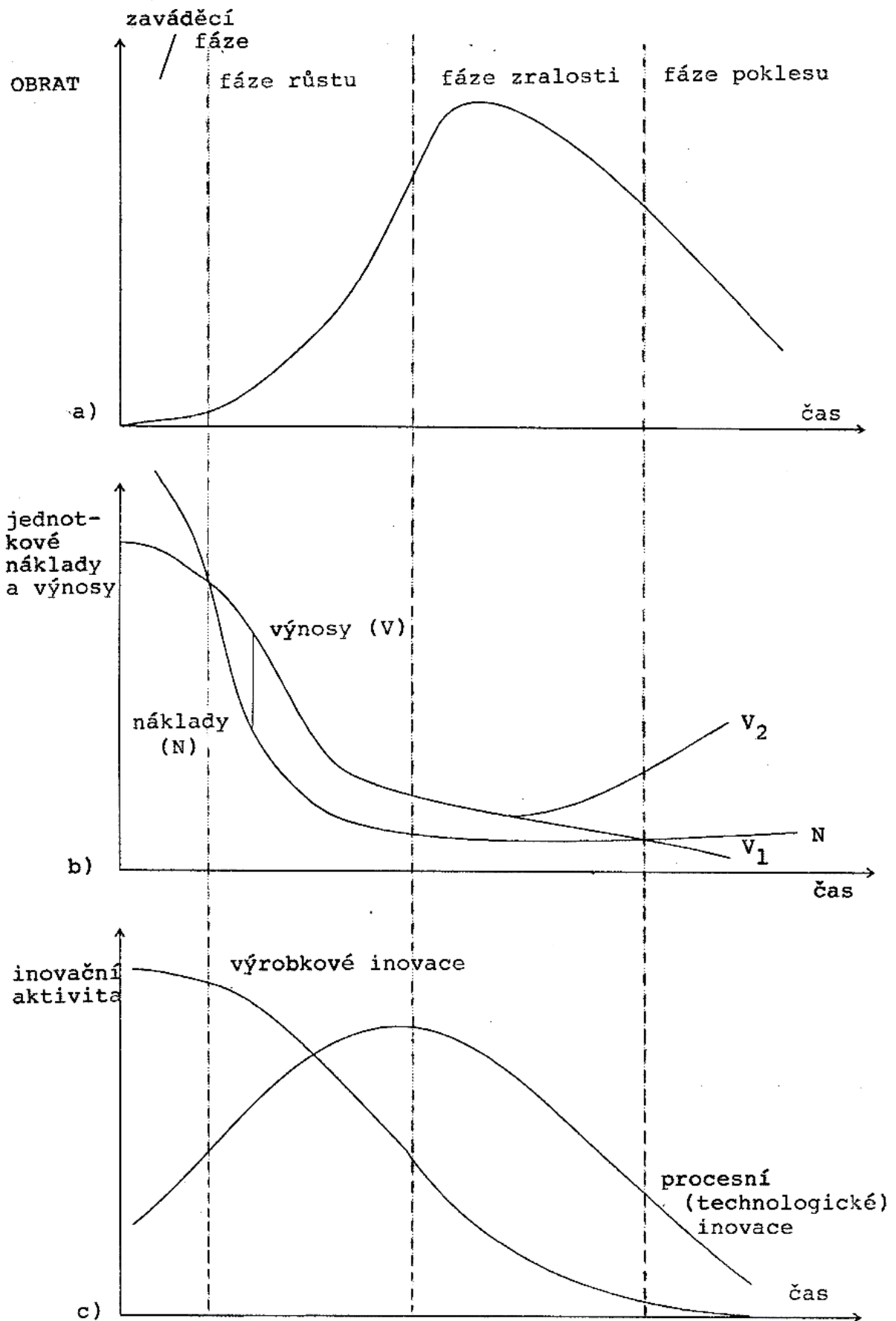
Zralost

Trh se **nasycuje**, míra růstu klesá, cena se stabilizuje či mírně klesá. Zvyšuje se tlak na **úsporu nákladů**. Podniky často hledají regiony s **levnější mzdovou úrovní** (např. periferie v rámci státu nebo přesun do zahraničí). Dochází k tzv. **offshoringu**.

Pokles

Část producentů trh opouští, dochází ke **konsolidaci** (fúze, zánik neefektivních závodů). Lokalizační rozhodnutí se často vážou na minimalizaci ztrát a poklesu výnosů. Někdy se výroba ještě více přesune na periferii s extrémně nízkými náklady, nebo naopak dojde k **restrukturalizaci** a „revitalizaci“ produktu (product redesign, doplnění služeb), čímž se zralý výrobek znovu *omladí* a pokračuje v další inovační fázi (Markusen 1987).

Obrázek 2-3. Charakteristika životního cyklu produktu

Obrázek 2-4. Lokalizační požadavky podniku v závislosti na fázi životního cyklu výrobku

požadavky	fáze produkčního cyklu		
	zavedení	růst	zralost
manažerské schopnosti	2	1	3
technické schopnosti/ know-how	1	2	3
levná pracovní síla	3	2	1
externí úspory	1	2	3
kapitál	3	1	1
blízkost trhu	1	2	3

Obr. 2-4 schematicky ukazuje, že dynamika technologických změn má značné **regionální dopady**. Nové high-tech produkty obvykle vznikají v **inovačních centrech** (velká města, univerzitní regiony), poté se přesouvají do méně rozvinutých oblastí (regiony nižšího řádu), kde je levnější pracovní síla a nižší provozní náklady. Pokud tento proces *prosakování* (tzv. trickle-down) není možný, vznikají tzv. **staré průmyslové regiony** (Tichy 1987) s neaktualizovanou strukturou, které mohou upadat. Teorie výrobního cyklu tak **dynamizuje** lokalizační úvahy, přesto má svá omezení – neplatí pro všechny typy odvětví, vyžaduje jasnou identifikaci „nových“ a „zralých“ produktů a často ignoruje *jemnější* sociální či institucionální vlivy.

2.5.2 Nová průmyslová odvětví a nová regionální růstová centra

Storper (1986) nabídl poněkud odlišný pohled na vznik „nových“ průmyslových odvětví (vycházejících z nových potřeb nebo technologií) a jejich lokalizaci:

- **Nová odvětví** nemusejí vždy začínat ve velkých etablovaných centrech (jak předpokládá klasický výrobní cyklus). Mohou se záměrně vyhýbat příliš rigidním regionům, kde existují **silné odbory** či vysoká konkurence.
- Pokud nová odvětví nabízejí **inovační produkt** s vyšší marží, nepotřebují se tolik zaměřovat na snižování nákladů. **Klíčové** je proto **příznivé podnikatelské klima**, *dostupnost investičního kapitálu*, *přítomnost univerzit* či výzkumných center a možnost bezprostřední spolupráce s partnery.
- Nově vznikající odvětví mohou tímto způsobem „**přeskočit**“ (leap-frogging) stará průmyslová centra a vytvořit si **vlastní** sítě a infrastrukturu v méně zatížených lokalitách (tzv. mezizóny).

Výsledkem bývá **vznik nových regionálních růstových center**, což dnes pozorujeme např. u *ekosystému kolem elektromobility* (bateriové „gigafactory“ v různých evropských lokalitách), *cloudových a datacentrových hubů*, *inovačních center pro AI* v Kanadě, Izraeli či Číně. Je tedy zřetelné, že regionální úspěch nepadá z nebe, ale je odrazem **historie**, **specializace**, **kvalifikované pracovní síly** a také **politických** a **ekonomických** rozhodnutí (dotace, regulace, strategické investice do infrastruktury).

2.5.3 Inovační prostředí (milieu) a high-tech regiony

Namísto zkoumání *lokalizačních požadavků jednotlivých podniků* se v posledních dekadách zdůrazňuje koncept **inovačního prostředí** (milieu). Ten chápe inovace jako **kolektivní proces** založený na:

- **Dělbě práce** mezi mnoha aktéry (velké i malé firmy, výzkumné ústavy, univerzity, poradenské instituce, veřejné služby).
- **Sdílených znalostech, neformálních kontaktech a kultuře** (trust, sociální kapitál) – právě to často odlišuje vysoce inovační regiony od průměru.
- **Synergickém působení** lokální infrastruktury, specializovaných služeb, přístupu k financím, podpory od regionální správy apod.

High-tech regiony

Známé příklady tzv. **high-tech klastrů** zahrnují:

- **Silicon Valley** (jižně od San Franciska) – historicky spojené se Stanfordskou univerzitou, rozvojem mikroelektroniky a později s internetovými a softwarovými giganty.
- **Route 128** (u Bostonu) – ekosystém navázaný na MIT a Harvard; vedoucí postavení v biotechnologiích, IT a zdravotnických technologiích.
- **M4 Corridor** (západně od Londýna) – ICT a elektronický průmysl.
- **Sophia Antipolis** (u Nice), **Grenoble** (Francie), **silicon glen** (Skotsko) – různé obměny technologických parků a center s přímou podporou veřejného sektoru.
- **Regiony smíšeného typu** (např. Bádensko-Württembersko, švýcarský Jura), kde se vysoce inovativní odvětví propojují s tradičním průmyslem, což umožňuje vznik specializovaných *technologických řetězců* (stroje na výrobu aut, mikrotechnologie, prémiová spotřební elektronika).

Klíčové otázky zkoumání **inovačního prostředí**:

1. **Jak vzniká a proč se koncentruje** inovační aktivita v určitých regionech (role univerzit, veřejné politiky, historických institucí)?
2. **Jakou roli hraje kultura** a sociální kapitál? Přímé osobní kontakty, důvěra, neformální setkávání v klastrech (tzv. knowledge spillovers).
3. **Jak se tyto regiony vyrovnávají s tlaky** – nedostatkem kvalifikované pracovní síly, rostoucími cenami nemovitostí, environmentální zátěží atd.?

GREMI (Groupe de Recherche Européen sur les Milieux Innovateurs) vyzdvihuje, že inovační prostředí není jen o *prostorové blízkosti*, ale také o **sdíleném vidění** sociálních a ekonomických problémů, společné kultuře a *kolektivním učení*. Pokud se vytvoří **synergie** mezi podniky, veřejným sektorem a výzkumnými institucemi, daný region se může stát *inovačně dynamickým* a dlouhodobě prosperujícím.

Na druhou stranu *ne každá* lokalita s univerzitou či technologickým parkem automaticky vykvete v inovační centrum – důležitý je *komplexní* mix politických, historických, kulturních, ekonomických a geografických faktorů. Také digitální technologie a vzdálená spolupráce (např. online platformy pro vývoj software) mohou **částečně** snižovat význam fyzické lokalizace, i když osobní vazby a spontánní „spillovers“ zůstávají nadále kritické pro radikální inovace a vznik startupů.

Tabulka 2-5. *Shrnutí poznatků technologických aspektech lokalizace*

Technologické aspekty lokalizačního chování ukazují, že *výrobní a inovační postupy se v čase mění*, a s nimi i **požadavky na lokalitu**. Od koncepce **výrobního cyklu**, která vysvětluje přesun výroby z center do levnějších periferií, až po *modernější* teorie **nových odvětví** a **inovačních regionů** je patrné, že:

- **Technologická změna** je **dynamickým motorem** regionálního rozvoje.
- Ve světě **Průmyslu 4.0/5.0** roste význam digitální konektivity, specializované výzkumné a inovační infrastruktury, *lidského kapitálu* a schopnosti regionu nabízet **atraktivní prostředí** (milieu).
- Vznik **high-tech klastrů** (Silicon Valley, Route 128, Shenzhen) dokládá, jak silná koncentrace technologických firem a partnerů může vytvořit **globálně konkurenceschopná** centra.
- Neplatí ale žádný *univerzální* vzor – některá odvětví „stárnou“ a vyhledávají levnější lokality, zatímco jiná, vysoce specializovaná, *přitahují* kvalifikovanou sílu i do nových regionů.
- **Lokální inovační prostředí** (milieu) vzniká kolektivně, jeho úspěch či neúspěch závisí na historii, kultuře, regionální politice a schopnosti zapojit všechny relevantní aktéry (univerzity, podniky, samosprávy, finanční sektor).

Z pohledu regionální politiky je důležité **podporovat** vznik a rozvoj *inovačně orientovaných ekosystémů, mezioborových klastrů, technologických parků* či *start-up inkubátorů*. Zároveň je nutné dbát na rozvoj *digitální infrastruktury* a *vzdělávání*, aby potenciálně špičkové nápady mohly na místní úrovni najít dostatečnou oporu a nerozplynuly se v mezinárodní konkurenci. V éře **zelené a digitální transformace** stoupá význam environmentálních a sociálních aspektů (ESG), cirkulární ekonomiky a odolnosti (resilience) vůči globálním šokům, což ještě více zdůrazňuje technologické a inovační kompetence daného regionu i firem.

Případová studie: Mění se význam tvrdých a měkkých faktorů rozvoje

(zkrácená a aktualizovaná verze podle Slach, Rumpel & Koutský, 2008 a dalších zdrojů)

Úvod: Mění se konkurenční prostředí

V uplynulých dekádách došlo v nejvyspělejších zemích světa k proměně faktorů, které zajišťují **konkurenceschopnost regionů**. Dříve dominovaly tzv. **tvrdé lokalizační faktory** (dostupnost ploch, pracovní síly, dopravní infrastruktury, kapitálu), avšak s **ubikvitizací** (obecným rozšířením a srovnáním

kvality) těchto faktorů v globálním prostoru se do popředí dostávají **měkké faktory rozvoje** (image regionu, kvalita volnočasové infrastruktury, kulturní nabídky, životního prostředí apod.). Pro firmy a vysoce kvalifikované pracovní síly je stále důležitější **kvalita života** a **inovační prostředí** daného regionu, a to obzvlášť v odvětvích založených na znalostech či kreativitě.

Od fordismu k postfordismu: Nová ekonomika a lidský kapitál

Změna významu tvrdých a měkkých faktorů souvisí s přechodem od **fordistické výroby** (economies of scale) k **postfordistické** či znalostní ekonomice (economies of scope). Ekonomiky mnoha regionů opouštějí dominanci průmyslové produkce (sekundéru) ve prospěch **terciéru a kvartéru** (služby, IT, kreativní odvětví). Pro rozvoj takových odvětví jsou klíčové **lidské zdroje** schopné **kreativně inovovat**. Regiony proto čelí úkolu **přitáhnout** a **udržet** tyto kvalifikované pracovníky – a zde sehrávají měkké faktory zásadní roli (dostupné kulturní akce, kvalitní bydlení, dobré školství atd.).

Ubikvitizace tvrdých faktorů a rostoucí význam měkkých

V globalizované ekonomice se tvrdé lokalizační faktory (jako dopravní a technická infrastruktura) stávají do značné míry srovnatelnými v řadě světových regionů. Taktéž dochází k **poklesu významu přepravy surovin** (zejména ve vyspělých zemích orientovaných na služby a hi-tech průmysl) a k **digitalizaci** (on-line komunikační a obchodní platformy). Vzniká proto prostor, v němž se **měkké faktory** – např. **image** místa, kulturní nabídka, volnočasové a sociální zázemí – stávají **doplňujícím „pull-faktorem“** ovlivňujícím, zda se firmám a lidem vyplatí v regionu usadit. Zkušenosti z Německa, Rakouska či Skandinávie potvrzují, že ve strategiích regionálního rozvoje (high-road strategy) hrají měkké faktory stále důležitější úlohu.

Vymezení měkkých faktorů

V odborné literatuře neexistuje jednotný konsenzus, jak přesně oddělit „tvrdé“ a „měkké“ faktory – oba typy jsou **komplementární**. Tvrdé faktory lze zpravidla **kvantifikovat** (velikost ploch, daně, mzdové náklady), kdežto měkké se týkají **pocitů, image a subjektivních preferencí** (kvalita bydlení, kultura, atmosféra místa). Podle Grabowa a Hollbach-Grömiga (1995) lze měkké faktory dále dělit na:

- **Měkké podnikatelské faktory** (např. vstřícnost veřejné správy, image regionu).
- **Měkké individuální faktory** (osobní preference pracovníků ohledně bydlení, životního prostředí, volnočasových aktivit aj.).

Obdobné členění nabízí i Beckmann (2005), jenž se soustřeďuje na tzv. **metafaktory** (investiční klima, kvalita života, regionální image, osobní preference cílových skupin).

Empirické studie: Německo a kreativní odvětví

- **Německý institut pro urbanismus (DIFU)** v 90. letech realizoval rozsáhlý výzkum (cca 2000 firem v devíti městech různé velikosti), který ukázal, že **měkké faktory** (zejména image regionu, kvalita životního prostředí, vstřícnost veřejného sektoru) mají nezanedbatelný vliv na rozhodování firem – někdy jako **pull-faktor**, jindy spíše jako **push-faktor** (pokud je situace v daném regionu špatná).
- **Ilse Helbrecht (2001)** zkoumala lokalizační chování firem v odvětví **kreativních služeb** (design, PR, architektura) v Mnichově a Vancouveru. Ukázalo se, že mezi nejvýše hodnocené měkké faktory patří **„kreativní/ inspirativní atmosféra“** místa a **osobní pocit spojený s lokalitou**. Dokonce i relativně vysoké nájemné bylo často tolerováno, pokud lokalita nabízela „look and feel“, jež podporuje kreativitu a dobré mezilidské kontakty.

Příklady klíčových měkkých faktorů

- **Vstřícnost veřejné správy** – pro velké průmyslové podniky nebo technologické firmy může jít o důležitý faktor (odborná podpora, krátké administrativní lhůty).
- **Image regionu** – výrazně ovlivňuje firmy působící ve službách, designu, marketingu, IT, ale i inovativní průmysl. Spojuje se s atraktivitou místa pro manažery a vysoce kvalifikované pracovníky.
- **Kvalita bydlení a životního prostředí** – patří k nejdůležitějším faktorům pro stabilizaci talentovaných zaměstnanců (zejména v menších městech je tento prvek o to výraznější).

- **Kulturní nabídka a volnočasové aktivity** – důležité zejména pro obory související s kreativitou, výzkumem, vzděláváním, ale i pro technologické start-upy hledající stimulující prostředí.

Závěr a nové trendy

Měkké faktory již nejsou pouhým doplňkem k tvrdým faktorům. V prostředí **globalizace, digitalizace a inovací** mají **stále větší vliv** na to, zda se do regionu „nastěhují“ nové firmy a vysoce kvalifikovaní profesionálové, anebo zda budou odcházet tam, kde je **pracovní i mimopracovní prostředí** atraktivnější. V současném světě se navíc projevují jevy jako **vzdálená (hybridní) práce, digitální nomádství, nearshoring** či **friendshoring**, což ještě umocňuje význam **měkkých stránek** regionu (komunita, kultura, bezpečí, přátelské podnikatelské prostředí).

Zkušenosti z různých částí světa (Německo, USA, Skandinávie, ale i nově se rozvíjející regiony ve východní Asii) potvrzují, že k **dlouhodobé konkurenceschopnosti** nestačí jen *klasická* infrastruktura. Nezbytné je rovněž **inovativní milieu**, které propojuje instituce, veřejnou správu, soukromý sektor i každodenní kvalitu života. Trendy jako **kreativní odvětví, technologické klastrování, projektově orientovaná ekonomika a postpandemický důraz na kvalitu prostředí** nasvědčují, že význam měkkých faktorů bude i v budoucnu dále růst.

Shrnutí

Lokalizační rozhodování podniků je ústředním tématem této kapitoly, neboť volba místa pro podnikání má dalekosáhlé důsledky jak pro samotné firmy, tak pro region, do něhož se lokalizují. Pro veřejnou správu a místní samosprávu je pochopení logiky, podle které se firmy rozhodují, zásadní: pokud chtějí ovlivňovat rozvoj problémových oblastí nebo posilovat regiony s růstovým potenciálem, musejí vědět, jaké faktory podniky při výběru lokality zohledňují a jak tyto faktory mohou být vylepšeny či doplněny vhodnou politikou a pobídkami.

Z hlediska firemního pohledu hraje klíčovou roli posouzení nákladů a výnosů. Podnik totiž potřebuje vhodné výrobní vstupy, jako jsou přírodní zdroje, kvalifikovaná pracovní síla nebo technologické znalosti, a zároveň musí dosáhnout cílových trhů, kde prodává své produkty či služby. V tomto směru jsou zásadní nejen klasické „tvrdé“ faktory, například dopravní dosažitelnost, dostupnost ploch, cena práce nebo míra zdanění, nýbrž i „měkké“ faktory, které nabývají na významu s rozvojem znalostních a kreativních odvětví. Patří sem kvalita života v dané oblasti, image regionu či inovační prostředí umožňující rychlejší sdílení know-how. Firma se přitom nevyhýbá ani roli instituce, jež ovlivňuje okolní region, například prostřednictvím zaměstnanosti či spolupráce s místními dodavateli a službami.

Rozhodnutí o umístění podnikání je navíc spojeno s vysokou mírou nejistoty, jelikož jde o krok dlouhodobý a obtížně vratný. Nelze proto vždy postupovat přísně optimálně – firmy často užívají heuristiky, ať už formou „rychlých filtrů“ (například vyřazení lokalit se špatnou dopravní dostupností), napodobování úspěšných konkurentů nebo soustředění se pouze na několik nejdůležitějších kritérií. Nejistoty přitom vycházejí jak z tržních podmínek (náhlé změny poptávky, nečekaný vstup nových globálních hráčů), tak z technologického vývoje (příchod disruptivní inovace, nových průmyslových postupů nebo průmyslu 4.0).

Přístupy k teoretické analýze lokalizačního chování se v literatuře dělí do tří hlavních směrů: neoklasický, behaviorální a strukturalistický. Neoklasický vychází z předpokladů dokonalé konkurence a racionálního rozhodování, které formálně hledá takovou lokalitu, jež maximalizuje zisk. Tento přístup je však často kritizován za nerealističnost předpokladů a přehnanou abstrakci od reálného chování. Behaviorální teorie se naopak snaží zachytit skutečnou praxi firem, jejich heuristiky, vliv subjektivních preferencí nebo vazbu na ostatní strategická rozhodnutí v podniku. Strukturalistický přístup vyzdvihuje

institucionální a mocenské vazby – zdůrazňuje roli státu, nadnárodních koncernů, globálních řetězců a sociálně-politických procesů, jež mnohdy určují, proč některé regiony přitahují hi-tech investice a jiné zůstávají na periferii.

V kontextu rostoucí digitalizace, globalizace, environmentálních tlaků a hybridních obchodních modelů a (například nearshoringu a friendshoringu) se všechny tři teoretické přístupy prolínají, neboť je nutné brát v úvahu jak ekonomickou racionalitu, tak reálné chování manažerů, a zároveň nezapomínat na institucionální či geopolitické podmínky. Samotné lokalizační faktory se navíc mění v čase. Technologický rozvoj či pokrok v dopravě snižuje význam některých tradičních faktorů (dostupnost surovin, přepravní vzdálenost), zatímco stoupá vliv infrastruktury digitální či kvality inovačního ekosystému.

Z organizačního hlediska se chování podniků liší podle jejich velikosti, strategie a vnitřního uspořádání. Velké korporace s více závody mohou specializovat jednotlivé funkce (výrobu, výzkum a vývoj, marketing) do různých lokalit, čímž využívají komparativní výhody regionů. Může však také vznikat tzv. externí kontrola, kdy centrála v jiném státě rozhoduje o osudu pobočky bez přímé vazby na potřeby regionu. Malé a střední podniky jsou naopak často úzce spjaté s místní komunitou a trhy, mají menší kapacitě pro složité analýzy a jejich lokalizační rozhodnutí bývají intuitivnější. I tak se však zjišťuje, že dobře navázané sítě a kvalitní lokální podnikatelské prostředí mohou výrazně přispět k rozvoji malých firem i k diverzifikaci regionální ekonomiky.

Z pohledu technologických vlivů sehrává důležitou úlohu teorie výrobního cyklu, jež popisuje, jak se požadavky na lokalitu mění od inovační fáze (kdy výrobek a výrobní technologie vyžadují blízkost R&D a vysokoškolsky vzdělaných pracovníků) až po fázi zralosti a případného poklesu (kdy se výroba často přesouvá do míst s nižšími mzdovými náklady). Současné „nové“ odvětví mnohdy nepodléhají pouze této klasické křivce, ale hledají zcela jiná prostředí (často menší a pružnější regiony), kde lze snáze vybudovat inovační synergie. Vedle toho se diskutuje také koncept inovačního prostředí (milieu), jenž ukazuje, že v regionálně koncentrovaných klastrech se mnohem snáze vytvářejí neformální vazby, sdílené znalosti a vzniká efektivní spolupráce mezi univerzitami, firmami a výzkumnými institucemi. Celkově se druhá kapitola snaží přiblížit, v čem spočívá komplexnost lokalizačního rozhodování a proč se tradiční teorie opírající se hlavně o nákladovou optimalizaci ukazují jako nedostačující. Hlubší porozumění této problematice je klíčové pro každého, kdo chce navrhnout účinnou regionální politiku nebo strategii rozvoje měst a regionů, neboť pouze sladěním „tvrdých“ i „měkkých“ faktorů a současným zohledněním institucionálních a technologických vlivů lze dosáhnout toho, aby se firmy v daném regionu nejen usadily, ale i dlouhodobě prospívaly.

Kontrolní otázky

- 1. Co to znamená, že je podnik otevřený systém a vytváří rozmanité vztahy se svým ekonomickým, sociálním a přírodním okolím (prostředím)?**
- 2. Neoklasický přístup k lokalizační analýze je často kritizován. Proč?**
- 3. Jak se rozhodují o lokalizaci velké nadnárodní podniky? Jaká kritéria posuzují na jednotlivých prostorových rovinách (země, region, město, pozemek)?**
- 4. Které lokalizační faktory ovlivňují zakládání malých podniků?**
- 5. Co jsou to podnikové sítě a jaký je jejich význam?**

3. Atraktivita a konkurence lokalit.

Koncentrovaná a rozptýlená prostorová struktura: vzájemně závislá lokalizační rozhodnutí

V dosavadní diskusi jsme se lokalizací zabývali z pohledu jednotlivých ekonomických subjektů (podniků, podnikatelů). Pozornost jsme soustředili na prostorové aspekty podnikání a zabývali se jednotlivými faktory a také rámcovými podmínkami (okolím), které ovlivňují lokalizační rozhodování. Velký důraz jsme kladly na lokální/ regionální dodavatelské a odběratelské vztahy, charakteristiky trhu práce a také na to, jak lokalizační rozhodování ovlivňují organizační a technologické aspekty. Nakonec nás zajímaly vzájemné prostorové interakce mezi podniky, to znamená prostorová dělba práce, podnikové sítě a inovační prostředí (milieu). Vzájemnému působení jednotlivých podniku (tomu, že se jednotlivá lokalizační rozhodnutí vzájemně ovlivňují) jsme nevěnovali příliš velkou pozornost. Lokalizační rozhodnutí jednotlivých podniků jsme chápali jako na sobě nezávislá. V této kapitole se budeme zabývat prostorovou strukturou jednotlivých míst podnikání (lokalit) a také procesy, které ovlivňují jejich prostorové rozložení¹. Dále nás budou zajímat aglomeračními efekty a jejich typologie. Nakonec se budeme zabývat jejich národohospodářským, resp. regionálně-ekonomickým významem.

Studijní cíle:

- Analyzovat prostorové struktury ekonomiky
- Vysvětlit mechanismy vedoucí k prostorové koncentraci/ dekoncentraci ekonomických aktivit
- Zhodnotit význam externích efektů z hlediska regionální politiky
- Diskutovat otázku optimální velikosti města

Klíčové pojmy:

Prostorová struktura ekonomiky
Disperzní prostorová struktura
Koncentrovaná prostorová struktura
Prostorový monopol
Aglomerační efekty
Interní efekty
Externí efekty
Lokalizační efekty
Urbanizační efekty
Optimální velikost města

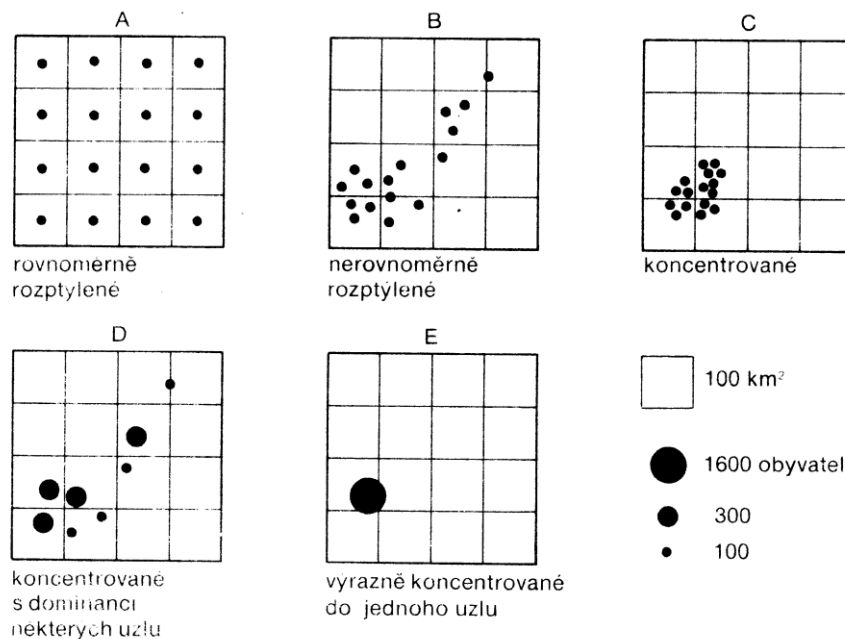
Ekonomické aktivity mají v reálném prostoru **tendenci k vzájemné koncentraci či rozptýlení**, což úzce souvisí s **lokalizačními rozhodnutími** jednotlivých podniků a dalších aktérů (domácností, veřejného sektoru). Vzniká tak „**kolektivní výsledek**“, kdy prostorové rozložení jedné firmy ovlivňuje rozhodování dalších. Například **prostorové umístění dodavatelů i odběratelů** může vést k preferenci umístění nového závodu v těsném sousedství, aby firma snížila dopravní náklady či posílila inovační vazby.

---

¹ Někdy hovoříme o prostorovém rozmístění nebo prostorové organizace (všechny tyto výrazy lze chápat jako synonyma)

Globální trendy, jako je **digitalizace**, mezitím zčásti mění klasickou vazbu na fyzickou vzdálenost (e-commerce, cloudové služby), ale roli hraje i tak třeba **rychlost internetového připojení** a **kvalita ICT infrastruktury**.

Obrázek 3-1. Různé formy prostorové struktury

3.1 Rozptýlená (disperzní) prostorová struktura

V některých případech vede **tržní chování podniků** k rozptýlenému (disperznímu) rozmístění:

1. Prostorový monopol

- Firmy nabízející zboží denní spotřeby (potravinový, drogerie atd.) se často snaží **vyhnout přímé konkurenci** umístěním svého provozu tak, aby obsáhly co největší tržní zónu bez „překrývání“ s jiným prodejcem.
- V digitální éře tento mechanismus zčásti oslabuje, přesto **lokalita** (blízkost potenciálnímu zákazníkovi) zůstává důležitá v řadě odvětví (potravinové obchody, restaurace, volnočasové služby).

2. Zdrojově vázané odvětví

- Různé typy průmyslu (těžební, dřevozpracující, potravinářský) jsou závislé na **nerostném bohatství**, kvalitě půdy či jiných *nemobilních* zdrojích. Přirozeně se proto rozprostírají tam, kde jsou tyto zdroje k dispozici.
- **Zemědělství** je extrémním příkladem – citlivě reaguje na **cenu půdy** a její kvalitu, a proto jej najdeme v rozptýlených oblastech. Podobně **cestovní ruch** bývá vázán na **unikátní přírodní či kulturní lokalitu**.

3. Nižší mzdové náklady

- Pracovně náročná odvětví (např. některé formy textilního či elektrotechnického průmyslu) cílí na **levnou** pracovní sílu a záměrně se vyhýbají místům s vysokou koncentrací ekonomických aktivit (metropole, průmyslové centrály), kde je pracovní síla nákladnější.

Podobné tendence k rozptýlení můžeme sledovat i u některých nových forem práce, jako je **home office**, malé rodinné podnikání či práce na dálku („digitální nomádi“) – zde ovšem vstupuje do hry dostupnost **digitální infrastruktury** a kvalita *měkkých* faktorů (životní prostředí, regionální kultura), které se v různé míře prosazují.

3.2 Koncentrovaná (aglomerovaná) prostorová struktura

Vysoká koncentrace hospodářských aktivit (např. automobilový průmysl kolem Detroitu, IT v Silicon Valley) vzniká z několika důvodů:

1. Specializace, sdílení nákladů a synergie

- Pokud se v jedné lokalitě usadí více podniků z téhož nebo příbuzného odvětví, mohou společně využívat **specializované dodavatelské a servisní firmy**, *know-how* centra, trh kvalifikovaných pracovníků a často i *výzkumné instituce*.
- Výsledkem jsou **aglomerační úspory** (nižší náklady na jednotku výstupu, vyšší produktivita) a **rychlejší inovace** (společné projekty, neformální sítě).

2. Velká poptávka a tržní potenciál

- Některé aktivity (např. divadla mezinárodního významu, specializované lékařské kliniky, designérská studia) mohou existovat a prosperovat jen ve **velkých městech** s dostatečně širokou (ale často specifickou) poptávkou.
- Stejně tak obchody s vysoce diferencovanými produkty (např. butiky, autosalony) mají tendenci se **seskupovat**, aby nalákaly více zákazníků, kteří upřednostní místo s širokou nabídkou na jednom území.

3. Podpůrná infrastruktura

- Státy a města často investují do kvalitních **dopravních uzlů** (letišť, přístavů), **digitální infrastruktury** (optická síť, 5G sítě) a **služeb** (kultura, školství, zdravotnictví), což zvyšuje atraktivitu pro další podniky i obyvatelstvo.
- Tato spirála (pozitivní zpětná vazba) posiluje **konkurenční pozici** regionu a vede k ještě vyšší koncentraci.

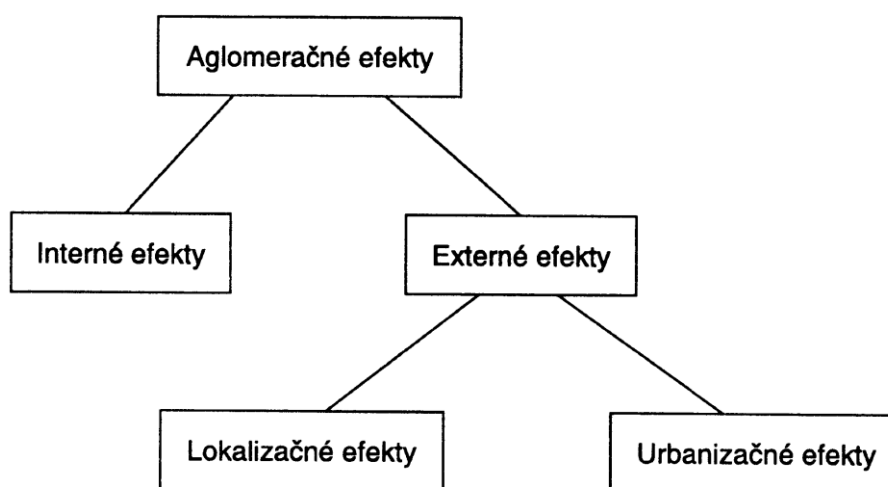
Na druhou stranu koncentrace ekonomických aktivit může přinést i **negativní dopady**: dopravní zácpy, drahé pozemky, přetíženou infrastrukturu či znečištění ovzduší, což může další firmy (zejména ty cenově citlivé) **odrazovat** nebo je vést k dekoncentračním tendencím (např. přemístění výroby do suburbánních zón či na venkov).

3.3 Aglomerační efekty a jejich význam

Aglomerační efekty jsou buď **interní** (uvnitř podniku – např. úspory z rozsahu, economies of scale) nebo **externí** (vznikají z interakce více subjektů):

- **Lokalizační efekty** (odvětvově specializované; firmy téhož odvětví se seskupují, aby sdílely specializované subdodavatele, vznikají tzv. klastrové organizace).
- **Urbanizační efekty** (typické pro velká města; různá odvětví těží z diverzifikovaného trhu práce, podpůrných služeb, kulturní nabídky atd.).

Obrázek 3-2. Členění aglomeračních efektů

Tabulka 3-1. Charakteristika aglomeračních efektů

Aglomerační efekty představují vzájemné vazby mezi ekonomickými aktéry (podniky, domácnostmi, institucemi) v určitém území, které ovlivňují jejich náklady, výnosy a celkovou produktivitu. Laicky řečeno, jde o **pozitivní či negativní důsledky toho, že se různé aktivity odehrávají (či neodehrávají) v těsném sousedství**.

Obecně se **aglomerační efekty** dělí na:

- **Interní (uvnitř podniku)**
- Týkají se jednoho podniku (nebo koncernu), který může mít např. **úspory z rozsahu** („economies of scale“) – při rozšíření výroby dokáže využívat výrobní kapacity efektivněji, a tím snížit náklady na jednotku produkce.
- Mohou se projevovat také jako **nevýhody z rozsahu** („diseconomies of scale“), pokud je podnik již příliš velký a má například složitou hierarchii či přebujelou administrativu.

Externí (vně podniku) aglomerační efekty – dělí se na lokalizační a urbanizační efekty

Lokalizační efekty:

- Vznikají **mezi podniky téhož nebo úzce příbuzného odvětví** (např. automobilky a jejich subdodavatelé).
- Sdílejí specializované vstupy, kvalifikovanou pracovní sílu, poradenské služby a výzkumné instituce.

- Vznikají úspory díky specializaci a těsné kooperaci (např. průmyslové klastrové sítě).

Urbanizační efekty:

- Vznikají **mezi různými odvětvími** a sektory, typicky ve velkých městech (např. bohatá nabídka služeb, kulturní a volnočasové příležitosti, rozvinutý trh práce).
- Zejména ve městech existuje diverzifikovaný trh subdodavatelů a větší šance rychle najít náhradu (dodavatele, odběratele či zaměstnance).
- Započítávají se sem také kulturní, společenské, infrastrukturové benefity (ale i negativa: dopravní zácpy, vyšší náklady na pozemky).

Pozitivní aglomerační efekty (např. sdílení inovačních zdrojů či velký společný trh práce) napomáhají vzniku **koncentrovaných** regionů a klastrů. **Negativní** aglomerační efekty (dopravní kongesce, zdražování pozemků, environmentální škody) naopak firmy podněcují k **dekonztraci** (stěhování výroby i služeb do jiných regionů).

V praxi je lze pozorovat na příkladu **amerického automobilového průmyslu** v Detroitu: koncentrace automobilek vytvořila přirozenou poptávku po subdodávkách, profesionálních službách a specializovaných pracovních silách. Prostorová struktura se tak dlouhodobě utváří **společným** působením:

- **Pozitivních efektů** – přitahujících další aktivity (např. designéřské kanceláře, marketingové agentury, investice do regionálních vysokých škol).
- **Negativních efektů** – dopravních zácp, vyšších nákladů na pozemky a bydlení, případně úpadku při hospodářské krizi (což se nakonec Detroitu stalo: město přišlo o část svého průmyslového základu a muselo hledat novou diverzifikaci).

Obrázek 3-3. Klasickým příkladem prostorové koncentrace je americký automobilový průmysl

3.4 Optimální velikost města

Koncept „optimální velikosti města“ vychází z představy, že **existuje určitá hranice** (např. počet obyvatel nebo hustota zástavby), při níž společenské přínosy z velikosti města právě vyrovnávají společenské náklady jeho fungování. Do **přínosů** se typicky počítá:

- **Rozvinutá infrastruktura a služby** (dopravní síť, zdravotní a vzdělávací zařízení, kulturní nabídka),
- **Vyšší inovační potenciál** (snadnější kooperace firem, univerzit a výzkumných institucí),
- **Diverzifikovaný trh práce** (větší šance najít vhodné zaměstnání či specializované odborníky).

Náklady města rostou zejména po překročení určité velikosti:

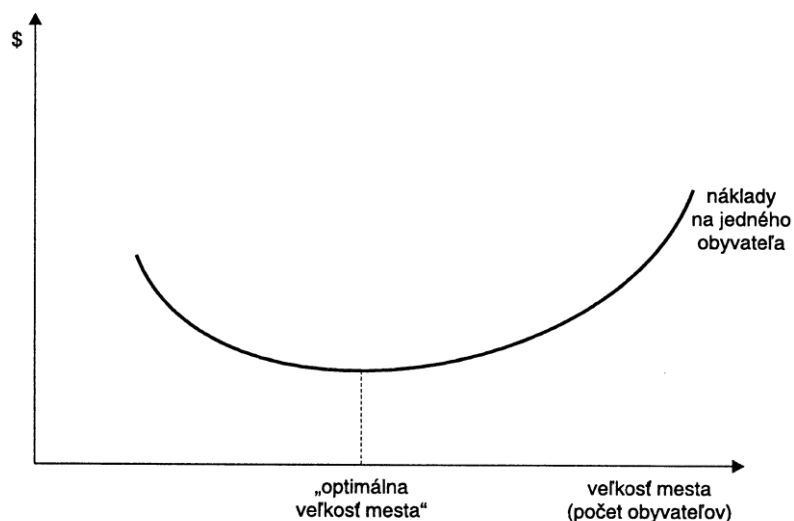
- **Přeplněná doprava** a dopravní zácpy,
- **Vyšší cena pozemků a nájmu**,
- **Znečištění ovzduší** a další environmentální dopady,
- **Sociální problémy** (anonymita, nerovnosti v bydlení).

„Optimální“ stav by tudíž měl ležet tam, **kde se mezní přínosy z dalšího růstu města vyrovnají mezním nákladům** (zjednodušeně řečeno, kdy už se další zvětšování nevyplatí). V praxi je ovšem **těžké** tuto hranici stanovit:

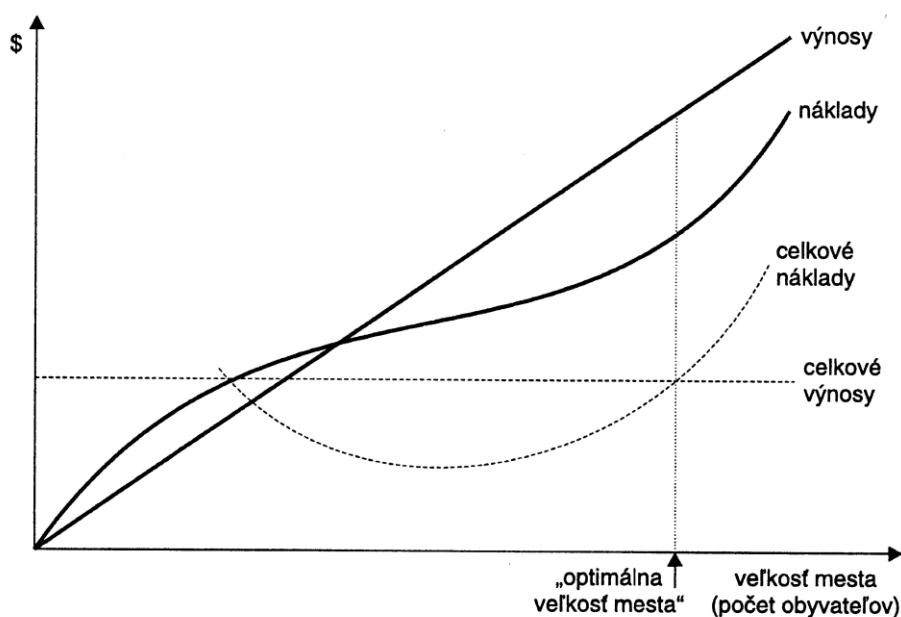
- **Obtížná kvantifikace** – Kromě hospodářských aspektů (náklady na infrastrukturu, výnosy z daní) do hry vstupují i **kvalita života** a **sociální soudržnost**, které se měří obtížně.
- **Různé preference** obyvatel – Jedněm vyhovuje velkoměsto s širokou nabídkou služeb, jiní dávají přednost menšímu, klidnějšímu sídlu.
- **Dynamický vývoj** – Společenské a technologické změny (např. digitalizace, práce na dálku, environmentální regulace) mohou optimální bod posouvat.

Proto zůstává **koncept optimální velikosti** spíše **teoretickým vodítkem** pro úvahy o dalším růstu (či omezování růstu) měst a volbu vhodných **urbanistických** a **regionálních** politik. Cílem je nalézt takovou míru rozvoje, aby **město** dokázalo využívat **pozitivní efekty** ze své koncentrace (např. produktivitu a širokou nabídku služeb) a přitom omezilo **negativní dopady** (přeplněné silnice, ceny bydlení, znečištění).

Obrázek 3-4. Náklady na jednoho obyvatele za služby města

Obrázek 3-5. Podmínky optimální velikosti města

Prostorové rozmístění hospodářských aktivit je **neustále se vyvíjejícím výsledkem** vzájemně provázaných lokalizačních rozhodnutí. **Rozptýlená** struktura vzniká tam, kde firmy usilují o jedinečnou lokální výhodu (přírodní zdroje, levná pracovní síla, vyhnutí se přímé konkurenci). **Koncentrovaná** struktura (aglomerace) je často reakcí na synergie a úspory z rozsahu či specializace (např. klastř automobilových subdodavatelů, technologický hub), ale časem může narazit na limity v podobě přeplnění či zdražení zdrojů.

Rozhodující roli mají **aglomerační efekty**. **Positivní** (snadnější sdílení služeb, kvalifikovaného trhu práce, inovačních a kulturních aktivit) mohou region pozvednout, zatímco **negativní** (dopravní zácpa,

vyšší ceny, environmentální zátěže) mohou přispívat k dekoncentraci. **Veřejný sektor** do těchto procesů zasahuje, aby korigoval tržní selhání (podporuje investice, infrastrukturu, reguluje environmentální dopady). V konečném důsledku je cenné, aby regiony – ať už s tendencí k disperznímu rozložení nebo k silné koncentraci – dokázaly **vyvážit** ekonomické, sociální a ekologické zájmy a našly vhodnou míru propojení mezi různými typy aktivit.

Tabulka 3-2. Aktuální trendy a poznámky, týkající se vývoje prostorových struktur

- **Digitalizace a práce na dálku** mohou snížit význam geografické vzdálenosti, avšak ne vždy: některé služby (restaurace, zdravotnictví) nadále vyžadují fyzickou blízkost.
- **Kreativní odvětví, klastrový přístup a inovace** (např. Průmysl 4.0, výzkumné parky) často prohlubují **koncentrační tendence** (výhody specializace a sdílení znalostí).
- **Environmentální udržitelnost** a tlaky na snižování uhlíkové stopy mohou vést k **polycentrickým a lokálním** řešením (např. regionální výroba potravin, obnovitelné zdroje rozptýlené v krajině).
- **Veřejný sektor** sehrává klíčovou roli v nastavení **pravidel, pobídek a infrastruktur**, které ovlivňují, do jaké míry se rozvíjí koncentrace nebo disperze.

Celkově platí, že **prostorové vzorce** – ať už koncentrované, či rozptýlené – vznikají jako **výsledek mnoha vzájemně propojených rozhodnutí** podniků, domácností a státu, přičemž klíčovou úlohu hrají aglomerační efekty. Pochopení těchto vazeb je důležité nejen pro **lokální a regionální politiku**, ale také pro strategické plánování firem, které musí přihlížet k **vývojovým trendům** (globalizaci, digitalizaci, ekologickým požadavkům) a **specifickým podmínkám** v daném území.

Shrnutí

Tato kapitola se zabývá otázkou, **jak se prostorové rozmístění ekonomických aktivit** (podniků, institucí, domácností) postupně utváří a jak vzniká **konkurence mezi lokalitami**. V předchozích částech jsme se soustředili na **lokalizační rozhodování** jednotlivých firem, nyní však rozšiřujeme pohled na **prostorovou strukturu** jako celek – tedy na to, proč někde převládá **disperzní** (rozptýlené) rozmístění a jinde dochází k **silné koncentraci** (aglomeraci).

Nejprve se ukazuje, že **rozptýlená** struktura (disperze) nastává tam, kde firmy vyhledávají **přírodní zdroje** (např. zemědělství nebo těžbu surovin), **levnou pracovní sílu** (lokality mimo velká průmyslová centra) nebo se snaží **vyhnout přímé konkurenci** (například prodejny potravin nabízející běžné zboží v menších obcích). Podobná disperze může vzniknout i s využitím moderních technologií, kdy digitální nomádi či malé rodinné podniky nepotřebují fyzickou blízkost velkého města.

Naopak **koncentrovaná** struktura (aglomerace) převládá tam, kde je výhodné těžit z **úspor z rozsahu a specializace** – tedy sdílet specializované dodavatele, kvalifikovaný trh práce či různé podpůrné služby. Jako příklady se uvádí **automobilový průmysl** (např. Detroit v USA, české automobilové klustre) nebo **IT sektor** v Silicon Valley. Velká města nabízejí rovněž **urbanizační efekty** (rozvinutý trh služeb, kulturní a společenskou nabídku), které lákají jak firmy, tak obyvatelstvo. Na druhé straně příliš vysoká koncentrace může vést k **negativním jevům**: dopravním zácpám, znečištění, rostoucím nákladům na pozemky či bydlení.

Kapitola také představuje **aglomerační efekty** coby klíčovou sílu, která vysvětluje, proč se některé aktivity soustřeďují a jiné rozptylují. Rozlišuje **interní efekty** (uvnitř jedné firmy, např. úspory z rozsahu) a **externí efekty** (vzájemné působení firem a dalších aktérů). Externí se pak dělí na **lokalizační** (platné v rámci jednoho odvětví, kde firmy vytvářejí klastr) a **urbanizační** (vznikající mezi rozmanitými odvětvími, typicky ve městech).

V poslední části se věnujeme **konceptu optimální velikosti města**, který vychází z rovnováhy mezi přínosy (infrastruktura, inovace, pracovní trh) a náklady (přeplněná doprava, znečištění, drahé bydlení). Teoreticky existuje bod, kde se mezní přínosy a mezní náklady vyrovnají, avšak v praxi je těžké tuto hranici nalézt, protože se do hry promítá kvalita života a rozdílné preference obyvatel.

Celkově kapitola zdůrazňuje, že **prostorová struktura** ekonomiky – ať už koncentrovaná či rozptýlená – je **výsledkem celé řady vzájemně provázaných rozhodnutí**. Veřejný sektor do těchto procesů zasahuje, aby tlumil **negativní externality** (např. ekologické škody, dopravní zátěž) a posiloval **pozitivní** (např. specializované klastrové sítě). Dnešní trendy, jako je digitalizace, práce na dálku či vyšší důraz na udržitelnost, mohou podobu těchto struktur dynamicky proměňovat.

Kontrolní otázky

1. Jaké mechanismy vedou k vytváření disperzní (rozptýlené) prostorové struktury?
2. Jaké mechanismy vedou ke koncentrované prostorové struktuře?
3. Co jsou to aglomerační, lokalizační a urbanizační efekty? Jaké mezi nimi existují rozdíly?
4. V čem tkví hospodářskopolitický význam externích efektů?
5. Čím se vyznačují veřejné statky?
6. Proč je obtížné určit optimální velikost města?

4. Teorie využití půdy a městské struktury

Doposud jsme se zabývali problematikou lokalizačního rozhodování podniků. Nejdříve z pohledu jednoho ekonomického subjektu (podniku), později, jak se vzájemná rozhodnutí vzájemně ovlivňují. V této kapitole se budeme zabývat otázkou, jak vzájemná závislost ekonomických subjektů (podniků a domácností) vytváří prostorovou strukturu. Budeme se zabývat teorií využití půdy a teorií městské struktury. Klíčovou pozornost budeme věnovat polohové rentě, která mimo jiné určuje, co kde (na jakém místě) bude produkováno nebo nabízeno. To znamená, že existence polohové renty vysvětluje, proč např. v centru města je vysoká koncentrace obchodu a služeb, zatímco obyvatelé jsou často „vytlačováni“ z městských center. Polohová renta tak patří k významným faktorům, které formují prostorovou strukturu města.

Studijní cíle:

- Pochopit a analyzovat mechanismus, který určuje, jaké ekonomické aktivity budou produkovány nebo nabízeny na jednotlivých místech prostoru
- Aplikovat teorii polohové renty v podmínkách vnitřních měst
- Vysvětlit dynamiku prostorové struktury města
- Diskutovat o výhodách a nevýhodách vybraných modelů prostorové struktury měst

Klíčová slova:

- Teorie využití půdy
- Polohová renta
- Teorie městské struktury
- Nabídková funkce domácnosti (bid rent)
- Teorie prostorové struktury města (teorie koncentrických zón, sektorová teorie a teorie několika jader)

4.1 Thünenova teorie využití půdy

Johann Heinrich von Thünen (1826) byl jeden z prvních, kdo se zabýval tím, jak **ekonomické síly** (například náklady na dopravu, konkurence mezi výrobci atd.) mohou vytvářet **odlišné způsoby využití půdy** v prostoru. Ačkoli vycházel z příkladu **zemědělství** v 19. století, základní myšlenka jeho teorie je dodnes platná i v jiných odvětvích, včetně **městského plánování**.

Hlavní přínos Thünenovy teorie

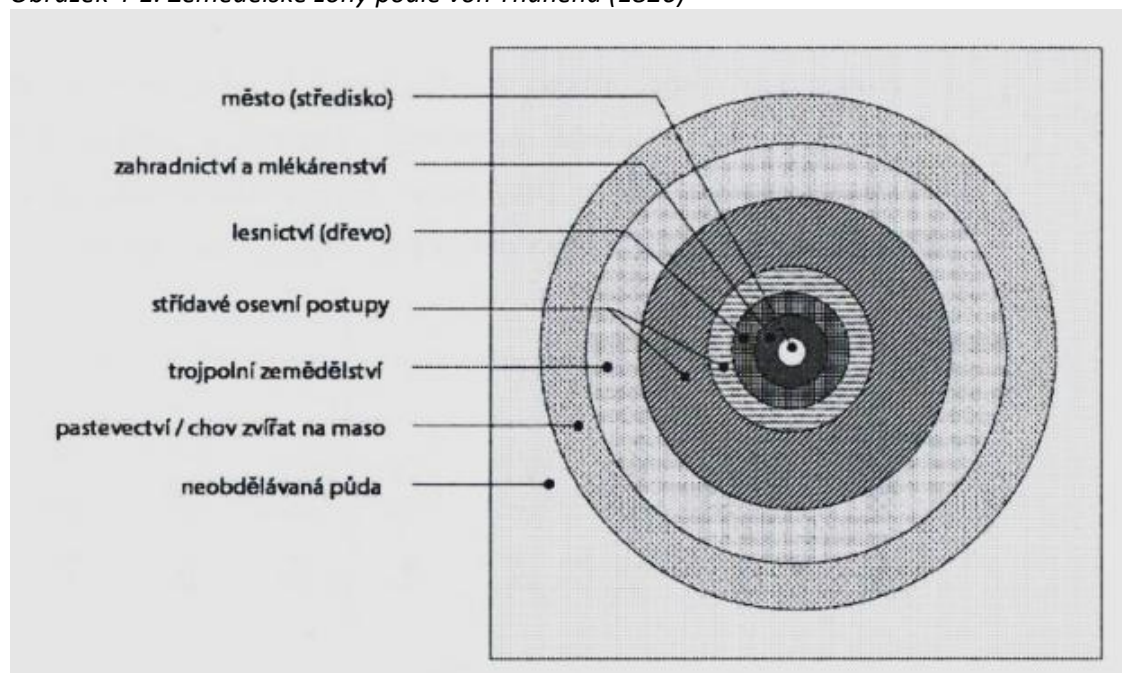
- **Odlíšnosti ve využití půdy nevznikají jen kvůli rozdílné kvalitě půdy, ale také kvůli poloze vůči trhu** (tedy kvůli vzdálenosti a s ní souvisejícím dopravním nákladům).
- **Čím blíže je půda k hlavnímu trhu (městu), tím vyšší je možnost zisku z prodeje na trhu, ale také vyšší je „cena za tuto výhodu“** (tzv. polohová renta).
- Přestože se často hovoří o „**modelu zemědělského využívání půdy**“, jádro Thünenova myšlení pomáhá vysvětlit prostorové uspořádání i v jiných oblastech (např. **maloobchod, průmysl či služby**).

4.1.1 Teoretické předpoklady

Thünenova teorie je **deduktivní**: vychází z několika **zjednodušených předpokladů**, aby jasně ukázala, co se v prostoru děje „jen“ kvůli rozdílné vzdálenosti. Ve skutečnosti lze tyto předpoklady různě upravovat (např. přidat hory, řeky, víc trhů), aniž by se podstata teorie rozpadla.

- **Jeden izolovaný „stát“**: představte si kruhovou oblast okolo jednoho města. Všude okolo je zemědělská půda se stejnou kvalitou (žádné hory, řeky, různé úrodnosti).
- **Město jako jediné místo prodeje (trhu)**: všichni spotřebitelé žijí a nakupují v centru, výrobci působí v okolí.
- **Stejná technologie výroby**: zemědělci mají stejné podmínky (stejný způsob pěstování atd.).
- **Doprava**: dá se jezdit všemi směry, dopravní náklady se zvyšují s vzdáleností, a to podle druhu zboží (např. objem, kazivost).
- **Maximalizace zisku**: producenti dělají to, co jim vynese nejvíce (a to i včetně volby, co pěstovat v dané vzdálenosti od trhu).

Obrázek 4-1. Zemědělské zóny podle von Thüнена (1826)

Co z toho plyne?

Na **krátkou vzdálenost** se vyplatí pěstovat produkty, které se rychle kazí nebo se draze převážejí (např. zelenina, mléčné výrobky). Naopak **na vzdálenějších plochách** se mohou pěstovat obilí či dřevo, protože jsou stabilnější nebo levnější na převoz.

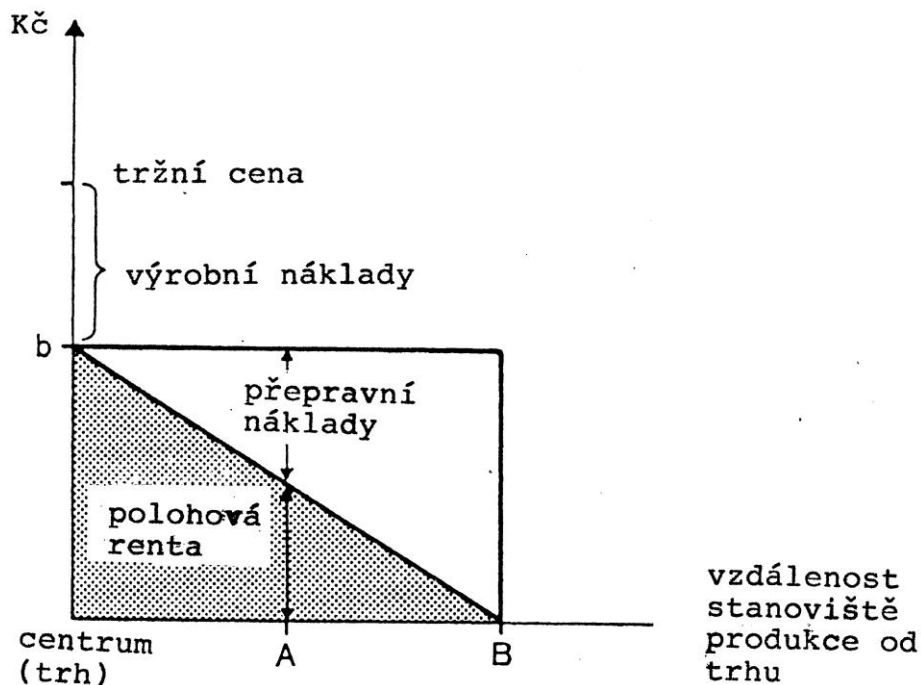
4.1.2 Polohová renta

Polohová renta je klíčový pojem Thünenova teorie. Lze ji chápat jako „výhodu z polohy“, kterou má producent díky tomu, že je blízko trhu:

- Pokud jsem blízko trhu, ušetřím dopravní náklady a mohu si dovolit pěstovat citlivé produkty (salát, zeleninu).
- Pokud jsem daleko od trhu, náklady na přepravu mi snižují zisk, a proto se vyplatí pěstovat takové produkty, u kterých jsou dopravní náklady menší (obilí, brambory atd.).

Pokud **půda** patří nějakému **vlastníkovi**, pak tato „polohová renta“ obvykle připadne právě jemu v podobě **nájemného**. Výrobce tak zaplatí vlastníkovi pozemku „všechno, co vydělá navíc“ díky výhodné poloze. Proto **na každém místě** (vzdálenosti od trhu) výrobci končí s podobným ziskem a to, co zbyde, bývá právě **nájem**.

Obrázek 4-2. Polohová renta

Zjednodušená rovnice:

$$\text{Polohová renta } PR(x) = (p - PN - tx) q$$

PR = polohová renta

q = optimální množství produktu, vyrobeného na jednotku plochy

p = tržní cena

PN = průměrné náklady odpovídající **q**

tx = dopravní náklady z místa produkce do místa poptávky (na trh)

Čím je vzdálenost větší, tím **klesá** čistý zisk, a tudíž se **snižuje polohová renta**. Proto výrobci přirozeně volí **jiné druhy produkce** v různých vzdálenostech od hlavního trhu.

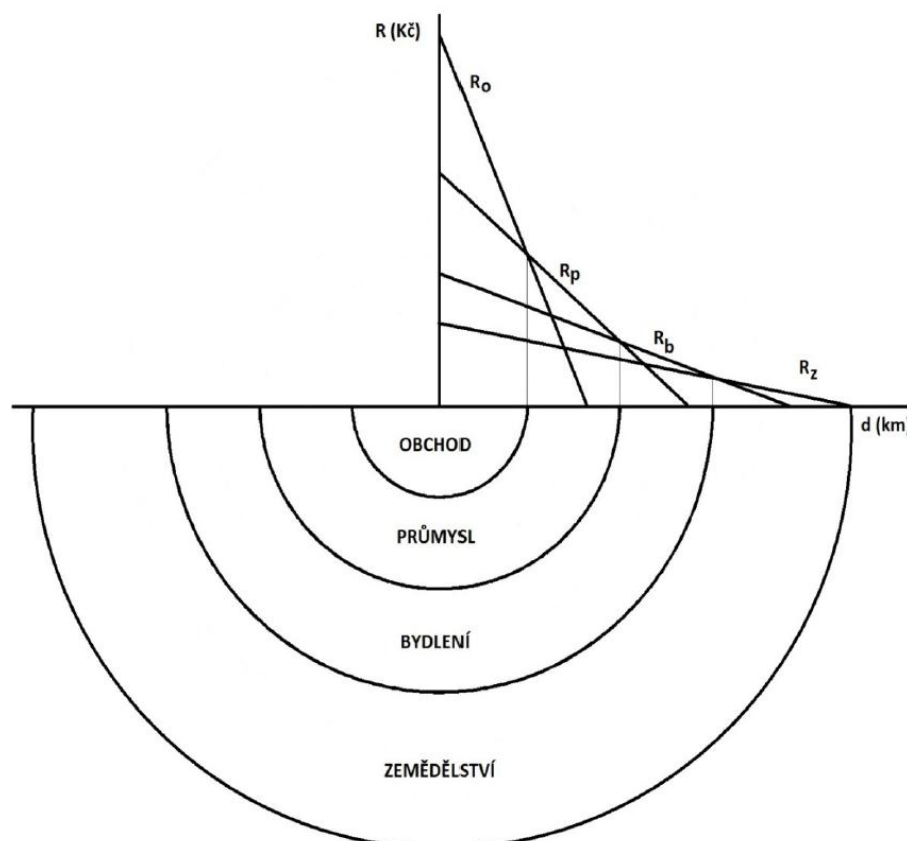
4.1.3 Polohová renta a prostorová produkční struktura

Pokud porovnáme, jak vypadá polohová renta u různých produktů (např. salátu a pšenice), zjistíme, že **některé produkty** mají s rostoucí vzdáleností **větší pokles** polohové renty (protože přeprava je drahá nebo se výrobek rychle kazí). Jiné produkty mají pokles **mírnější**.

- Blízko centra pěstujeme **salát** (velmi citlivé a drahé na dopravu).
- Dál od centra pěstujeme **pšenici** (levnější a odolnější na převoz).

Tato „**konkurenční soutěž**“ mezi různými plodinami (anebo různým využitím půdy) způsobí, že kolem města vznikají „**kruhové zóny**“ – v prvním kroužku (nejblíže městu) jsou nejintenzivnější a nejcitlivější kultury, ve druhém kroužku další atd. V praxi se tyto zóny často překrývají a nejsou tak dokonalé, ale základní princip se objevuje v mnoha regionech či dokonce i v městské zástavbě (tam, kde je cenově výhodné mít kanceláře, sklady, obchodní domy, apod.).

Obrázek 4-3. Vztah mezi rentou a využitím půdy ve městě

4.1.4 Význam Thünenova modelu v současnosti

- **Změna pořadí zón:** Dnes se pořadí „kruhů“ změnilo, protože máme **rychlou a levnou dopravu, chladírenské vozy**, a také **moderní technologie** (mechanizace, hnojiva), které mění výrobní náklady. To přirozeně upravilo hranice (kde se co pěstuje či vyrábí).
- **Nad rámec zemědělství:** Thünenovo pojetí je ale využitelné i v jiných odvětvích, kde funguje **vztah mezi polohou, dopravními náklady a cenami** – například v maloobchodu (čím jsme blíže centru, tím vyšší nájem, ale i možný zisk), u stavebnictví, drobných řemesel apod.
- **Teorie pro pochopení základního mechanismu:** Thünenova teorie je ceněná proto, že **jednoduchým způsobem** ukazuje, jak prostorové odlišnosti mohou vznikat **přirozeně**, díky tržním silám. Pokud ale potřebujeme detailnější realitu (více měst, různé komunikace, hory, řeky, předpisy), musíme model upravovat.

Stručně řečeno, Thünenův model je „**odrazovým můstkem**“: jednoduše vysvětluje, proč se nevyplatí pěstovat zelí 200 km od města, když můžeme zemi využít lépe. A naopak, vzdálené oblasti se specializují na to, co je méně citlivé na dopravu.

4.2 Teorie městské struktury

Thünenova myšlenka polohové renty ovlivnila také **urbánní ekonomii**, která zkoumá, proč jsou některé čtvrti ve městě (např. centrum) tak drahé na bydlení či na pronájem kanceláří, zatímco okraje města jsou levnější.

William Alonso (1964) rozvinul teorii, která vysvětluje, jak se ve městě „roztřídí“ obyvatelé i podniky podle toho, co si kdo může dovolit a jak moc mu vadí dojíždění (tj. dopravní náklady).

- **Centrum města (CBD)** je obvykle dražší, ale nabízí dobrý přístup k práci a službám (nízké dopravní náklady).
- **Okraj města** je levnější pro bydlení, ale musíme více jezdit.

Například rodiny s vyššími příjmy, které chtějí větší dům a nevdají jim dojíždění autem, se často přesouvají na **předměstí**.

Mladí lidé či méně movití obyvatelé, kteří preferují menší byt, ale mít vše „pod nosem“, zůstávají častěji **v centru**, i když je tam metr čtvereční dražší.

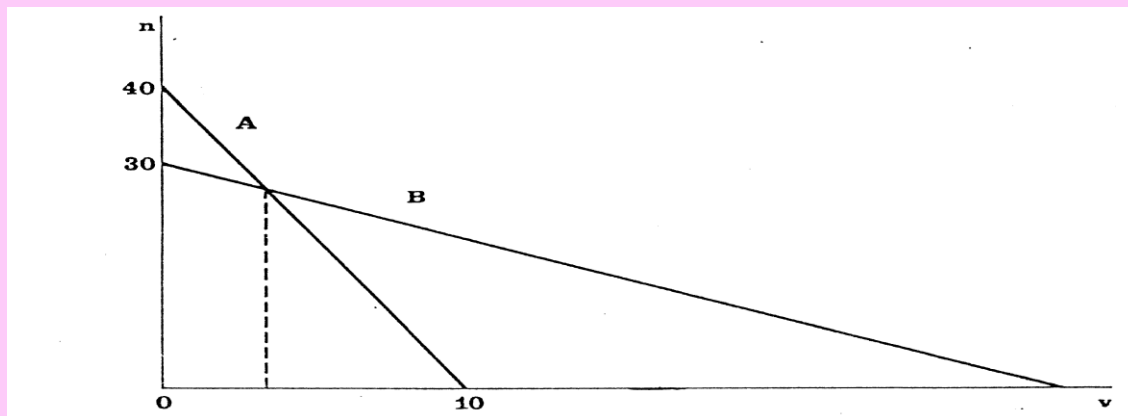
Tímto způsobem vznikají ve městech **různé zóny bydlení, výroby, kanceláří či služeb** – a to opět **v návaznosti na vzdálenost, dopravní náklady a ceny pozemků** (polohovou rentu).

Tabulka 4.1. Křivka nabídkové renty pro dvě domácnosti s různými příjmy (příklad)

Předpokládejme například rodinu A s měsíčním rozpočtem (po odečtení běžných nákladů) 2.000 peněžních jednotek (PJ) a sociálně silnější rodinu B se zdroji rovnajícími se 6.000 PJ. Rodina B preferuje byt o velikosti 200 m², zatímco domácnost A se spokojí s 50 m². Za čtvereční metr takových bytů pak v samotném centru (dopravní náklady jsou nulové) může rodina A zaplatit 2.000/50 = 40 PJ měsíčně, zatímco zdroje rodiny B při preferenci většího bytu stačí pouze na nájem 30 PJ za m². Rodina A je zde tudíž ochotná platit vyšší rentu za čtvereční metr než rodina B. Při měsíčních dopravních nákladech 200 PJ za kilometr stačí rodině A příjmy na teoreticky možnou dojízdku ze vzdálenosti 10 km, kde se však možnost placení renty dostává na nulovou hladinu. Ekonomicky silnější rodina B má však v této vzdálenosti stále dostatek zdrojů a je schopna platit rentu ve výši 20 PJ za m² při předpokladu preferované velikosti bytu. Zatímco křivka nabídkové ceny je v centru vyšší pro chudší rodinu A, ve vzdálenosti 10 km od centra je situace obrácená a rodina B je zde schopná zaplatit vyšší rentu za byt preferované velikosti, než rodina A.

n = nájem za metr čtvereční

v = vzdálenost od centra města (CBD)

4.2.3 Kritika a alternativy: Teorie městské struktury a její modely

Alonsova práce (vycházející z Thünenovy teorie) sehrála v urbánní ekonomii významnou roli. Pokusila se vysvětlit, **jak a proč** ve městech vznikají různě využívané čtvrti či zóny (bydlení, administrativa, průmysl aj.). Přesto se objevuje řada **kritických připomínek**:

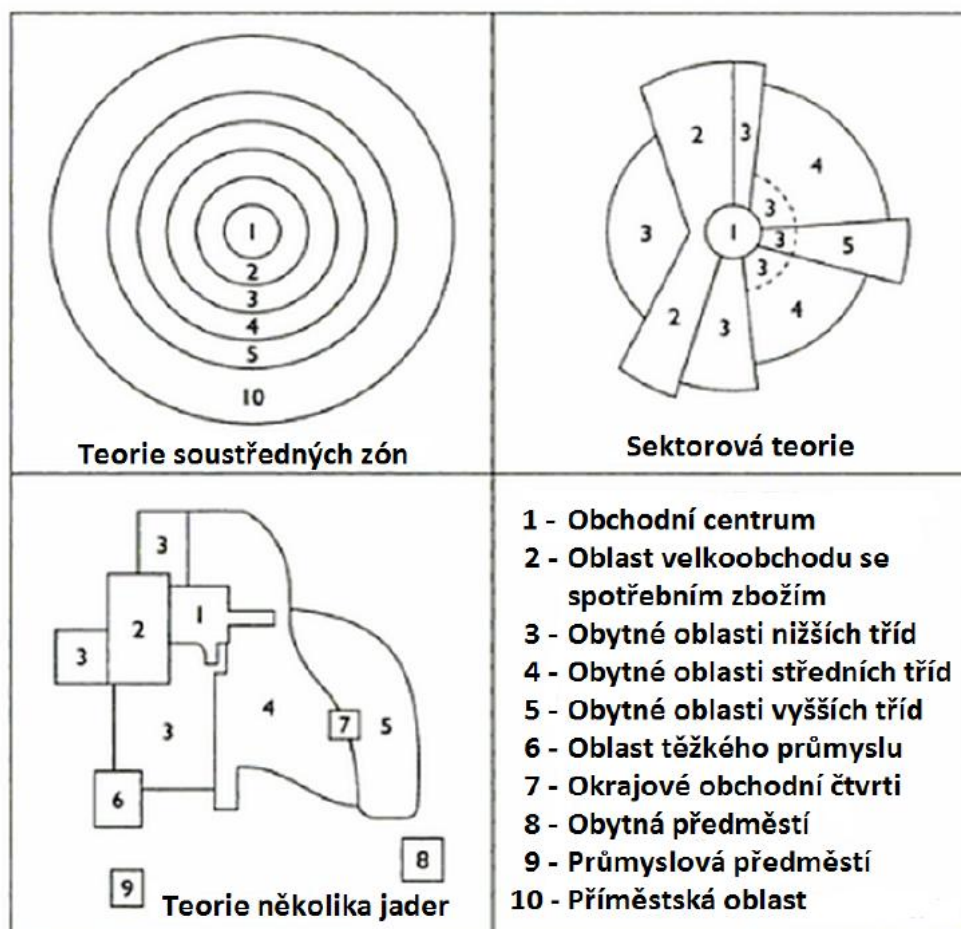
- **Přílišné zjednodušení:** Formální (matematické) modely často opomíjejí velké množství souvislostí, které na reálná města působí (např. sociální nerovnosti, různé skupiny obyvatel, ekologické faktory, přítomnost více center, historický vývoj, politické rozhodování, plánování).
- **Vysoké náklady na změny:** Představa, že se město může rychle „přestavět“ (např. přesunout průmysl na okraj, přeměnit rezidenční čtvrt v kancelářskou) narazí na realitu. Budovy, inženýrské sítě a dopravní infrastruktura se staví na desítky až stovky let a jsou těžko přemístitelné. Struktura města proto reaguje **pomaleji**, než naznačují ideální statické modely.

Navzdory těmto omezením **Alonsova teorie** a související směry (označované jako *New Urban Economics*) významně obohatily naše **chápání městské struktury**. Vedle ní vznikly – ať už induktivně z pozorování, nebo normativně (tj. z „přání“ urbanistů) – **další modely** vnitřního uspořádání měst.

4.2.4. Tradiční modely vnitřní struktury města

V urbání geografii a plánování se často setkáte s následujícími **třemi klasickými modely**. Každý z nich se snaží zachytit, **jak se sociální vrstvy, výroba či služby** rozmísťují v městském prostoru. Ačkoliv vznikly zejména ve 20. století (pro americká města), slouží dodnes jako **základní inspirace**.

Obrázek 4-4. Modely prostorové (vnitřní) struktury města

Koncentrický model (tzv. Burgessův model)

- Město je zobrazeno ve formě **soustředných kruhů** okolo **centrální obchodní čtvrti (CBD)**.
- Nejbližce centru bývá tzv. **přechodová zóna**, kde se mísí starší bydlení a lehký průmysl.
- Dále směrem ven se nacházejí zóny určené pro **dělnické bydlení**, pak **střední vrstvy** a nejdále na okraji **bydlení vyšší střední třídy**.

- Tato teorie vychází z představy, že **cena půdy** a **vzdálenost** od centra jsou hlavní faktory: bohatší vrstvy si mohou dovolit dojíždět (větší domek dál od centra), zatímco chudší zůstávají blízko centra (menší byty, ale kratší dojíždka).

Sektorový model (tzv. Hoytův model)

- Tento model **upravuje** Burgessův tím, že zohledňuje **vliv hlavních dopravních tahů a vliv přírodních podmínek**.
- Místo soustředných kruhů se město rozvíjí ve „**výsečích**“ (sektorech) okolo dopravních koridorů (např. železnice, dálnice).
- Typicky vidíme, že **průmysl** a dělnické čtvrti se rozloží podél nějaké trasy (např. řeka, železnice), zatímco **vyšší třídy** preferují oblasti se zelení či s lepším životním prostředím.
- Tím vznikají výseče (sektory) různé **sociální a ekonomické** struktury.

(Polycentrický) model několika jader (tzv. Harrisův-Ullmanův model)

- Uvádí, že **velká města** mají často **více center** (jader):
  - jedno hlavní centrum (CBD)
  - další menší centra (např. obchodní střediska, průmyslové parky, univerzitní čtvrti).
- Každé jádro přitahuje určité druhy aktivit (např. průmysl se koncentruje okolo dopravního uzlu na okraji, IT firmy kolem univerzity, luxusní obchody v historickém centru).
- Tento model tak zdůrazňuje **mnohostrannou povahu** moderních metropolí: místo jednoho centra jich existuje několik, která vznikají buď **spontánně**, nebo **plánovaně**.

Další koncepce

- **Radiální město:** Často se objevuje v urbanistických plánech, kdy se město rozvíjí kolem centra po **hlavních radiálních tepnách** (silnice, železnice), přičemž mezi nimi mohou vznikat „zelené klíny“ (parkové a rekreační zóny).
- **Plánovaná města** (např. Brasília, Canberra): V těch je struktura dopředu **navržena** architektky a urbanisty jako celek, často s **umělým centrem** a jasným rozdělením čtvrtí podle funkcí (administrativa, bydlení, rekreace).
- **Hybridní koncepty:** V praxi se většina velkých měst vyvíjí kombinací historických, geografických, ekonomických i plánovacích vlivů, takže najdeme **mix** všech předchozích typů.

Význam pro urbanistické plánování

Otázka „Jak by mělo být město strukturováno, aby bylo **funkční** a **příjemné** k životu?“ zůstává do velké míry **odbornou a politickou** diskuzí. V realitě se často prosazuje:

- **Důraz na polycentrický rozvoj** (aby se snížil tlak na hlavní centrum).
- **Podpora veřejné dopravy** (aby nebyly hlavní komunikace přehlcené).
- **Ochrana zeleně** a citlivý přístup k přírodním limitům (řeky, kopce, parky).

Každé město je jiné a **univerzální recept** neexistuje. Modely (ať už Alonsova „jednoho centra“ anebo „více jader“) je ale užitečné znát, protože **naznačují, které faktory** (např. cena půdy, dopravní náklady, preference různých skupin obyvatel) v **uspořádání města** hrají hlavní roli.

Pro praxi je důležité **pochopit základní mechanismy** (vzdálenost, náklady, preference) a pak je **citlivě kombinovat** s lokálními podmínkami, protože **každé město** je jedinečný živý organismus.

Shrnutí

Thünenova teorie se zaměřuje na to, jak vzdálenost od trhu ovlivňuje využití půdy. Ačkoli pochází z 19. století a vychází z příkladu zemědělství, dodnes ji lze použít pro různé typy ekonomických aktivit (průmysl, maloobchod, služby). Klíčovým prvkem je **polohová renta** – výhoda plynoucí z blízkosti trhu. Pokud je pole či pozemek blíže centru, rostou náklady na pronájem (nájemné), ale výrobce zároveň ušetří na dopravě. Naopak ve větší vzdálenosti jsou náklady na dopravu vyšší, což ovlivňuje, jaké produkty se zde vyplatí vyrábět či prodávat.

V **krátké vzdálenosti** se vyplatí pěstovat či prodávat zboží, které je náročnější na transport (třeba rychle se kazící produkty). Ve **vzdálenějších oblastech** se mohou uplatnit plodiny nebo výroba s nižšími přepravními náklady (například obilí, dřevo). Tyto rozdíly vytvářejí kolem centra pomyslné „kruhové zóny“, kde se pěstují nebo vyrábějí různé věci podle toho, jak se mění nákladovost a citlivost produktu na dopravu.

Ve **městském prostředí** se na myšlenku polohové renty navázal William Alonso, jenž ukázal, že obdobný princip platí u bydlení či pronájmu kanceláří: blíže centru je cena pozemků a nemovitostí vyšší, ale obyvatelé či firmy ušetří na dopravě. Bohatší domácnosti obvykle preferují větší domy v okrajových částech, i když musí dojíždět; lidé nebo firmy s menšími rozpočty zůstávají blíže centru, kde platí vyšší nájem za menší prostory, avšak mají lepší přístup k pracovním příležitostem či zákazníkům.

V **teoriích městské struktury** existují tři hlavní modely:

- **Koncentrický** (kruhový) model, kde se město rozvrství do soustředných kruhů.
- **Sektorový** (výsečový) model, zohledňující hlavní dopravní tahy a přírodní podmínky.
- **Vícejaderný** (polycentrický) model, kde se v rámci větší metropole vytváří více center s různými funkcemi.

V reálné praxi se města vyvíjejí složitěji, často kombinují prvky všech těchto schémat. Z hlediska urbanistického plánování zůstává nejdůležitější chápat základní faktory ovlivňující využití pozemků: **vzdálenost, dopravní náklady, cenu půdy a preference** (obyvatel i firem).

Kontrolní otázky

1. V čem spočívá význam Thünenovy teorie využití půdy?
2. Co je to polohová renta?
3. S jakými proměnnými pracuje Alonso ve svém modelu prostorového rozmístění obyvatel ve městě?
4. Co vyjadřuje křivka (funkce) nabídkové renty?
5. Čím se vyznačuje sektorový a polycentrický model prostorové struktury města?

5. Sídelní struktura a městské systémy

V této kapitole rozšíříme prostorovou perspektivu našich úvah. Poté, co jsme se zabývali prostorovou strukturou vnitřních měst, tak zaměříme pozornost na městské systémy (systémy měst). Budeme se věnovat dvěma teoriím prostorových struktur osídlení: teorii centrálních míst Waltera Christallera a teorii tržních sítí Augusta Löscheho. Podobně jako v případě Thünenovy teorie využití půdy, představíme dvě klasické koncepty prostorové/ regionální ekonomie, které jsou dodnes obecně platné. Přestože mají řadu kritiků, protože zcela neodrážejí realitu, tak mohou být východiskem pro koncepční úvahy týkající se především toho, jak zabezpečit rovnocenné životní podmínky obyvatel dané země nebo daného regionu. Obě teorie se totiž zabývají prostorovým rozmístěním produkce zboží a služeb, resp. hierarchickým uspořádáním sídel různé velikosti. Nakonec představíme novější úvahy o městských systémech, které vycházejí z empirických pozorování. Vycházejí sice se základních myšlenek Christallera a Löscheho, ale integrují je s poznatky o prostorové difúzi inovací a informací.

Studijní cíle:

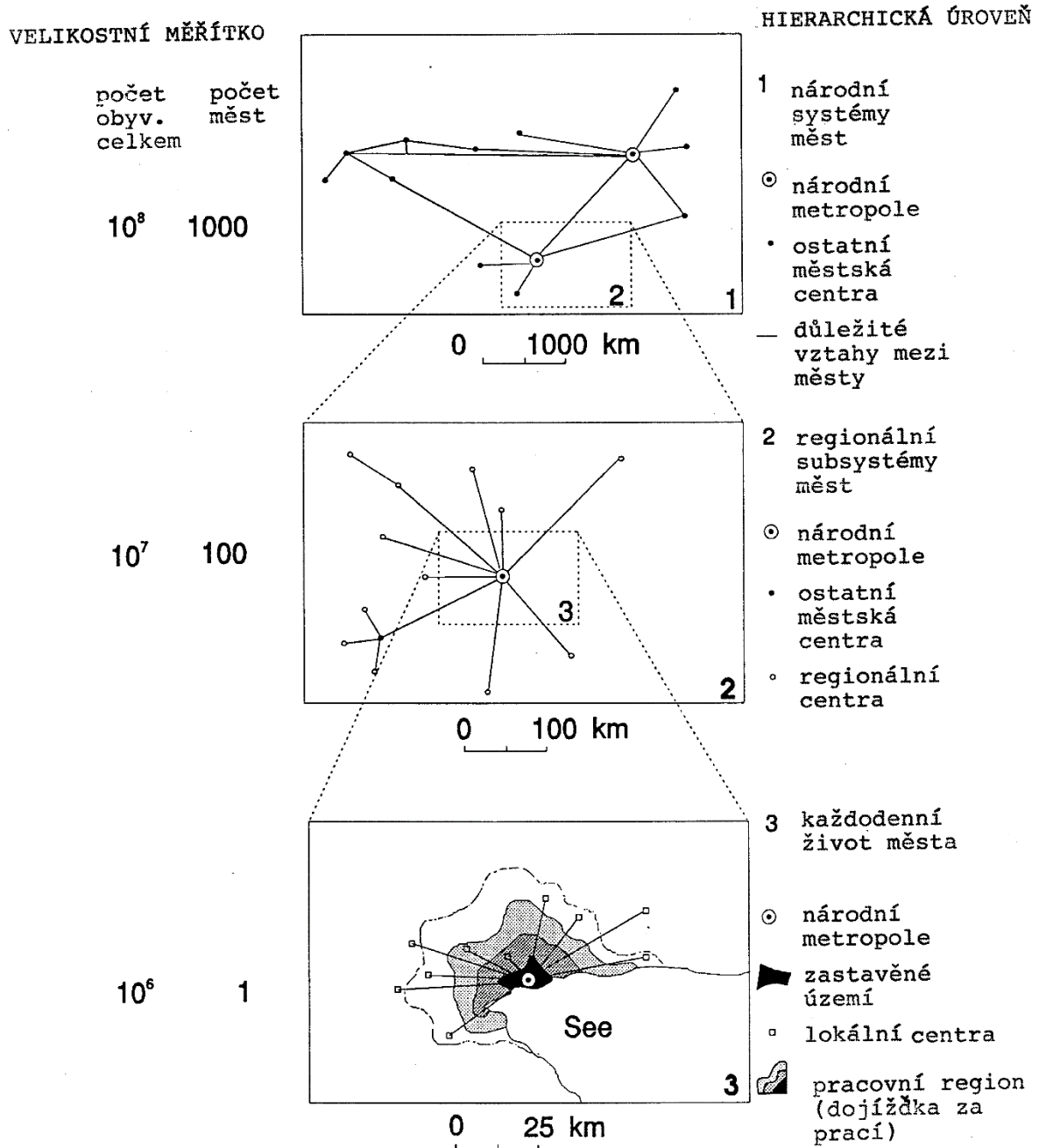
- Pochopit logiku rozložení služeb a sídel různé velikosti v prostoru
- Analyzovat změny sídelního systému v čase (struktury centrálních míst)
- Aplikovat teorii centrálních míst při řešení zajišťování rovnocenných životních podmínek (veřejných služeb)

Klíčová slova:

Sídelní struktura, sídelní systém
Christallerova teorie centrálních míst
Prostorový dosah statků, optimální tržní zóny
Vývoj (změny) systému centrálních míst
K – funkce
Löschova teorie tržních sítí
Koncepte centrálních míst (středisková soustava obcí)

Sídelní struktura a městské systémy představují celek, ve kterém se vzájemně prolíná uspořádání jednotlivých sídel (vesnic, měst, metropolí) a jejich vazby v prostoru. Tento celek není náhodný: vyvíjí se dlouhodobě, ovlivňují ho ekonomické, sociální i technické faktory a zároveň je formován historickým vývojem, politikou a fyzicko-geografickými podmínkami (např. reliéfem terénu, klimatem či vodními toky).

Obrázek 5-1. Roviny prostorového systému

5.1 Základní pojmy a faktory ovlivňující sídelní strukturu

Sídelní struktura označuje **rozmístění** a **velikost** sídel v určitém území a jejich vzájemné vztahy. Mezi důležité ukazatele patří počet obyvatel v jednotlivých sídlech, jejich ekonomické zaměření, úroveň služeb a dopravní vybavenost.

Městský systém tvoří jej **města různé velikosti** (od menších obcí až po velké metropole) a jejich funkce (průmyslové, administrativní, obchodní, kulturní, vzdělávací aj.). Městský systém je hierarchicky

uspořádaný – některá města mají silnou specializaci, jiná poskytují širší spektrum služeb a pracovních příležitostí.

Faktory ovlivňující sídelní strukturu

- **Ekonomické:** např. koncentrace pracovních míst, kupní síly, dopravní náklady, ceny nemovitostí.
- **Sociální:** změny v populačním chování (stárnutí, migrace), životní styl (preferovaná velikost bydlení, dostupnost služeb, vzdělání).
- **Technické:** stav a kvalita dopravní infrastruktury (silnice, železnice), telekomunikací (vysokorychlostní internet), dostupnost energie.
- **Environmentální:** přírodní podmínky (úrodnost půdy, přítomnost vody), ochrana životního prostředí, rizika povodní nebo sucha.
- **Historicko-politické:** tradice městského osídlení, politická rozhodnutí (plánování rozvoje, dotace, regulace).

5.1.1 Tři roviny prostorového systému osídlení

Tři roviny prostorového systému osídlení vyjadřují různé úrovně, na kterých zkoumáme, **jak** se v území (od lokální až po celostátní měřítko) **projevují** ekonomické, sociální a prostorové vazby. Lze je popsat následovně:

1. Hierarchický sídelní systém (národní / regionální rovina)

- **Co zkoumá:** Rozložení a uspořádání **měst a obcí** v širším území (např. v celé EU, zemi, kraji apod).
- **Hlavní otázky:**
  - Proč existují **různě velká** sídla?
  - Jak **hierarchie** měst (od malých obcí po velké metropole) ovlivňuje dostupnost služeb, zaměstnání, kultury atd.?
  - Jak se navzájem **ovlivňují a dopravně propojují?**
- **Teoretická východiska:**
  - *Teorie centrálních míst* (Christaller) vysvětluje, že i v „pravidelném“ prostoru vznikají různě velká města poskytující služby od nižších (běžné obchody) až po vyššího řádu (specializované úřady, nemocnice).
  - *Löschova teorie tržních sítí* doplňuje pohled na specializaci různých center a jejich vzájemné překrývání tržních oblastí.

2. Vztah města (jádra) a jeho zázemí (střední měřítko)

- **Co zkoumá:** **Funkční propojení** mezi městem (jádem) a venkovským či příměstským zázemím (např. dojíždka za prací, nákupy, vzděláním, rekreací).
- **Hlavní otázky:**
  - Jaké **intenzity a směry** dojíždění existují mezi jádrem a okolními obcemi?

- Jak město **působí** na své okolí (ekonomicky, sociálně) a jak okolí ovlivňuje rozvoj města?
- Jak se vytvářejí **metropolitní oblasti** či aglomerace s více navzájem propojenými středisky?
- **Klíčové procesy:**
  - *Suburbanizace*: přesun obyvatel a firem z centra na okraj.
  - *Denodenní dojíždka*: lidé bydlí mimo město, ale pracují či studují v centru.
  - *Funkční regiony*: město a jeho zázemí tvoří jeden celek, v němž probíhá výměna pracovních sil, zboží a služeb.

3. Vnitřní struktura města (lokální rovina)

- **Co zkoumá: Rozmístění aktivit uvnitř samotného města** – bydlení, průmyslu, obchodních a administrativních čtvrtí, rekreačních ploch atd.
- **Hlavní otázky:**
  - Jaký je **půdorys** města (např. historické centrum vs. novější okrajové čtvrti)?
  - Kde se nacházejí **bytové, průmyslové, komerční zóny** a **zelené plochy**?
  - Jaké **druhy modelů** vnitřní struktury známe (např. **koncentrické kruhy, sektorový model, vícejádrový model**)?
- **Teoretická východiska:**
  - *Alonsův model* městské struktury (inspirovaný Thünenovou polohovou rentou) vysvětluje, proč jsou pozemky v centru drahé a co vede domácnosti či firmy k lokalizaci
  - *Klasické urbánní modely* (Burgessův „koncentrický“, Hoytův „sektorový“, Harris-Ullmanův „vícejádrový“) popisují, jak se městské funkce (bydlení, výroba, služby) mohou uspořádat.

Proč rozlišujeme tyto tři roviny?

- Každá rovina se zabývá **jiným měřítkem** (od „celé země“ po „ulice a čtvrti“) a **jinými typy procesů**.
- Procesy na **vyšší úrovni** (např. síť měst v zemi) ovlivňují **podmínky** na nižších úrovních (např. pozice konkrétního města v hierarchii). Naopak změny ve struktuře **jednotlivého města** mohou časem přerůst i do vlivu na jeho region a postavení v národním sídelním systému.
- Pochopení **všech tří měřítek** umožňuje komplexně řídit a plánovat rozvoj území – od strategických (státních) koncepcí až po konkrétní úpravy čtvrtí a uličních bloků.

Shrnutí:

- **Hierarchický sídelní systém:** proč existují malá, střední a velká města a jak jsou rozmístěna v regionu či zemi.
- **Vztah města a jeho zázemí:** jak město ovlivňuje své okolí a čím je okolí propojeno s městem (doprava, práce, nákupy, služby).

- **Vnitřní struktura města:** jak jsou v rámci městského území rozmístěny funkce (bydlení, průmysl, obchody, zeleň), a jak se město vyvíjí „zevnitř“.

Díky tomuto dělení máme **ucelený přehled**, jak **prostor** (od velkého územního měřítka po jednotlivé čtvrti) **funguje** a **jak** s ním můžeme **efektivně hospodařit** (urbanistická politika, dopravní plánování, regionální rozvoj).

5.2 Christallerova teorie centrálních míst

V této kapitole se zaměříme na **národní systém měst** (viz horní část obrázku 5-1). Prostřední rovina prostorového systému (vztah **města a jeho zázemí**) bude předmětem další kapitoly, zatímco **vnitřní strukturu měst** jsme probírali dříve. Nyní nás tedy zajímá, **jak se v prostoru celé země (či širšího regionu) uspořádávají města, obce a jejich funkce** – tzv. „centrální místa“.

Teorie centrálních míst (Walter Christaller, 1933) vychází z řady **zjednodušujících předpokladů**:

1. **Homogenní, rovinný prostor:** bez výrazných překážek (hory, řeky), se stejnou dostupností dopravních cest.
2. **Rovnoměrné rozložení poptávky:** obyvatelé (a jejich kupní síla) jsou rozptýleni rovnoměrně v celém území.
3. **Dokonalá konkurence:** výrobci (poskytovatelé služeb) i spotřebitelé se chovají racionálně (maximalizují zisk či užitek).
4. **Prostorově koncentrovaná nabídka a rozptýlená poptávka:** služby se nabízejí v určitých místech (městech), ale poptávka pochází z celého okolí.
5. **Jeden druh „statku“** lze obecně chápat jako zboží či službu (kniha, zdravotní péče, potraviny, úřady apod.).

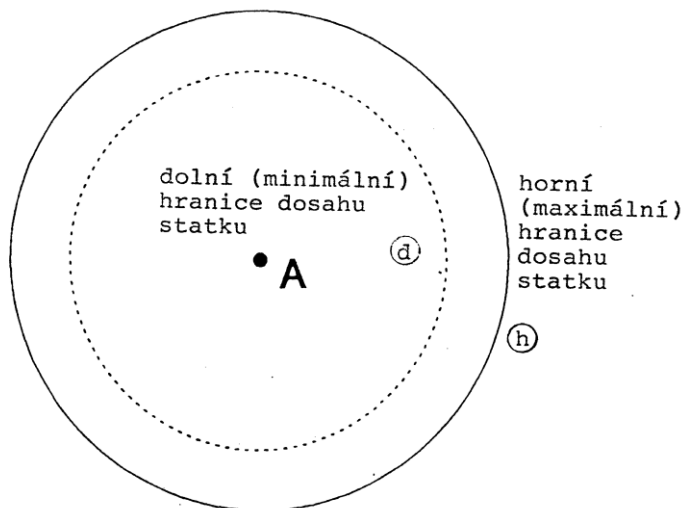
I když se tyto předpoklady mohou jevit jako velmi idealizované, **Christallerova teorie** si získala oblibu, protože ukazuje **hlavní mechanismus**, jímž i ve zdánlivě stejnorodém území **vzniká hierarchický systém měst**.

5.2.1 Prostorový dosah ekonomických statků

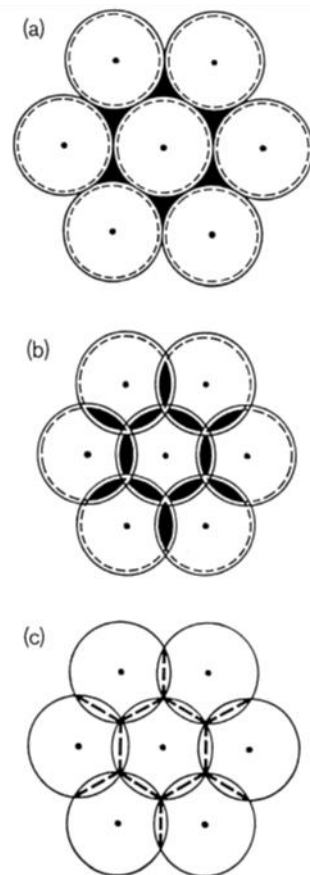
Každý produkt či služba (statek) má **dolní (minimální)** a **horní (maximální)** hranici svého **prostorového dosahu**:

- **Dolní hranice (d):** Minimální velikost trhu, kterou musí podnik obsloužit, aby se mu vůbec vyplatilo existovat (aby pokryl fixní náklady a nedosahoval ztráty).
- **Horní hranice (h):** Největší vzdálenost, na kterou jsou ještě spotřebitelé ochotni jezdit (či platit dopravu) za daným statkem. Za touto hranicí už poptávka klesá na nulu (je příliš drahé či nepohodlné statek získat).

Obrázek 5-2. Horní a dolní hranicí prostorového dosahu statku (produktu).

Pokud se **hustota obyvatel** zvýší, **dolní hranice** (d) klesá (podnik dosáhne minimálního obrátu snadněji, protože má dost spotřebitelů „na menším území“). Horní hranice (h) se tím nemění. Naopak, pokud **klesají dopravní náklady**, **horní hranice** (h) se rozšiřuje (lidem stojí za to dojet z větší dálky), zatímco **dolní hranice** (d) se může ještě zmenšovat (rychleji dosáhneme potřebného objemu tržeb).

Obrázek 5-3. různé formy tržních oblastí.

5.1.2 Vznik optimální tržní oblasti

Výrobci (poskytovatelé služeb) se v prostoru rozmístí tak, aby **vykřivali** dostupnou poptávku:

- Nesmí vznikat **neobsloužené prázdné zóny**.
- Nesmí být výrobci příliš nahuštění, aby každý dosáhl aspoň **minimální poptávky**.

V ideálním případě se **tržní oblasti** jednotlivých výrobců **dotýkají** (či mírně překrývají), ale nevznikají mezi nimi mezery. Z geometrických důvodů se jako **nejvhodnější** ukazují **šestiúhelníkové** zóny (podobně jako včelí plástve). Ty „zabalí“ prostor **nejefektivněji** a minimalizují nevyužité plochy nebo přílišné překrytí.

5.1.3 Tržní oblasti s více statky

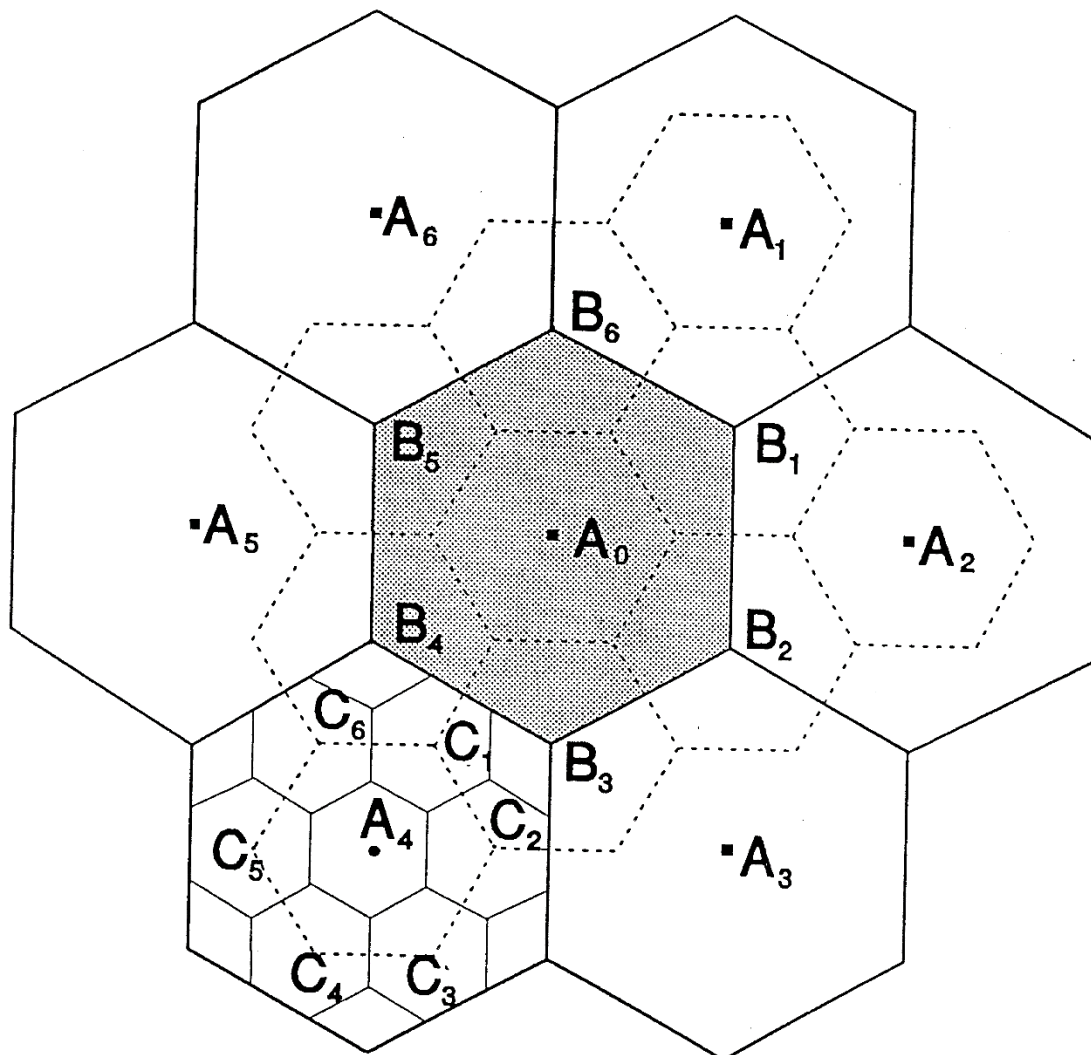
Christaller si všiml, že různé **druhy statků** (s různými dolními a horními hranicemi) vedou ke **různým velikostem** tržních oblastí. Malé, běžné obchody (pekárny) potřebují relativně **menší** tržní dosah (d),

zatímco **specializované služby** (knihkupectví, specializovaná zdravotnická péče) vyžadují **větší** tržní zónu, aby vůbec dosáhly dostatečného obrátu.

- **Vyšší řád** = služby s **větším** prostorem obsluhy (větší minimální tržní oblast).
- **Nižší řád** = služby každodenní potřeby.

Tím vznikají místa s **více typy služeb** (tzv. vyšší centrální funkce) a místa, která nabízejí jen pár základních služeb (nižší centrální funkce). **Hierarchie** těchto center (A, B, C...) vytváří **system centrálních míst**.

Obrázek 5-4. Prolínání tržních zón různých statků

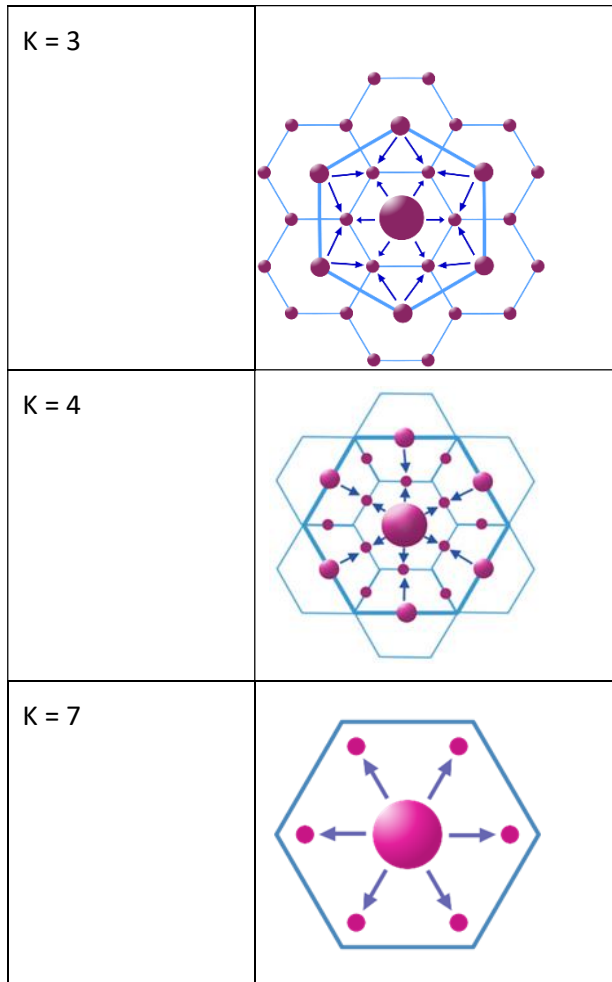
5.1.4 System centrálních míst (k-funkce)

Abychom popsalí hierarchii center, Christaller zavedl **k-faktor**:

- **Zásobovací neboli tržní princip (k = 3)**: Každé vyšší centrum obsluhuje 3 zóny nižšího řádu. Cílem je **co nejbliže** spotřebitelům (zkracování dopravních vzdáleností).

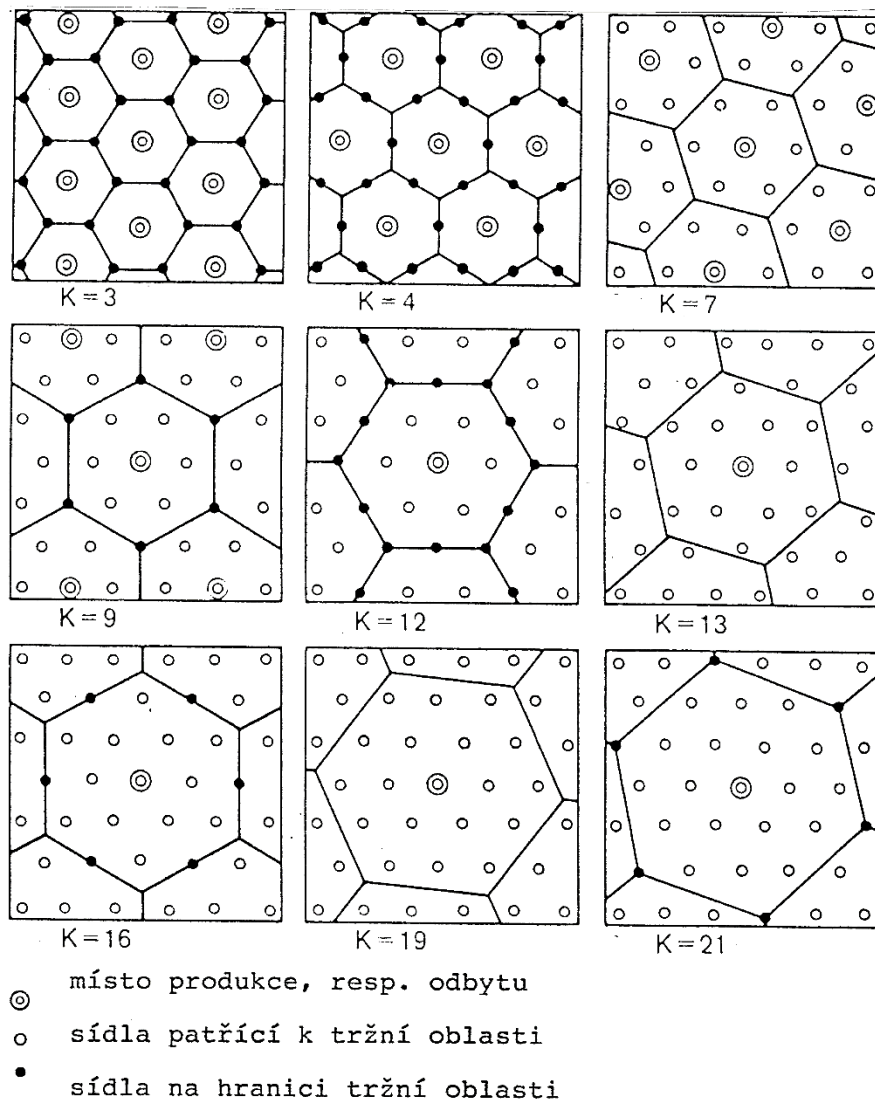
- **Dopravní princip ($k = 4$):** Snaží se **minimalizovat délku hlavních dopravních spojů** mezi úrovněmi center. Centra nižšího řádu se umísťují tak, aby podél dopravní linie obsluhovala i část zón vyššího řádu.
- **Administrativní princip ($k = 7$):** Zóny nižšího řádu **kompletně spadají** do jedné větší zóny vyššího řádu (bez překryvů). Cílem je **jasné přiřazení** pro správu či kontrolu.

Obrázek 5-5. Rozmístění centrálních míst v závislosti na k -funkcích

Ve skutečnosti se k -funkce mohou kombinovat, záleží na tom, zda se **upřednostňuje** minimalizace dopravních nákladů, administrativní přehlednost, nebo nejmenší dojezdová vzdálenost pro obyvatele.

Obrázek 5-6. Různé systémy centrálních míst v závislosti od tzv. k – funkce.

5.1.5 Změna struktury centrálních míst – nejnovější trendy

Christaller pracoval se statickým modelem, v **reálném světě** se však **struktury centrálních míst neustále mění**. Hlavní faktory, které k tomu přispívají:

- **Změny kupní síly a počtu obyvatel:** Růst kupní síly podporuje **vznik specializovanějších provozoven** (např. luxusní butiky, soukromé kliniky). Růst počtu obyvatel vede k **větší hustotě služeb**. Naopak pokles obyvatel (typicky v periferních oblastech) vede k **úbytku** místních služeb (např. zavírání venkovských prodejen).
- **Vzrůstající mobilita a digitalizace:** **Snadnější doprava** (auto, veřejná doprava), **online prodej a dodávkové služby** výrazně mění chování spotřebitelů. Mnozí lidé raději nakoupí ve větším městě (kde pracují) nebo **online**, takže **nižší centra někdy ztrácejí význam (dochází k jejich přeskokování)**.
- **Aglomerační efekty:** **Velká nákupní centra** či **komplexní retail parky** (včetně zábavy, gastronomie a dalších služeb) přitahují kupní sílu na jednom místě. Tím oslabují okolní drobné provozy.

- **Technologický rozvoj** (chlazení, skladování, e-commerce): Lidé mohou nakupovat **méně často a ve větším objemu**, což opět nahrává **větším centrům**. Současně se některé služby (bankovníctví, úřady) přesunují do online prostředí, takže jejich **fyzická** pobočka v menších obcích nemusí existovat vůbec.

Celkově se prosazuje **koncentrace** poptávky a služeb do **větších sídel** (aglomerací), zatímco menší venkovská střediska bojují o zachování základních prodejen, ordinací či škol.

5.3 Löschova teorie tržních sítí

August Lösch (1938, 1962) posunul Christallerovy myšlenky dál. Také vychází z **homogenního prostoru** a **šestiúhelníkových** tržních zón, avšak **tržní sítě** pro různé produkty „překrývá“ a rotuje tak, aby:

- **Minimalizoval** celkové dopravní náklady.
- **Maximalizoval** počet produkčních stanovišť (center) tam, kde je to výhodné.

Tím umožňuje **více specializací**: **ne každé místo vyššího řádu** musí nabízet **vše** z nižších úrovní. Vznikají **různě velké tržní sítě** a **specializovaná centra** (někde převládá průmysl, jinde obchod apod.). Löschův model je proto **flexibilnější** než **striktně hierarchické** pojetí Christallerovo.

5.4 Kritika teorie centrálních míst

Teorie centrálních míst dobře vysvětluje, **proč se i v homogenním prostředí** vyvinou **hierarchická** (či síťová) **uspořádání** center. Zároveň má ale **omezení**:

- **Nezohledňuje** další vlivy, jako je **stěhování obyvatel** do center, vztahy mezi podniky, aglomerační výhody (urbanizační efekty), **historický** vývoj, politiku, krajinu aj.
- **Předpokládá** pasivní rovnoměrné rozložení obyvatel, kteří se sami (většinou) **nekoncentrují** do atraktivních center.
- **Statický charakter**: při **změně** dopravních nákladů, technologií či poptávky by se modelová města musela zcela „přeskádat“. V reálném světě se přizpůsobení děje **postupně** a nedokonale kvůli vysokým nákladům na přestavbu.

Tyto nedostatky vysvětlují, proč reálné **sídelní systémy** nikdy **přesně** neodpovídají Christallerovým (či Löschovým) představám.

5.5 Koncepční význam teorie centrálních míst a její využití v územním plánování

Teorie centrálních míst (Walter Christaller, 1933) ukazuje, že se v prostoru přirozeně vytvářejí hierarchicky uspořádaná „centra“, poskytující odlišnou úroveň služeb a zboží. Ačkoli se jedná o teoretický model, má velký **praktický význam** právě pro územní plánování a rozvoj sídel. Níže jsou shrnuty hlavní způsoby využití:

Stanovení hierarchie sídel a jejich funkčního zaměření

- **Identifikace „centrálních sídel“:** Ve státní či krajské územně-plánovací dokumentaci se určuje, které obce/města budou plnit **vyšší** funkce (např. nemocnice, střední a vysoké školy, úřady, finanční či administrativní instituce) a která sídla budou mít **základní** vybavenost (např. mateřská a základní škola, základní zdravotní péče).
- **Zajištění dostupnosti služeb:** Plánovači využívají Christallerových principů (dolní a horní hranice dosahu služeb) k odhadu, kolik obyvatel (příp. jak velké území) je potřeba pro „uživení“ dané služby. Díky tomu lze určit, zda se např. vyplatí zřizovat novou střední školu či specializovanou ambulanci i v menším městě, nebo zda je ekonomičtější koncentrovat tuto funkci do města většího.

Prostorové rozmístění veřejné infrastruktury

- **Střediskové obce:** V mnoha státech (př. Německo, dříve i v Československu) se s využitím teorie centrálních míst plánovalo **posilování určitých obcí** (tzv. „střediskových“) infrastrukturou, aby obyvatelé z okolních menších vesnic měli dostupné **základní veřejné služby** (lékaře, poštu, úřad).
- **Veřejná doprava:** Je potřeba zajistit **dopravní napojení** (např. autobusové linky, silnice) mezi menšími sídly a jejich „středisky“, odkud už snadno mohou dojíždět i dál. Minimální dojezdová vzdálenost/služba se v Christallerově pojetí promítá do navrhování **intervalů veřejné dopravy** nebo do **optimalizace** dopravních uzlů.
- **Nemocnice, úřady, větší obchodní centra:** Rozhoduje se, kde umístit zařízení, která mají **větší spádovou oblast** (např. regionální nemocnice, krajský úřad, velkoplošné obchody). Christallerovo „ $k = 3, 4, 7$ “ (zásobovací, dopravní či administrativní princip) sice v praxi nebývá doslova následováno, ale **logika** minimalizace cestovních nákladů a zajištění určitého počtu obyvatel v dojezdové vzdálenosti je dodnes klíčová.

Územní rozvoj a vyrovnávání regionálních rozdílů

- **Podpora periferních oblastí:** Centrální místa vyšších řádů přitahují většinu služeb a investic, což může vést k **vylidňování** menších center. Územní plánování se proto někdy zaměřuje na **cílenou podporu** vybraných menších či středních měst (např. dotacemi, daňovými zvýhodněními), aby obyvatelé nemuseli veškeré potřeby řešit v jedné hlavní metropoli.
- **Stabilizace sítí menších center:** Plánovači mohou podporovat **hustší síť** menších center nižšího řádu (např. menší kulturní domy, specializované obchody), aby **zkrátili vzdálenosti** k základním službám i ve venkovských regionech.

Aktuální trendy a přizpůsobení teorie

- **Globalizace a digitalizace:** Část služeb (např. e-shopy, online bankovníctví) už není vázána na fyzickou polohu, což může **měnit** klasické Christallerovy předpoklady o vzdálenosti. Přesto zůstává řada osobních služeb (např. zdravotnictví, úřady) nebo prodejen, které vyžadují **fyzickou návštěvu**, a tam se původní principy stále uplatňují.
- **Flexibilní dopravní systémy:** Vzestup individuální mobility (auta, sdílená doprava) i regionálních železničních spojů ovlivňuje, **jak daleko** jsou lidé ochotni za danou službou dojíždět. Plánování proto pracuje s většími spádovými oblastmi, než předpokládala původní verze teorie.
- **Agregace služeb:** Mnoho regionů volí strategii **multifunkčních center** (např. „retail park“ s obchody, restauracemi a službami), která přitahují větší spádovou oblast. Tím posilují roli určitých míst a oslabují menší provozovny v okolí.

Teorie centrálních míst se v **územním plánování** využívá k **systematickému přístupu**:

- **Identifikaci hierarchie** sídel podle nabízených služeb,
- **Optimalizaci sítě** veřejné infrastruktury a dopravních spojení,
- **Zachování nebo rozvoji** menších center v periferních regionech,
- **Koncepčnímu zdůvodnění**, proč se některé funkce soustřeďují do větších center a jiné mohou být rozptýleny.

Ačkoliv některé **předpoklady** (homogenita prostoru, chování obyvatel) v reálné praxi neplatí doslova, **hlavní myšlenka** – tedy zajištění **přiměřené dostupnosti** služeb a **efektivního rozmístění** zařízení v sídelní síti – zůstává pro plánovací orgány zásadní.

5.6 Případová studie: Vytváření rovnocenných životních podmínek a (ne)normativní přístup k centrálním místům

Tato případová studie ilustruje, jak (ne)dostatečná obslužná vybavenost a snížená dostupnost služeb ovlivňují **kvalitu života** obyvatel venkovských sídel. Připojuje též **současné trendy** a vybrané **adaptační strategie** využitelné jak místními samosprávami, tak státní politikou.

Úbytek služeb ve venkovských sídlech a dopad na obyvatele

- **Klíčový problém**: Zhoršující se dostupnost obchodů, škol a lékařské péče.
- **Příčiny**: **Pokles** poptávky (v důsledku **úbytku obyvatel** a stárnutí populace). **Konkurence** větších měst a **návratnost investic** (místní provozovny se dostávají pod rentabilní práh). **Vyšší mobilita** obyvatel, kteří dojíždějí za prací (a nákupy) jinam.
- Důsledkem je **odcházení** mladých rodin a **seniorů** z málo vybavených obcí do **lépe obslužených** regionů, což dále **prohlubuje úbytek** služeb v původním sídle.

Systém centrálních míst a jeho proměny

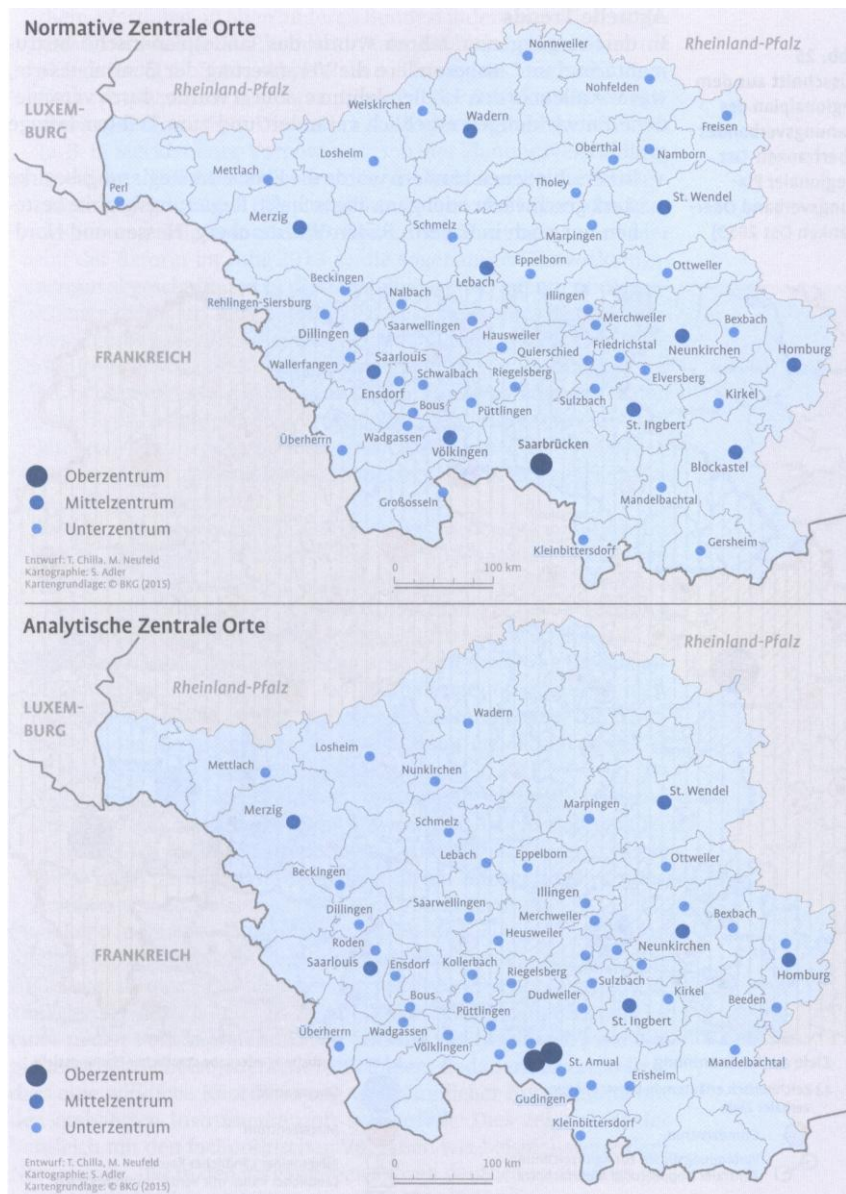
Christallerova teorie centrálních míst (1933) ukázala, že v **ideálním homogenním prostoru** vzniká **hierarchická síť** sídel s rozdílnou nabídkou služeb. V reálné praxi však dochází k neustálé **evoluci** tohoto systému:

- **Růst kupní síly**. Podporuje **nové a specializované** produkty či služby (např. nákupní centra), posiluje tak **centra vyššího řádu**.
- **Zlepšování dopravní dostupnosti**. Díky integrovaným dopravním systémům lidé **přeskakují** nižší centra a dojíždějí na větší vzdálenosti.
- **Aglomerační efekty**. Větší města a nákupní centra **přitahují** kupní sílu, **znevýhodňují** menší střediska.
- **Změny spotřebitelského chování**. Delší dojíždka za prací vede ke **komplexním nákupům** v místě zaměstnání místo lokálního obchodu.
- **Možnosti skladování** (velké lednice, mrazáky) snižují frekvenci nákupů, lidé preferují **větší** nákupy ve **větších** střediscích.

Analytický vs. normativní přístup k centrálním místům

- **Analytické pojetí (Christaller).** Popis **reálného** rozmístění a funkce sídel. **Zjišťuje**, kde se jaké funkce (služby) nacházejí, a zda vzniká hierarchie.
- **Normativní pojetí plánuje** rozvoj center „shora“, určuje, kde mají být jaké služby poskytovány (např. středisková soustava sídel v Československu v 70. letech). Cílem je **zajistit** rovnoměrný přístup obyvatel k základním službám.

Obrázek 5-7. Analytický a normativní přístup k centrálním místům ve spolkové zemi Sársko (SRN)

Zdroj: Chilla, Kühne, Neufeld 2015, s. 77.

V praxi se oba přístupy **rozcházejí**: v okolí velkých metropolí vznikají silná „faktická“ centra, zatímco **oficiální plán** může s některými sídly (která mají reálnou centrální funkci) nepočítat a naopak.

Současný trend v řadě zemí (včetně ČR) směřuje k **omezenějšímu** využívání normativního principu: státní plánování je volnější, spoléhá více na **tržní mechanismy** a **místní iniciativy** (mikroregiony, místní akční skupiny).

Příklady adaptačních strategií

Na pokles obslužnosti venkova a rostoucí nároky na kvalitu služeb obce i stát reagují **specifickými opatřeními**:

1. **Zlepšení dopravní obslužnosti**
  - **Integrované dopravní systémy**, „taxi na zavolání“, menší a flexibilnější autobusy.
  - „Lidé za službami“ – pokud nemůže být zachována místní prodejna, je nutné **minimalizovat dojezdovou vzdálenost**.
2. **Multifunkční centra služeb**
  - Sloučení **více** služeb (např. pošta, potraviny, drobné řemeslo, lékař) do **jedné budovy**.
  - Úspora provozních nákladů a **snadný přístup** pro obyvatele.
3. **Časové řešení**
  - Omezování úředních hodin, soustředění poptávky v určitých časech (např. týdenní trhy, mobilní lékařské ordinace v předem určených termínech).
4. **Mobilní nabídka**
  - **Pojízdne prodejny**, mobilní knihovny, dojezd lékařů či učitelů přímo za obyvateli.
5. **Meziobecní spolupráce**
  - Sdílení jedné školy či školky **více obcemi** (společná správa, rovnoměrné financování).
  - Podobně lze sdílet lékařské praxe, domy s pečovatelskou službou apod.

Nejnovější poznatek – digitalizace

- Online nakupování, telemedicína, home office mohou **omezit potřebu** mít všechny služby lokálně. To ovšem **vyžaduje** spolehlivé **internetové** připojení a **digitální gramotnost**.

Příklady z praxe: školy a zdravotnictví

- **Mateřské a základní školy**. Jejich síť je sice hustá, ale **nejmenší obce** (obvykle do 500 obyvatel) častěji nemají úplnou základní školu. **Problémy**: nízká naplněnost tříd, finanční zátěž obcí, uzavírání venkovských škol. **Možná řešení**: fúze více škol, sdílené financování mikroregionů, organizace „malotřídek“, flexibilní modely (např. dopoledne škola, odpoledne komunitní centrum).
- **Zdravotní péče – praktičtí lékaři**. **Stárnoucí** lékaři v kombinaci s **nižším zájmem** mladých lékařů o venkov. **Programy** Ministerstva zdravotnictví na podporu praxí v odlehlých oblastech (dotace). Někde zřizují obce **lékárny** a poskytují lékařům **výhodné** (dotované) ordinace, aby je přilákaly.

Trendy a měnící se role územního plánování

- **Uvolňování plánovací praxe.** Německo a Rakousko postupně „změkčují“ dříve velmi striktní systémy centrálních míst (ubývá závazných hierarchií). ČR po roce 1989 zrušila **střediskovou soustavu sídel**; Politika územního rozvoje pracuje spíše s **rozvojovými osami** a podporuje **spolupráci** obcí.
- **Digitalizace a práce na dálku.** Potenciálně **ruší** některé tradiční centrální funkce (lidé nakupují online, úřední agendu řeší digitálně), takže nižší centra mohou **přeskakovat** i vyšší. **Hybridní model**: kdo nemá dostatečně rychlý internet či digitální dovednosti, je stále závislý na fyzických službách.

Závěr a diskusní otázky

Téma **rovnocenných životních podmínek** je v praxi silně ovlivňováno ekonomickými realitami (rentabilita provozoven), **mobilitou obyvatel** (doprava, auta) a **vzrůstající specializací** služeb. Christallerova teorie centrálních míst poskytuje **cenný teoretický rámec** (jak a proč se služby soustřeďují do určitých center), avšak v **současných** podmínkách (globalizace, digitalizace) je nutné její **normativní využití přizpůsobit** reálným trendům.

Diskusní otázky:

1. **Jaké nástroje** má stát k zajištění dostupnosti služeb (dotace, regulační opatření, normativní systémy)?
2. **Silné a slabé stránky** Christallerovy teorie v dnešní éře globalizace a e-commerce?
3. **Jak aplikovat** principy „centrálních míst“ v ČR, kde je sídelní struktura velmi **roztržštěná** a zároveň roste důležitost digitálních služeb?

Klíčový poznatek: Poskytování veřejných služeb v malých sídlech nelze řídit jen „zhora nařízeným“ systémem, ale je třeba **kombinovat** ekonomické, sociální a dopravní aspekty a podporovat **spolupráci** mezi obcemi, soukromým sektorem i místními komunitami. To vytváří **prostor** pro originální **lokální strategie**, které dokážou reagovat na změny poptávky po službách v **moderní** (digitalizované) společnosti.

Shrnutí

Sídelní struktura a městské systémy jsou úzce propojeny s vývojem osídlení a jeho sociálně-ekonomickými podmínkami. Tento celek se vytváří dlouhodobě, přičemž jeho podobu ovlivňují ekonomické, sociální a technické faktory, historická tradice a politická rozhodnutí, ale také fyzicko-geografické předpoklady, jako je povaha terénu či klimatické podmínky. V každém území se proto setkáváme se specifickou sítí sídel, která se vyskytuje v různých velikostech a plní různorodé funkce. K pochopení této sítě slouží tři základní roviny analýzy: hierarchický sídelní systém, vztah města a jeho zázemí a vnitřní struktura samotného města.

Na národní nebo regionální úrovni zkoumáme, proč vedle sebe existují malá, střední a velká města, a jak jsou vzájemně propojena. Tyto vazby se promítají do dostupnosti služeb, do koncentrace pracovních příležitostí nebo do dopravní a obchodní spolupráce. Zde se opíráme zejména o teorii centrálních míst, kterou ve 30. letech 20. století formuloval Walter Christaller. Upozornil, že i ve zdánlivě stejnorodém a ideálně rovinném prostředí může vinou dopravních nákladů a odlišné

poptávky obyvatel vzniknout hierarchický systém sídel – některá centra jsou vyššího řádu, specializují se na náročné služby a obsluhují větší území, zatímco jiná se zaměřují jen na základní funkce každodenní potřeby. Tuto síťovou či hierarchickou strukturu následně rozpracoval August Lösch, který zdůraznil, že různě velké tržní oblasti pro různé druhy zboží či služeb mohou generovat sofistikovanější překryvy center. Tyto modely lze v praxi využít při stanovení hierarchie sídel a pro optimalizaci veřejné infrastruktury i dopravního napojení. Současná praxe ovšem ukazuje, že se modely musí přizpůsobit reálným trendům, například rostoucí mobilitě obyvatel, globalizaci a digitalizaci, jež mnohdy vedou k přeskokování menších center ve prospěch větších uzlů. Ve středním měřítku se pozornost přesouvá k tomu, jak jádro města ovlivňuje své okolí, a jak se příměstské či venkovské zázemí zapojuje do ekonomického a společenského života. Typickými jevy jsou dojíždka za prací, suburbanizace a vznik metropolitních regionů. Lidé ze zázemí dojíždějí za prací a službami do většího města, přičemž město zase získává dostatečnou poptávku pro svůj rozvoj. To vytváří funkční region, jehož součástí mohou být i vícejádrové aglomerace s vyrovnanějšími vazbami mezi několika středisky. V nejnižší rovině se zabýváme vnitřní strukturou měst, tedy konkrétním rozmístěním bytové, průmyslové, obchodní či rekreační funkce. Klasické modely (koncentrický, sektorový a vícejádrový) pomáhají pochopit, jak se formují jednotlivé čtvrti, historická jádra či moderní okrajová sídliště, a jak do hry vstupují ceny pozemků, dopravní dostupnost nebo preference domácností. Alonsův model městské struktury, inspirovaný Thünenovou polohovou rentou, dále vysvětluje, proč je centrum tak drahé, proč se některé firmy a obyvatelé stěhují na okraj a jaké ekonomické mechanismy vnitřní uspořádání města ovlivňují. Všechny tři roviny se navzájem ovlivňují. Změny na vyšší úrovni, například regionální odliv obyvatel do hlavního města, se mohou projevit na struktuře bydlení a cenách v konkrétních čtvrtích, zatímco rozvoj určité specializované činnosti v centru může zvyšovat hospodářský význam celého města a tím i jeho roli v hierarchickém systému sídel. V praxi je důležité, aby se tyto úrovně zkoumaly komplexně a aby bylo možné efektivně řídit a plánovat rozvoj území – od širších strategických koncepcí státu až po konkrétní regulaci a úpravu ulic a čtvrtí. Christallerova teorie centrálních míst a Löschův model tržních sítí slouží dodnes jako základní teoretické východisko pro územní plánování, ať už při identifikaci střediskových obcí, rozmístování veřejné dopravy, podpory menších center v periferních regionech či při snaze optimalizovat rozvojové osy. Do popředí zájmu se však stále více dostávají nové faktory, zejména globalizace a digitální revoluce, díky nimž lze řadu služeb poskytovat bez ohledu na zeměpisnou vzdálenost. To otevírá cestu k přeformulování řady předpokladů, které byly součástí klasických teoretických koncepcí. Přesto zůstává hlavní myšlenka beze změny: sídla různých velikostí a s různou nabídkou služeb existují v určitém řádu, jenž vyplývá z kombinace ekonomiky, politiky, sociálních preferencí a přírodního prostředí. Úkolem regionální i lokální politiky pak je sladit tento přirozený vývoj s požadavky na rovnou dostupnost služeb, udržitelnou mobilitu a kvalitu života všech obyvatel.

Kontrolní otázky

1. Jak bude vypadat systém centrálních míst při uplatnění administrativního principu ($k=7$)?
2. Jak byste charakterizovali systém centrálních míst?
3. Které faktory ovlivňují změnu struktury centrálních míst?
4. V čem se liší Löschův model centrálních míst od Christallerova?
5. Jaké jsou slabé stránky teorie centrálních míst?

6. Vztah města a jeho zázemí (fázový model)

Zatímco teorie centrálních míst, kterou jsme se zabývali v předcházející 6. modulu, zdůrazňuje vztahy mezi různě velkými sídly (městy), tak těžiště fázového modelu vývoje města se zaměřuje na vztahy mezi městem (centrem, jádrem) a jeho zázemím. Fázový model zdůrazňuje dynamické aspekty a představuje přechod mezi strukturálními a vývojovými teoriemi. Fázový model vývoje města vykazuje také určitou podobnost s teorií životního cyklu produktu, kterou jsme se zabývali v modulu 2 věnovanému lokalizačním teoriím, a využívá některé její argumenty. Fázový model vývoje města, podobně jako teorie produkčního cyklu, vychází ze sledu (posloupnosti) určitých vývojových fází. Také pro model fázového vývoje města představuje inovační proces důležitý rozvojový impuls. Vedle technických inovací se velký význam přisuzuje sociálním inovacím. Při výkladu použijeme pojetí a vymezení pojmů, s ním přišel van den Berg (1982).

Studijní cíle:

- Vymezit a charakterizovat fáze vývoje města a zázemí
- Chápat a analyzovat vztah mezi městem a zázemím
- Aplikovat obecnou teorii na konkrétní situaci českých měst
- Diskutovat o různých problémech měst v jednotlivých fázích a hledat jejich efektivní řešení

Klíčová slova:

- Funkční městský region
- Central Business District (CBD)
- Urbanizace
- Suburbanizace
- Desurbanizace
- Reurbanizace
- Úpadek měst
- Revitalizace měst

6.1 Prostorová struktura fázového modelu

Fázový model vychází jak z pozice města v rámci hierarchické organizace centrálních míst, tak z jeho vnitřní a vnější části (jádro a zázemí). Jádro města (vnitřní město) a jeho zázemí vytvářejí **funkční městský region** (v případě největších měst hovoříme o metropolitních regionech). Na rozdíl od teorie centrálních míst, která se zabývá celým sídelním systémem, se fázový model omezuje na velká a střední města. Oblasti mimo tento systém spadají pod venkovské zázemí.

Jak vyplývá již z označení „funkční městský region“, tak fázový model explicitně vychází z funkcionalistického konceptu města. K městu tak můžeme přiřadit všechna sídla v okolí, která jsou s ním nejenom ekonomicky úzce spojena, nezávisle na tom, k jaké administrativní jednotce přísluší. Při vymezování funkčních městských regionů se nejčastěji používá kritérium denní dojížděky do zaměstnání. Funkční městský region tak vytvářejí všechny obce, z nichž např. více jak 10 nebo 15 % ekonomicky aktivních obyvatel každý den dojíždí za prací do jádra města). Funkční městské regiony tak přesahují město vymezené jeho administrativní hranicí.

Velmi problematické je vymezení jádrem a vnějšího okruhu. Za **jádro** většinou považujeme hustě osídlenou část města, která je podstatně větší než **Central Business District** s nímž pracuje urbánní ekonomie. V praxi se většinou pragmaticky vychází z administrativního vymezení města, které se tak

považuje za jádro funkčního městského regionu. Zázemí je definováno jako reziduum, tedy zbytková část funkčního městského regionu, ležící vně jádra.

Právě neostře vymezení jádra a zázemí představuje základní problém, fázového modelu vývoje města. Jelikož jednotlivé vývojové fáze města jsou, jak uvidíme, definovány růstovými rozdíly mezi jádrem a zázemím, prostupují tyto neostroty celým modelem, a jsou předmětem časté kritiky. Tyto neostroty prostorové koncepce města a jeho zázemí stěžují identifikaci vývojových fází. Navzdory tomu je nesporné, že etapový model popisuje rozvojové trendy, které ovlivňují rozvoj měst, resp. funkčních městských regionů ve vyspělých zemích v posledních desetiletích.

6.2 Vývojové fáze

Na základě analýzy vývoje měst v posledních desetiletích identifikoval van den Berg, na základě empirických zkušeností téměř 150 funkčních městských regionů v západní Evropě a USA (induktivně) tři, resp. čtyři vývojové fáze: urbanizace, suburbanizace, desurbanizace a reurbanizace. Každá z těchto fází je charakteristická odlišnou prostorovou strukturou a rozmístěním obyvatelstva a zaměstnanosti, typickými problémy, typickým ekonomickým vývojem, politickými cíli a nástroji atd. V následující tabulce můžeme vidět nejdůležitější charakteristiky prvních tří fází:

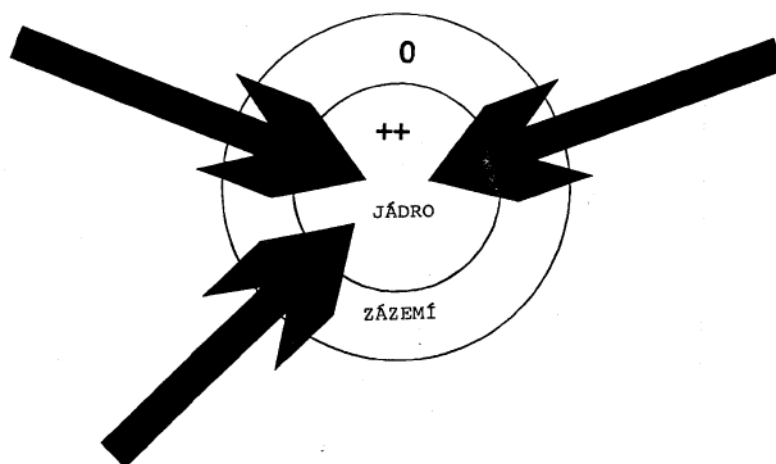
Tabulka 6-1. Vývojové fáze vztahu města a zázemí

	urbanizace	Suburbanizace	desurbanizace
vývojové tendence	růst hustoty obyvatelstva a ekonomických aktivit v jádře	klesající hustota obyvatelstva a ekonomických aktivit v jádře, růst v zázemí	klesající hustota v jádře, stagnující v zázemí, přemístění obyvatelstva do měst střední a malé velikosti
problémové oblasti	Nedostatek bytů, deficit infrastruktury, vysoké nájemné, špatná kvalita bydlení	dopravní problémy, financování infrastruktury, úbytek pracovních míst v průmyslu	financování infrastruktury, sociální segregace, deindustrializace
nástroje	podpora bytové výstavby, veřejné dopravy, budování infrastruktury	výstavba silnic, urbanistické rozšiřování města, rozvoj příměstské dopravy	obnova města (sanace), redukce městských služeb, nové plochy zeleně, pěší zóny

6.3 Urbanizace

Za počátek urbanizace je považován **přechod od agrární k industriální společnosti**. První průmyslové podniky vznikají, díky aglomeračním výhodám a koncentraci pracovních sil, v již existujících městech. Průmyslové podniky využívající parního stroje již nejsou vázány na využití vodní energie, a tak mohou využívat lokalizačních výhod měst. Rozvoj průmyslu a s ním spojená zvýšená poptávka po pracovních silách vedou k významnému přistěhovalectví z venkovských oblastí do měst. Chybí veřejné dopravní prostředky, pracovní doba je dlouhá a příjmy jsou nízké, takže města rostou především tím, že se zvyšuje intenzita jejich využívání. Nedostatek pozemků pro bydlení se řeší výstavbou levných, špatně vybavených a malých bytů (bytových jednotek). Z důvodu rostoucí poptávky po bydlení se neklade důraz na kvalitu, (beztoto si ji většina obyvatel nemůže dovolit), ale na kvantitu rozvoje bydlení.

Obrázek 6-1. Fáze urbanizace

Důraz na kvantitu se netýká pouze výstavby domů a bytů, ale veškeré fyzické a sociální infrastruktury. Města se musí během krátké doby modernizovat nebo nově vybudovat veřejnou dopravní síť, technickou infrastrukturu (vodovody, kanalizace), zdravotnická zařízení, školy a v neposlední řadě řešit problémy s odpadovým hospodářstvím. Pro urbanizační fázi je charakteristické, že rozvoj infrastruktury a občanského vybavení zaostával za rostoucími požadavky zvyšujícího se počtu obyvatel měst.

V důsledku enormních investičních požadavků, růstu poptávky, rostoucím příjmům a zvyšování produktivity práce v městech roste také průmyslová výroba. Prostorová koncentrace obyvatel a ekonomických aktivit vytváří poptávku po nových produktech, které se tak mohou vyrábět se ziskem. Dolní hranice tržních oblastí těchto produktů se snižuje. To umožňuje další specializaci, zvyšování produktivity a celkový růst výroby.

Výstavba veřejné dopravní infrastruktury, rostoucí příjmy a vysoká hustota aktivit v městských centrech vedou k tomu, že města rostou především ve svých okrajích částech (předměstích).

Příklad Velké Prahy - https://cs.wikipedia.org/wiki/Velk%C3%A1_Praha

Také průmyslové podniky se značnými plošnými požadavky nacházejí na okrajích měst tolik potřebné volné pozemky. Vyšší příjmy městského obyvatelstva vyvolávají rostoucí poptávku po větších bytech (obytných plochách), takže hustota obyvatel v městských centrech začíná klesat a začíná se zvyšovat v okrajových částech. Současně se v městských centrech začínají koncentrovat ekonomické aktivity (specializované obchody, administrativa, služby), které zvláště intenzívně využívají aglomerační výhody. Funkční struktura městských center se tak mění. Rezidenční (bytová) a výrobní (průmyslová) funkce začíná být z městských center vytlačována obchodem a službami. Všechny uvedené procesy se většinou odehrávají v městském jádru, resp. vnitřním městě.

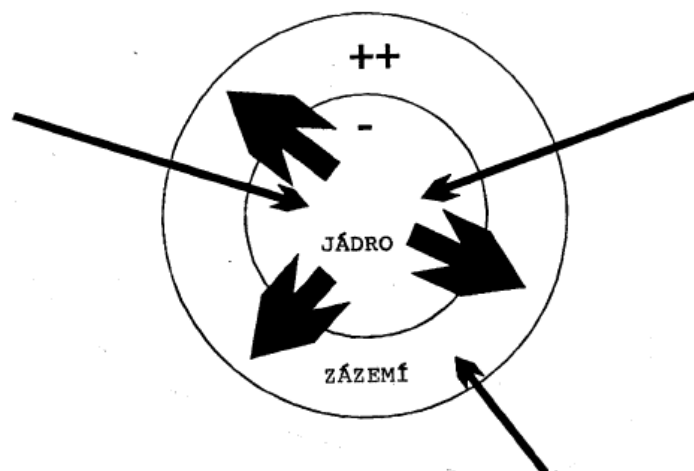
Příchod nového obyvatelstva z venkova, umožněný restrukturalizací zemědělské výroby (v důsledku růstu produktivity a mechanizace se snížil počet pracovníků potřebných v zemědělství), vedl k rychlému růstu měst, resp. městských jader. Ačkoliv i ve fázi urbanizace dochází k přemísťování

obyvatelstva a ekonomických aktivit v rámci funkčního městského regionu, je tato fáze určována významným přílivem obyvatel z venkovských oblastí a růstem především městských jader.

6.4 Suburbanizace

Stěhování obyvatelstva z vnitřních měst do jejich zázemí, resp. z městských částí s vysokou hustotou osídlení do jejich zázemí s nízkou hustotou, stále zesiluje, až nakonec vede k diferenciaci růstového procesu mezi jádrem a zázemím (obrázek 6-2). Rozvoj dopravní infrastruktury umožňuje obyvatelům, aby se stěhovali do zázemí města a v přiměřeném čase mohli dojíždět do vnitřního města za prací, maloobchodem a službami. Takže se mohou usídlit ve větší vzdálenosti od městského centra, v místech, kde jsou za nižší cenu dostupné větší stavební pozemky. Proces suburbanizace je posilován růstem automobilizace a výstavbou (posilováním) dopravní infrastruktury. Restrukturalizace zemědělství ztrácí na významu. Příliv obyvatel z venkova začíná klesat, takže převažuje přerozdělování obyvatel a ekonomických aktivit mezi vnitřním městem (městem v administrativních hranicích) a jeho zázemím. Městské regiony nadále rostou, ale růst se koncentruje v zázemí vnitřních měst, a to na jejich úkor.

Obrázek 6-2. Fáze suburbanizace

Zvláště velký význam v této fázi vývoje města (městského regionu) připadá automobilu. Růst automobilizace a rozvoj dopravní infrastruktury umožnil obyvatelům vnitřních měst, aby se mohli přestěhovat do jejich zázemí a současně mohli využívat městských výhod, resp. městského způsobu života (aglomerační výhody, nabídky zboží a služeb, velikost trhu atd.). Podobné platí pro průmyslové podniky, které se také začínají stěhovat do zázemí měst (mluvíme o komerční suburbanizaci). Zvláště se to týká podniků, které mají značné požadavky na rozvojové plochy a nejsou tolik závislé na aglomeračních výhodách vnitřních měst (průmysl, logistika, velkoplošná nákupní centra). V suburbánních zónách kolem měst roste nejenom počet obyvatel a pracovních sil, ale také koupěschopná poptávka. Rezidenční a komerční suburbanizace (suburbanizace obyvatel a ekonomických aktivit) probíhají současně (komplementárně), aniž by se dalo říci, která forma následuje kterou.

Plošný rozvoj města vede k tomu, že se obecně zvyšuje průměrná délka cestování (lidé musí cestovat na větší vzdálenost). Roste také dopravní zátěž a poptávka po dopravních plochách. Veřejná doprava

není často schopna zabezpečit rostoucí poptávku, takže se zvyšuje význam individuální (automobilové) dopravy. Ta je ovšem podstatně náročnější na plochy a ve srovnání s veřejnou dopravou způsobuje (na osobokilometr) více hluku a zplodin z výfukových plynů. S růstem individuální automobilové dopravy a jejích negativních externích efektů klesá kvalita bydlení ve vnitřních městech, takže se stále více obyvatel stěhuje do zázemí měst.

Výdaje na dopravní infrastrukturu představují významnou zátěž pro městské rozpočty. Do zázemí měst se stěhují především ekonomicky silnější skupiny obyvatel (suburbanizace má selektivní charakter). Jádřová (vnitřní) města v suburbanizační vývojové fázi začínají upadat a často se dostávají do finančních potíží. To se týká především měst v zemích s úzká vazba mezi lokálním určením daní a lokálními daňovými příjmy.

Suburbanizace se vyznačuje stagnací nebo poklesem počtu obyvatelstva v jádře a výrazným růstem v zázemí. Jelikož jádro a zázemí představují rozdílné správní jednotky, musí jádro často financovat infrastrukturu, kterou využívají obyvatelé jak jádra, tak i zázemí, z daňových příjmů snižujícího se počtu obyvatel jádra.

6.5 Desurbanizace

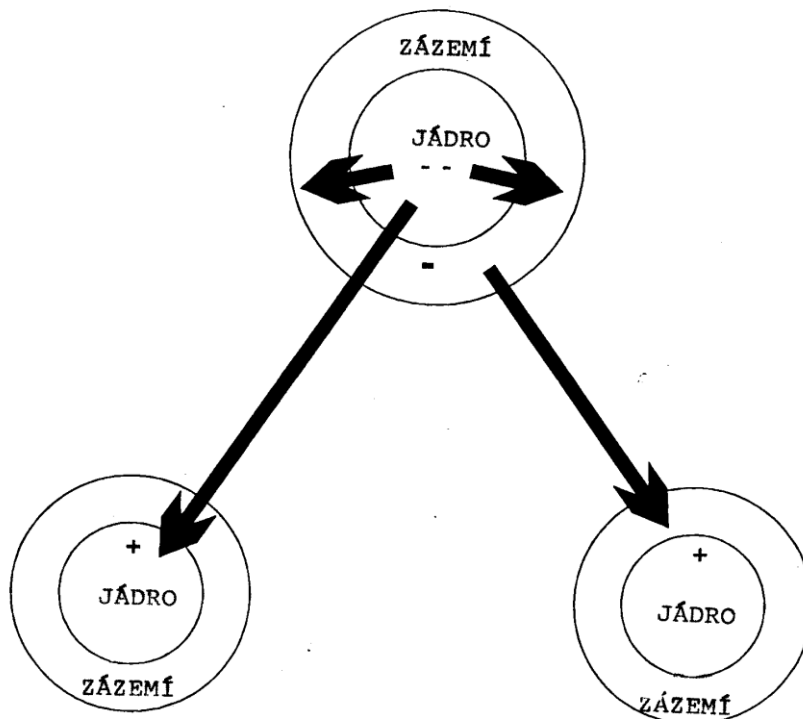
Ve fázi desurbanizace se zesilují negativní tendence suburbanizace. Chronická finanční krize způsobuje úpadek městských obslužných zařízení a infrastruktury. Přetížené silnice snižují dopravní dosažitelnost jádra, které ztrácí část svých lokalizačních výhod. V zázemí roste intenzita využívání a cena půdy a nemovitostí, v důsledku pokračujícího zvyšování počtu obyvatel a ekonomických aktivit. Zázemí města (suburbánní zóny) neposkytuje tolik lokalizačních výhod jako dříve (nízká cena půdy, volné plochy, plochy zeleně), ani nedosahuje aglomeračních výhod charakteristických pro městské jádro. Hlavními konkurenty měst (obyvatelstva a ekonomiky) se stávají střední a případně také malá města ve vzdálenějším okruhu. Nabízejí nízké ceny půdy ve srovnání s jádrem velkých měst a větší aglomerační výhody, než zázemí jader. Kromě toho jsou mnohé aktivity jako bydlení, práce, nákupy nebo rekreace lépe dostupné (s nižšími náklady, resp. výdaji) ve středních městech než v městských regionech kolem velkých měst. Při rychlém dopravním spojení (dálnice, rychlíkové spoje atd.) jsou malá a střední města také relativně dobře dosažitelná i pro obyvatele velkých měst.

Ve fázi desurbanizace proto už nadále nedochází k přerozdělování obyvatelstva a ekonomických aktivit v rámci funkčního městského regionu (jádro a zázemí), tak jako v suburbanizační fázi, ale v rámci celého systému měst. Městské regiony tak ztrácí ve prospěch měst střední velikosti, která rostou. Zatímco středně velká města se nacházejí ve fázi urbanizace, tak zázemí jádrových měst stagnuje a jádra městských regionů ztrácí atraktivitu a výrazně klesá počet obyvatel i ekonomických aktivit.

Z pohledu městské politiky je desurbanizační fáze spojená a několika závažnými problémy. Města musí řešit problém na jedné straně omezené (nedostatečné) kapacity dopravního systému a na druhé straně nadměrné kapacity v ostatních oblastech veřejné infrastruktury, což vede k tomu, že se poskytování veřejných služeb prodražuje.

Pokles počtu pracovních míst a zhoršování sociální struktury, způsobené odchodem příjmově nadprůměrných, vzdělaných a mladých lidí, vede k růstu nezaměstnanosti. Ceny půdy sice stagnují, ale kvůli nepříznivé ekonomické a sociální situaci to nevede k přílivu nových obyvatel, ale k poklesu investic, což úpadek více prohlubuje. Soukromí investoři se nacházejí v situaci tzv. věžňova dilematu, neboť nedostatek investic v jiné oblasti způsobuje nerentabilitu jejich vlastní činnosti (investic).

Obrázek 6-3. Fáze desurbanizace

6.6 Úpadek nebo reurbanizace?

Nabízí se otázka, zda po fázi desurbanizace budou města nadále upadat, nebo se obnoví (zregenerují) a opět získají na atraktivitě. Druhá možnost znamená, že město se zdánlivě opět vrátí zpět, na začátek procesu a vstoupí do nové fáze urbanizace. S touto hypotézou sde v literatuře často setkáváme. Empirické výzkumy ovšem ukazují, že fáze re-urbanizace v žádném případě nepředstavuje znovunavrácenou urbanizační fázi. To proto, neboť město tím, jak prošlo všemi vývojovými fázemi, se na konci desurbanizace vyznačuje zcela odlišnými strukturálními předpoklady ekonomického růstu než na počátku urbanizace. Nachází se ve zcela odlišné situaci. Neexistuje zásobárna venkovského obyvatelstva, tak jako na počátku urbanizačního procesu. Naopak, lidský potenciál tvoří pouze obyvatelé měst, neboť přirozený přírůstek obyvatelstva je zvláště ve vyspělých zemích velmi nízký. Reurbanizační proces proto může probíhat pouze v podobě přerozdělování obyvatelstva a ekonomických aktivit mezi městy. Jelikož se v průběhu rozvojového procesu výrazným způsobem zvýšila mobilita obyvatelstva, zboží, služeb a také podniků, jsou ostatní rozvojové procesy města na sobě úzce závislé. Zvláště velká města si vzájemně konkurují, resp. soutěží o důležité ekonomické aktivity. Zdůrazňují své zvláštnosti a jedinečnosti a snaží se využívat svých komparativních výhod. V této souvislosti městské správy často realizují marketingovou činnost (městský marketing).

Třebaže mnohá města díky takovým opatřením jako je zklidňování dopravy, upřednostňování veřejné dopravy, rozšiřování ploch zeleně a pěších zón atd. sice získávají na atraktivitě jako místa pro bydlení, tak mnohé z důvodů, proč lidé vnitřní města opouštěly (ve fázi suburbanizace a desurbanizace), jsou na počátku reurbanizační fáze stále aktuální. Kvůli rostoucím potřebám obytných ploch na obyvatele (z důvodu růstu průměrných příjmů a poklesu velikosti rodin; přibývá jednočlenných rodin) je bydlení v městských centrech stále nedostatek a je drahé, a tudíž pro některé sociální skupiny omezeně nedostupné. Navíc ani dopravní a ekologické problémy se nepodařilo zcela vyřešit. Vysoká prostorová mobilita obyvatelům měst umožňuje, aby si bez problémů vybrali pro trvalé bydlení jakékoliv jiné místo

v rámci funkčního městského regionu. Stěhování lidí do městských jader (do městských center) je proto značně selektivní proces, jehož se účastní převážně skupiny obyvatel se zvláštními preferencemi bydlení v městském centru. Jedná se hlavně o mladé, bezdětné lidi s vyššími příjmy (často se v této souvislosti hovoří o tzv. kreativní třídě), kteří usilují o kariéru v oborech, jejichž vývoj je výrazně určován pozitivními aglomeračními efekty (bankovníctví, management, informatika, kulturní a kreativní odvětví). Ostatní skupiny obyvatelstva se nadále z jader měst vystěhovávají, resp. jsou nově příchozími skupinami obyvatel vytlačovány. Hovoříme o tzv. gentrifikaci. Během procesu reurbanizace tak často dochází k další sociální segregaci města.

6.7 Posun vývojových fází

Představili jsme model vývoje města, resp. městského regionu rozdělený do čtyř fází. V souvislosti s desurbanizační fází jsme upozornili na to, že v rámci stěhování obyvatelstva a ekonomických aktivit z velkých měst do měst střední velikosti, ležících v jejich širším zázemí, procházejí města střední velikosti (někdy i malá města) podobnou urbanizační fází, jakou procházela velká města na počátku celého procesu v 19. a počátkem 20. století. Tímto dochází k prostorové difúzi rozvojového procesu z velkoměst do měst střední velikosti, a nakonec do celého sídelního systému. Je přitom zřejmé, že vývojové fáze na ostatních rovinách systému měst nemohou probíhat přesně podle vzoru (modelu), kterým jsme se doposud zabývali. Důvodem je skutečnost, že některé důležité hnací síly tohoto procesu, jako je industrializace, rozvoj hromadné dopravy, růst příjmů, se nezačnou projevovat najednou (ve stejném čase) a stejným způsobem ve všech městských systémech.

Empirické analýzy rozvoje měst v Evropě ukázaly (na základě hypotéz fázového modelu) zajímavé souvislosti. Uvedené vývojové fáze se sídelním systémem šíří stejně jako proces industrializace. Zatímco v 50. a 60. letech 20. století se suburbanizace ve skutečnosti omezovala na Velkou Británii a Belgii, tak počátkem 70. let 20. století došlo k rozšíření suburbanizačního procesu do střední Evropy. Jihoevropské země v té době prožívaly výraznou urbanizaci, zatímco státy na severozápadě kontinentu a ve Skandinávii se musely potýkat s problémy desurbanizace. Na konci 70. let 20. století téměř ve všech západoevropských velkoměstech, s výjimkou Iberského poloostrova, začal pokles obyvatelstva. ubývá obyvatelstvo. Úpadek měst se stal fenoménem téměř celé Evropy. Začátkem 80. let 20. století se v některých městech začínají projevovat první náznaky reurbanizace. Také tento trend začal na severozápadě Evropy, ve státech Beneluxu, Skandinávii a v severní Francii. V důsledku značných závislostí mezi městy v rámci evropského sídelního systému postihla reurbanizace a s ní spojený návrat „ztraceného obyvatelstva“ v 90. letech 20. století snad všechny země západní a střední Evropy. Jelikož reurbanizace představuje především proces přerozdělování (přeskupování) obyvatelstva a ekonomických aktivit uvnitř daného městského systému, tak často vedle sebe (současně) nacházejí města rostoucí, stagnující a upadající. V tom se mimo jiné projevuje selektivní charakter reurbanizace.

6.8 Případová studie: Současná česká suburbanizace a její důsledky

Zpracováno podle článku: Martin Ouředníček a Jana Temelová: Současná česká suburbanizace a její důsledky. časopise Veřejná správa č. 4/2008.

Ačkoli transformace ekonomiky, politiky a společnosti probíhá již více než patnáct let, sídelní systém a prostorová redistribuce obyvatelstva a lidských aktivit je spíše na počátku nového rozvoje. Procesy stratifikace společnosti, nové lokalizace práce, transformace sídel, bydlení a dalších funkcí jsou ve srovnání s dynamickými změnami v politickém a ekonomickém životě společnosti relativně pomalé. Naše města se v současnosti stále nacházejí spíše v rané fázi vlastní transformace. Pro její další průběh

je proto důležité dobře zvážit, jaké důsledky mají tyto pozvolné, ale trvalé změny na životní prostředí - přírodní, fyzické a sociální - v urbanizovaných i nově suburbanizovaných územích.

Jedním z urbanizačních procesů, který v současné době nejintenzivněji mění sociálně prostorové uspořádání společnosti a sídelní strukturu v České republice, je suburbanizace. Proces suburbanizace můžeme chápat jako transformaci sociálního a fyzického prostředí z venkovského na (před)městské, (sub)urbánní. Na suburbanizaci lze nahlížet jako na změnu v rozmístění obyvatelstva a v prostorové struktuře příměstských území i jako na proměnu způsobu života "suburbanizujících" se obyvatel. Díky suburbanizaci se stále větší část území a společnosti dostává do kontaktu s městskými funkcemi a městským způsobem života. Nové obyvatelstvo suburbánních lokalit s sebou přináší zvyky, způsoby chování a trávení volného času, které ovlivňují původní (venkovské) obyvatelstvo příměstských oblastí. Toto prostorové šíření (difúze) městských prvků a městského způsobu života je označováno jako nepřímá urbanizace.

V rozmístění nové výstavby a rozvoji jednotlivých suburbánních oblastí existuje značná nerovnoměrnost. Nedochozí tedy k plošnému, kontinuálnímu růstu příměstské zóny velkých měst, ale spíše k výstavbě v příhodných lokalitách podél dopravních komunikací, v blízkosti větších sídel s rozvinutou infrastrukturou nebo v atraktivních lokalitách, které splňují hlavní požadavky pro "zdravé" bydlení v dosahu města. Nová výstavba přináší řadu změn ve fyzickém a sociálním prostředí suburbanizovaných území. Lokalizace nových rezidenčních a komerčních funkcí v příměstské zóně působí nejen jako impuls k reorganizaci životního prostředí rozvíjených lokalit, ale přináší pozitivní i negativní dopady na život celého městského regionu.

Fyzické prostředí města

Nová výstavba v zázemí měst vytváří tlak na přírodní prostředí, vede ke změnám ve využití krajiny, snižuje množství ploch k rekreačnímu a zemědělskému využití, ovlivňuje biodiverzitu a způsobuje změny v půdních, vodních a klimatických mikrosystémech. Vliv suburbanizace na fyzické prostředí však zahrnuje také dopady na člověkem vytvořené prostředí a funkční strukturu sídel a městských regionů. Silueta, která dnes vítá návštěvníky i obyvatele přijíždějící do našich měst, se pomalu mění z věžovité stěny panelových sídlišť na skupinky nových rodinných domků, nákupních zón, zábavních center, skladů a průmyslových areálů

Nová výstavba rezidenčních i komerčních staveb pozměňuje lokální krajinný obraz i urbanistickou strukturu a architektonický ráz venkovských sídel v zázemí českých měst. Podél dálnic a hlavních silnic se rozlézají velké a nevzhledné skladovací areály, krychle a kvádry komerčních staveb a v okolní krajině místy i "podnikatelské baroko" rezidenčních suburbií. Zajímavých staveb nenápadně zasazených do okolní zástavby a venkovské krajiny je málo. Kolonie rodinných domků a uzavřené honosné paláce vnášejí do prostředí původně venkovských sídel uniformní zástavbu a prvky městské architektury. Většina nově postavených čtvrtí rodinných domků postrádá veřejné prostory, cesty spojující novou kolonii s okolní krajinou a sídlem, návaznost na starší zástavbu, čímž přispívá k prostorové i funkční fragmentaci původních sídel. Srovnáme-li architektonické prvky, vybavenost domů, funkce zahrad nebo urbanistickou koncepci zástavby, existuje výrazný rozdíl mezi vzhledem nových domů a původní vesnickou zástavbou. Naše společnost má mechanismy kontroly a koordinace nové výstavby, pokusme se tedy tyto nástroje využívat navzdory ekonomické síle developerských firem.

Na druhou stranu může docházet díky suburbanizaci k posílení sídel v zázemí měst, například formou lokalizace nových pracovních příležitostí a zlepšování místní infrastruktury (například kanalizace, plyn, veřejné osvětlení, oprava komunikací). Noví residenty s sebou přinášejí i nové požadavky na zavedení nebo rozšíření některých služeb. Jedná se zejména o využití školek a škol a zlepšení dopravního napojení obce (to může pro obec znamenat na jednu stranu výhodu, na druhou stranu i problém

vzhledem k finanční zátěži spojené například s provozem školských zařízení, veřejného osvětlení, údržbou infrastruktury). Situaci navíc komplikuje skutečnost, že přicházející obyvatelé si ne vždy přihlašují trvalé bydliště do nové obce, čímž ji ochuzují o příjmy a zároveň svou přítomností zvyšují obecní výdaje.

Zlepšování obslužnosti a budování infrastruktury v nových suburbíích může být v kontextu celého města vnímáno negativně, a to z důvodu neekonomického rozměňování finančních zdrojů. Prostorové rozpínání města zvyšuje energetickou a materiální náročnost na budování a údržbu technické infrastruktury. Tyto nevýhody dekoncentrace rezidenční a komerční funkce jsou zejména v USA jedním z hlavních problémů městských regionů a v literatuře jsou popisovány jako urban sprawl - nekoordinované a živelné rozpínání měst do okolní volné krajiny.

Dalším negativním dopadem prostorové dekoncentrace obyvatelstva a jeho aktivit je nárůst individuální automobilové dopravy, který souvisí nejen s dojížděnou suburbánních rezidentů do jádrového města, ale i s rozvojem komerčních center na okrajích měst. Ze zkušeností západních měst, ale i z našich panelových sídlišť, bychom se měli poučit a vyvarovat se dalšího funkčního oddělování bydliště, pracoviště, služeb a zábavy.

Alternativou živelného sprawlu je tzv. urbanizace suburbí. Ta spočívá v posilování komplexity městských funkcí u větších sídel v zázemí měst. Ačkoli v rámci celé aglomerace dochází k decentralizaci, v mikroměřítku vzrůstá koncentrace lidí a jejich aktivit do vybraných větších sídel a formuje se polynodální (vícejaderný) městský region. V USA se pro polyfunkční (komplexně vybavená) suburbia začal počátkem devadesátých let dvacátého století používat pojem edge cities (okrajová města). Výhody okrajových měst ve srovnání s klasickým rezidenčním nebo komerčním suburbem spočívají v jejich nižší závislosti na jádrovém městě. Původně monofunkční sídla s dobrou dopravní dostupností postupně přitáhla i další městské funkce, čímž se výrazně omezila nutnost vyjížděky mimo okrajové město

V našem prostředí ovlivňuje proces suburbanizace nejintenzivněji Prahu a její zázemí. V základním prostorovém vzorci rozvoje rezidenčních i komerčních předměstí hlavního města můžeme pozorovat znaky živelné dekoncentrace. Na jedné straně rozvoj nákupních center a průmyslových zón, na straně druhé čistě rezidenční lokality bez pracovní a obslužné funkce. Skladovací areály, hypermarkety a nové výrobní zóny jsou nejčastěji budovány na zelené louce (greenfields). Rezidenční suburbanizace kolem Prahy je v řadě případů realizována formou individuální nebo developerské výstavby, která vytváří na místě původních polí nové čtvrti s malou návazností na existující osídlení. Z pohledu budoucí udržitelnosti je žádoucí, aby nová výstavba vznikala v návaznosti na zástavbu stávajících sídel, která jsou obsloužena hromadnou dopravou, komunálními službami a poskytují alespoň základní občanskou vybavenost.

Sociální prostředí města

Kromě změny funkčního využití a fyzického prostředí příměstských oblastí se v důsledku suburbanizace výrazně mění také sociální prostředí suburbí. Selektivní charakter suburbanizace se projevuje nejen v nerovnoměrném rozvoji jednotlivých částí příměstské zóny, ale také v selektivnosti demografických a sociálních skupin obyvatelstva, které se procesu účastní. Hlavní rozdíly mezi původním obyvatelstvem příměstských obcí a nově příchozími suburbanizéry lze spatřovat v jejich demografické struktuře. Migranti z města mají výrazně nižší věkový průměr, tvoří ucelené rodiny nebo jde o mladé páry, které zakládají rodinu a upřednostňují zdravé životní prostředí na okrajích měst. Ve skupině nových residentů jsou výrazně zastoupeny osoby se středoškolským a vysokoškolským vzděláním patřící do vyšších příjmových kategorií (tedy obecně s vysokým sociálním statutem). Nově příchodí obyvatelé tak významně pozměňují sociální stratifikaci původně venkovských suburbánních sídel.

Obrázek 6-4. Dopady suburbanizace

		SUBURBANIZÉR 	CÍLOVÁ OBEC 	MĚSTSKÝ REGION
FYZICKÉ (A FUNKČNÍ) PROSTŘEDÍ	+	Lepší životní prostředí Rodinný domek za městem Prestiž spojená s vlastnictvím domu	Zlepšení technické infrastruktury (inženýrské sítě, dopravní komunikace) Vyšší příjmy obce	
	-	Více času v dopravě (nutnost použití auta, špatná obslužnost hromadnou dopravou) Špatná občanská vybavenost	Narušení urbanistické struktury, architektonického rázu (např. uniformní nebo eklektická architektura) Nedostatek veřejného prostoru Náklady na údržbu inženýrských sítí a komunikací Nedostatečná kapacita technické infrastruktury (např. čistírna, rozvodna) a občanské vybavenosti (např. školy, školky)	Prostorové rozpínání a rozvolňování městského regionu Energetická a materiální náročnost na budování technické infrastruktury Změny ve využití krajiny (méně ploch pro zemědělské a rekreační využití) Narušení rázu venkovské krajiny Nárůst individuální automobilové dopravy (dopravní zácpy)
SOCIÁLNÍ PROSTŘEDÍ	+	Život v lokalitě obývané sociálně silnějšími skupinami Větší bezpečí	Příchod mladších, vzdělanějších a bohatších obyvatel Zvýšená politická participace Populační růst obce	
	-	Izolovanost některých skupin (zelené vdovy, teenageři)	Riziko konfliktů mezi původními a novými rezidenty (odlišný sociální status a životní styl) Nepřihlašování trvalého bydliště nových rezidentů v obci V nových suburbiech chybí místa k setkávání (veřejné prostory, hospody apod.)	Pokles sociálního statusu ve zdrojových lokalitách (sídlíště, vnitřní město)

Prostorová separace

V příměstských obcích dnes proto dochází k relativně výrazné polarizaci sociálně prostorové struktury. Tato diferenciací může vést jak k celkovému posílení sociálního prostředí obce, tak i k řadě problémů způsobených sociální nerovností obou skupin obyvatelstva. Častou příčinou neshod je odlišný způsob života původních a nových rezidentů. Uvnitř malého sídla tak může vzniknout rozdělené sociální prostředí s výraznou separací (oddělením) nových obyvatel, která snižuje sociální soudržnost sídel obcí. Na druhou stranu společné soužití může vést v delším časovém období k vzájemnému přizpůsobení obou skupin a k posílení vlivu obce sídla (např. účastí nových obyvatel v zastupitelstvu obce). Noví rezidenti jsou většinou aktivnější, mají větší schopnost ovlivnit rozhodování o veřejných otázkách obce, přinášejí s sebou řadu kontaktů a často disponují i větší politickou silou než původní obyvatelstvo obce.

Tato aktivita se však může projevit jak v posílení a vyváženém rozvoji celé obce, tak i v jednostranném prosazování zájmů nových obyvatel.

Diskusní otázky k případové studii:

Jaké existují pozitivní a negativní dopady rezidenční suburbanizace?

Jak mohou obce a města anebo stát negativní dopady suburbanizace eliminovat?

Shrnutí

Fázový model vývoje města představuje důležitý rámec pro pochopení vztahů mezi městským jádrem (centrem) a jeho nejbližším zázemím (příměstskými, případně venkovskými sídly). Zatímco teorie centrálních míst zdůrazňuje hierarchii různě velkých sídel v rámci celého sídelního systému, fázový model se soustředí na to, jak se v čase proměňuje interakce mezi jedním konkrétním velkým nebo středním městem a okolím, s nímž je funkčně spojeno (např. dojížděnkou do práce, škol nebo služeb). Tento model má tak blíže k vývojovým teoriím a vykazuje podobnost s teorií životního cyklu produktu, protože vychází z předpokladu, že město (resp. jeho jádro) prochází sledem více fází, které navíc pohání inovační procesy – nejen technické (jako rozvoj dopravní infrastruktury nebo výrobních technologií), ale i sociální (proměna preferencí obyvatel či způsobů bydlení).

Ve výkladu vycházíme zejména z pojetí nizozemského geografa van den Berga, jenž na základě empirického zkoumání několika desítek městských regionů v Evropě a USA ve 20. století identifikoval čtyři klíčové fáze. Nejprve se objevuje urbanizace, kdy město rychle roste díky přílivu obyvatel z venkova, rozvoji průmyslu a koncentraci ekonomických aktivit ve stísněném jádru. Postupem času však přílišná hustota a rostoucí náklady v jádře způsobí, že lidé začnou volit bydlení na okraji. To vede k suburbanizaci: jádro stagnuje či klesá, zatímco zázemí rychle roste formou nové bytové zástavby, komerčních areálů a vyšší poptávky po dopravním napojení. Následuje desurbanizace, kdy se projeví negativní důsledky suburbanizačního rozmachu, městské jádro je finančně vyčerpáno, a tak řada obyvatel i firem hledá příležitosti ve středně velkých městech ještě dál od centra. Zázemí samo přestává být tak atraktivní, protože se potýká s dopravními zácpami, vyššími náklady na infrastrukturu i růstem cen pozemků. V extrémních případech velká města ztrácejí funkce a upadají. V některých metropolích však po čase nastupuje fáze reurbanizace, kdy městské centrum znovu ožívá díky modernizaci brownfieldů, kvalitnější dopravě, kulturním projektům či příchodu mladé ekonomicky silnější generace. Tento proces bývá spojován s gentrifikací, tedy vytlačováním původních obyvatel v důsledku růstu cen bydlení. Liší se od původní urbanizace 19. století tím, že migrace do měst je selektivní a mezinárodně propojená – velká města dnes soutěží o investice, inovativní odvětví a kreativní profesionály, přičemž se snaží nabídnout lákavou kombinaci environmentální kvality, sociálního zázemí i prestižní značky.

V českém prostředí jsme po roce 1989 sledovali zejména přechod z doby centrálně řízené bytové výstavby k otevřenějšímu trhu s nemovitostmi, což v devadesátých letech rozjelo suburbanizaci především v okolí Prahy, Brna a dalších větších center. Obce ve zázemí měst zažily příliv nových obyvatel (často mladých rodin s vyšším vzděláním a příjmy), což s sebou neslo i tlak na rozšiřování inženýrských sítí, škol a dalších služeb. Na jedné straně se zlepšila místní infrastruktura, otevřely se nové ekonomické příležitosti, na druhé straně suburbanizace rozptýlila zástavbu, zvýšila dopravní zátěž a prohloubila sociální rozdíly mezi starousedlíky a nově příchozími. Ve větších aglomeracích se rovněž začaly objevovat příznaky reurbanizačních tendencí (např. vnitřní části Prahy nebo Brna lákají investory

do bydlení a komerčních projektů), i když v menší míře než v některých západoevropských metropolích. Digitální technologie, práce na dálku či e-commerce pak ještě více proměňují fáze, kterými městské regiony procházejí: někteří lidé mohou zůstat žít v zázemí a pracovat „online“, zatímco jiní oceňují snadný přístup k centru a jeho pestré nabídce kulturních, sociálních a profesních příležitostí.

Celkově se tedy v praxi setkáváme s překrýváním jednotlivých fází, kdy se v jednom velkém regionu může současně odehrávat suburbanizace a reurbanizace, zatímco jiná část města či jiný segment obyvatelstva zažívá úpadek či desurbanizační jevy. Fázový model je tak užitečný jako obecný nástroj, který dokáže pojmenovat hlavní dynamické trendy, je ale nutné ho aplikovat s ohledem na konkrétní lokální a historické podmínky. V dnešní době se k tomu přidávají také nové vlivy, jako digitalizace, ekologické tlaky či globalizace investic. Pro vyspělé země včetně České republiky je proto klíčové, aby městská a regionální politika dokázala včas reagovat na problémy v jednotlivých fázích (dopravní zácpy, sociální segregace, úbytek obyvatelstva, nevyužité brownfieldy) a přispívala k udržitelnému rozvoji funkčních městských regionů.

Kontrolní otázky

- 1. Co je to funkční městský region a jak se vymezuje?**
- 2. Co je to urbanizace? Jak byste ji časově vymezili?**
- 3. Co je to suburbanizace a jak byste ji časově zařadili?**
- 4. Co je to desurbanizace?**
- 5. Co je to reurbanizace a dochází k ní v České republice?**

7. Tradiční teorie regionálního růstu (teorie exportní báze, input-output analýza a neoklasická teorie)

Naše seznamování s teoriemi regionálního vývoje začneme konstatováním, že existuje jejich značný počet a že se často jedná o koncepčně hybridní teorie s často protikladnými výchozími principy. To znamená, že neexistuje žádná ucelená konzistentní teorie, která by vysvětlovala všechno v oblasti regionálního rozvoje. Tradičně tyto teorie rozdělujeme na teorie rovnovážné (konvergentní) a teorie nerovnovážné (divergentní). K první skupině patří především neoklasická teorie a zástupcem druhé je polarizační teorie, kterou se budeme zabývat v další kapitole.

Je nutné si uvědomit, že také názory na základní tendence regionálního rozvoje (k rovnováze, tzn. vyrovnávání meziregionálních rozdílů, nebo k nerovnováze, tzn. prohlubování meziregionálních rozdílů) prošly během 20. století velkými proměnami v souvislosti s širší a obecnější diskusí o roli státu a státních zásahů (včetně regionální politiky) v ekonomice a společnosti. Krajní stanoviska představují neintervencionistické (neoklasická teorie) a intervencionistické přístupy (keynesiánství a zejm. neomarxismus), přičemž většina teorií se těmto extrémům vyhýbá a hledá vhodnou míru státního intervencionismu. Tato otázka souvisí mj. s velmi složitým dilematem mezi principem zásluhovosti a principem solidarity, resp. ekonomickou efektivností a sociální spravedlností. Složitost vyplývá ze subjektivity vnímání těchto principů jednotlivci a z velké proměnlivosti názorů v prostoru a čase. Objektivizace řešení je prakticky vyloučená, vždy se bude jednat o kompromis mezi hlavními aktéry. Seznamování s teoriemi regionálního rozvoje začneme třemi koncepty, které můžeme považovat za tradiční teorie regionálního rozvoje, společně s polarizační teorií, kterou se budeme zabývat v další kapitole. V této tudíž zaměříme pozornost na teorii exportní báze, input-output modely a na neoklasickou teorii. Vždy popíšeme východiska těchto teorií, přiblížíme mechanismus rozvojového procesu a provede zhodnocení těchto teorií a nastíníme možnosti jejich využití v regionální politice.

V této kapitole se budeme zabývat dvěma teoriemi, které v ekonomice zdůrazňují stranu nabídky. Jedná se o model ekonomické (exportní) báze a regionální input-output model. Oba tyto modely jsou příbuzné s paralelními národohospodářskými modely.

Studijní cíle:

- Seznámit se s tradičními teoretickými koncepcemi regionálního rozvoje
- Porozumět mechanismům, jak vysvětlují regionální rozvoj
- Zhodnotit jejich silné a slabé stránky a možnosti praktického použití v regionální politice

Klíčová slova:

- Teorie exportní báze (ekonomická báze, lokální sektor, multiplikační efekt a multiplikátor,
- Input-output analýza (efekt růstu poptávky, matice meziodvětvových vztahů a matice finální poptávky)
- Neoklasická teorie (produkční funkce, Cobb-Douglasova produkční funkce, vyrovnávání meziregionálních rozdílů)

Tato kapitola představuje tři tzv. „tradiční“ teorie regionálního rozvoje, které se zaměřují na vysvětlení, jak a proč některé regiony rostou rychleji než jiné. Jsou to (1) **teorie exportní báze**, (2) **input-output analýza** a (3) **neoklasická teorie regionálního růstu**. Každá z nich nabízí **různé úhly pohledu** na to, co pohání ekonomický rozmach v regionech, a jaké faktory stojí za případným **vyrovnáváním** nebo **prohlubováním** rozdílů mezi nimi.

7.1 Teorie exportní báze

Základní myšlenka a příklady

Teorie exportní (či **ekonomické**) báze se zakládá na jednoduchém pozorování: **pokud** je hlavní odvětví v regionu orientované na **vývoz** a **daří** se mu prodávat své produkty navenek, **táhne** s sebou celou regionální ekonomiku. Část peněz, která do regionu přiteče zvenku (tzv. **exportní příjmy**), se dál **točí** (multiplikuje) v lokálním sektoru – lidé utrácejí výdělky za potraviny, bydlení, služby či kulturu, což podporuje další obchody a firmy v místě.

Tabulka 7-1. Mechanismus, z něhož vychází teorie exportní báze

Klesá-li na světovém trhu poptávka např. po železe a oceli, tak se regiony s vysokým podílem těžkého průmyslu, jako např. Ostravsko nebo dříve německé Porúří, ocitají v krizi. Dominantní podniky nemohou na trhu prodat své výrobky, takže musí propouštět pracovní síly z důvodu snižování nákladů. V době nejistoty a stagnujících příjmů nemohou zaměstnanci tolik nakupovat, snižuje se jejich kupní síla. To nejdříve pocítí obchodníci s takovými výrobky, jako jsou nemovitosti, automobily, nábytek nebo elektrospotřebiče (zboží dlouhodobé spotřeby). Z důvodu malého odbytu musí i oni hledat úsporná opatření, snižovat náklady a propouštět zaměstnance. To znamená klesající koupěschopná poptávka se časem projeví ve všech oborech regionální ekonomiky a krize postihne celý region. Stejným způsobem lze mechanismus obrátit a představit si opačný efekt. Úspěšnost jednoho dominantního sektoru se může rozšířit působením obdobného mechanismu na celou regionální ekonomiku, která tak začne ekonomicky růst.

Dobře to ilustrují příklady „**průmyslových**“ regionů, jako je **Mladoboleslavsko** se Škodou Auto: když Škodovka prosperuje a **vyvází** do světa, roste zaměstnanost i **kupní síla** v okolních obcích, což dodatečně **oživuje** místní obchody, restaurace a služby. Naopak **krize** v klíčovém odvětví může způsobit **propouštění** a pokles kupní síly v celém regionu (případ ostravsko-karvinského průmyslu).

Mechanismus multiplikátoru exportní báze

Ekonomiku si můžeme rozdělit na dvě složky:

- **Exportní sektor** – podniky, které prodávají „ven“ z regionu (do jiných regionů nebo do zahraničí).
- **Lokální sektor** – podniky, které **nevyvážejí**, ale obsluhují místní spotřebu (např. obchody, restaurace, drobné služby).

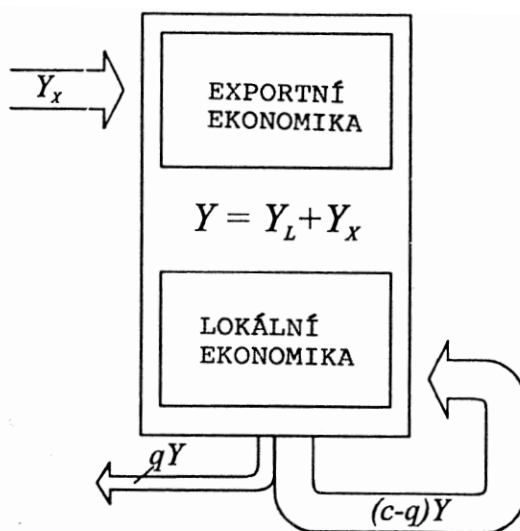
Jakmile exportní sektor **zvýší** své příjmy, část **prací** (mzdových výdajů) a **materiálu** (faktur za produkty a služby) zůstane v regionu a posílí lokální sektor. Tento **širší dopad** se označuje pojmem **multiplikační efekt**: každá dodatečná exportní koruna postupně **koluje** v regionu (regionální ekonomice) a generuje další (nepřímé) příjmy pro místní obchody či služby.

Ekonomickou bázi tvoří podniky, které exportují výrobky vyráběné v regionu do jiných regionů a ekonomik. Vytvářejí exportní bázi regionu. Neexportující část ekonomiky představuje **lokální sektor**, jehož vývoj je závislý na exportním sektoru. **Vzájemné vztahy (provázanost) exportního a lokálního sektoru ekonomiky** vedou k tomu, že růst příjmů z exportu vyvolává v lokálním sektoru **multiplikační**

efekt, který nakonec způsobuje, že růst příjmů z lokálního sektoru výrazně převyšuje růst příjmů z exportního sektoru². Pro znázornění principu multiplikátoru exportní báze použijeme velmi jednoduchý model. Regionální ekonomika se skládá ze dvou sektorů (částí): **exportní ekonomiky**, jejíž příjmy (regionální produkt) označíme Y_x a **lokální ekonomiky**, jejíž příjmy označíme Y_L . **Celkové příjmy regionu** pak dostaneme jako:

$$Y = Y_x + Y_L$$

Obrázek 7-1. Vznik multiplikátoru exportní báze

Jelikož příjmy z exportu jsou závislé na vnější poptávce (z ostatních regionů a ze zahraničí), tak je považujeme za vnější (exogenní) proměnnou. Příjmy lokální ekonomiky jsou závislé nejenom na vnitroregionální poptávce, ale také na tom, jakým procentuálním podílem se na uspokojení této poptávky podílí vnitroregionální nabídka. Uvedené předpoklady můžeme jednoduše zapsat jako:

$$Y_L = (c - q) Y$$

Přitom c představuje mezní sklon ke spotřebě, to znamená tu část dodatečných příjmů, kterou obyvatelé regionu vydají na spotřebu a q je mezní sklon k dovozu, tedy ta část dovezeného zboží a služeb, která bude využita v regionu. Čím vyšší hodnoty bude nabývat c , tím větší bude podíl dodatečných příjmů, které se budou znovu vracet do ekonomiky (uvnitř i vně regionu). Čím vyšší bude q , tím více příjmů bude z regionu odtékat jinam a o to menší proto bude efekt zůstávající v regionu.

Jak jsme již uvedli, použili jsme co možná nejjednodušší model, který nebere v úvahu investice, vládní výdaje a ostatní kategorie národohospodářského účetnictví, které existují v reálné ekonomice. Uvedené kategorie ale nemají na multiplikátor exportní báze zásadní vliv a jejich zohlednění by nám zkomplikovalo názornost výkladu.

² V principu multiplikátor exportní báze vychází ze stejné koncepce a stejném mechanismu jako keynesiánský multiplikátor s tím rozdílem, že podnětem nejsou vládní výdaje, ale export.

Obě výše uvedené rovnice vyjadřují vzájemný vztah mezi exportními příjmy a celkovými příjmy regionu. Spojíme-li obě rovnice, dosadíme druhou rovnici do první, tak dostaneme:

$$Y = Y_x + (c - q) Y$$

Převědeme-li druhý sčítanec na pravé straně rovnice na levou stranu a oba výrazy sloučíme, tak dostaneme:

$$(1 - c + q) Y = Y_x$$

Vydělíme-li nyní obě strany rovnice výrazem v závorce na levé straně, tak dostaneme celkové příjmy regionu jako funkci exportních příjmů:

$$Y = \frac{1}{1 - c + q} Y_x.$$

Výraz $1/(1 - c + q)$ ve výše uvedené rovnici označujeme jako **multiplikátor exportní báze**. Jeho hodnota bude tím vyšší, čím vyšší bude hodnota c a nižší bude hodnota q . Čili čím vyšší bude ta část příjmů, která se znovu vrací do regionální ekonomiky. Na obrázku 7-1 vidíme uvedenou situaci schematicky znázorněnou. Vidíme na něm oba sektory: „exportní ekonomiku“ a „lokální ekonomiku“. Součet příjmů obou ekonomik (Y_L a Y_x) vytváří celkové příjmy regionu Y . Y_x představuje exportní poptávku, která je v modelu exogenní proměnnou, a tudíž určuje konečnou hodnotu celkových příjmů. Smyčka (cyklus) zpětné vazby v pravé dolní části obrázku představuje bázi exportního multiplikátoru. Jelikož se část regionálních příjmů, konkrétně $(c - q) Y$, zpětně vrací do lokální ekonomiky, tak se zvýšení exportních příjmů, a s ním související zvýšení celkových příjmů regionu, odrazí také v lokální ekonomice. Šipka s qY představuje odliv příjmů vlivem regionálního importu.

Uvedené souvislosti si nyní názorně ukážeme na číselném příkladu.

Výpočet multiplikátoru exportní báze

Předpokládejme, že mezní sklon ke spotřebě v určitém regionu je $c = 0,7$ a mezní sklon k dovozu $q = 0,35$. Multiplikátor exportní báze má tudíž hodnotu 1,54. Na každých 1000 peněžních jednotek za zboží a služby vyprodukované pro export, vyrábí regionální ekonomika zboží a služby v hodnotě 538,46 peněžních jednotek pro uspokojení lokální poptávky, takže dohromady má tato produkce hodnotu 1538,46 peněžních jednotek. Následující tabulka nám shrnuje tento příklad a udává výsledky pro různé hodnoty příjmů exportu (exportní ekonomiky) Y_x .

Y_x	Y_L	Y
1000	538,46	1538,46
1100	592,31	1692,31
1200	646,15	1846,15

$c = 0,7$; $q = 0,35$; multiplikátor = 1,54

Z uvedeného vyplývá, že hodnota exportního multiplikátoru bude tím vyšší, čím vyšší bude mezní sklon ke spotřebě a nižší mezní sklon k exportu. Jinak řečeno, z výše uvedeného vzorce vyplývá, že hodnotu multiplikátoru ovlivňuje výraz $(c - q)$, který představuje **mezní sklon ke spotřebě lokálně produkovaných statků**, který je podle Armstronga a Taylora závislý na:

- **Velikosti regionu** – mezní sklon k dovozu je v případě menších regionů je větší, a proto hodnota multiplikátorů bude v takových regionech také menší.
- **Odvětvové struktury** – vysoce specializované regiony mají větší závislost na dovozu. Na druhé straně se v praxi ukazuje, že i velké regiony s diverzifikovanou strukturou jsou závislé na dovozu z důvodu mezisektorových obchodních vazeb.
- **Poloze regionu** – v případě dopravně exponovaných regionů s diferencovaným trhem práce roste sklon k importu. Naopak periferní poloha (regionální izolace) vede k větší spotřebě lokálně produkovaných statků a k růstu multiplikátoru.

Praktické využití této teorie

- **Identifikace hlavního tahouna** regionální ekonomiky (např. automobilka, hutní firma, turistický ruch).
- **Jednoduché predikce**: když vzroste zahraniční poptávka po výrobcích hlavní továrny o $X\%$, regionální příjmy se zvýší ještě o něco víc díky **multiplikátoru**.
- **Kritika** a omezení:
  - Neřeší, **proč** se exportní poptávka mění (bere ji jako „danou“ zvenčí).
  - Zjednodušuje, že region **vždy** disponuje volnými kapacitami práce a kapitálu, aby mohl pružně reagovat.
  - Rozdělení na „exportní“ a „lokální“ sektor je v praxi nejasné (např. podnik může část produkce vyvážet, část prodávat místně).

Pro **menší regiony** v krátkodobém horizontu je však teorie exportní báze docela použitelná – pomůže **rychle** odhadnout citlivost lokálního trhu na výkyvy exportu nebo na příchod nového velkého investora.

7.2 Input-output analýza

Základní princip

Input-output (vstup-výstup) analýza se snaží **zachytit** vztahy mezi jednotlivými odvětvími (nebo firmami) v dané ekonomice (regionu). Připomíná to „**tabulku**“, kde každé odvětví figuruje jako **dodavatel** („řádky“) a zároveň jako **odběratel** („sloupce“). Metoda ukazuje, kolik vstupů – surovin, služeb či polotovarů – jeden sektor nakupuje od druhého. V **matematicky** pojatém modelu pak můžeme simulovat, co se stane, když se poptávka po výrobcích jednoho sektoru zvýší.

Základní **výsledek** má podobu **multiplikátoru**: např. pokud vzroste poptávka (třeba „spotřeba nebo export“) v odvětví A o 1 milion korun, o **kolik** se zvýší výroba (nebo zaměstnanost) nejen v A, ale i ve všech navazujících odvětvích (B, C, D...), které dodávají vstupy A-čku. Započítává se také tzv. indukovaný efekt, tedy vyšší **spotřeba** domácností, které díky této akci dostaly zakázku.

Příklad regionálního multiplikátoru univerzity

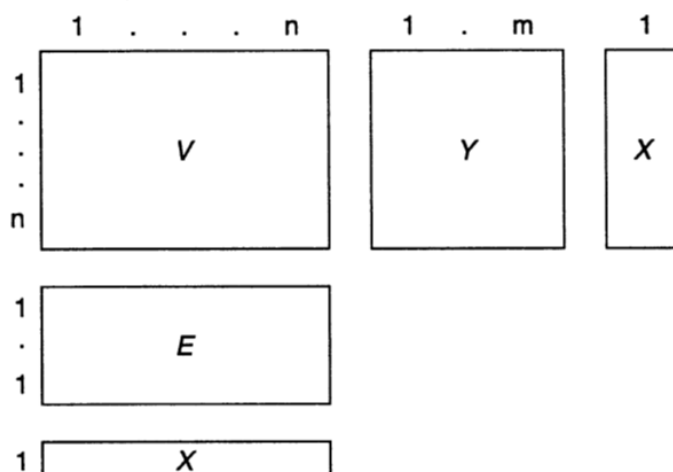
Jedná se o identifikaci přímých, nepřímých a indukovaných efektů univerzity na regionální ekonomiku.

- **Přímé efekty** působení univerzity na region představují výdaje univerzity na spotřebu (materiál, energie, služby, platy zaměstnanců, daně apod.), dále investice (budovy, vybavení učeben, laboratoří apod.), výdaje zaměstnanců univerzity, studentů a hostů přicházejících do regionu (těch, které univerzita přitahuje z jiných regionů).
- **Nepřímé efekty** na rozvoj regionální ekonomiky vytváří univerzita prostřednictvím multiplikačního efektu výdajů na rozvoj ostatních sektorů v ekonomice a na vytváření pracovních míst v odvětvích dodávajících vstupy. Tento multiplikační efekt bude tím větší, čím je region, ve kterém univerzita působí, větší a diverzifikovanější.
- **Indukované efekty** vyplývají z ekonomické aktivity domácností zaměstnanců podniků, které jsou ovlivněny ekonomickou aktivitou univerzity.

Jak poukazuje studie OECD (2007), celkový krátkodobý ekonomický efekt (součet všech tří uvedených efektů) se v periferním regionu může pohybovat v rozmezí od 2 do 4 % HDP, přičemž v centrálně položených regionech je tento výdajový efekt většinou nižší, ale stále významný. Pro komplexní zhodnocení vlivu univerzity na region je zapotřebí kromě již uvedených efektů (na straně poptávky inputu) sledovat i vlivy na straně nabídky (outputu) univerzity. Tyto dlouhodobé efekty lze rozdělit na **tvorbu a šíření znalostí** (různé formy vzdělávání, výzkum, spolupráci s praxí, řešení společných projektů, transferu znalostí, technologií a inovací prostřednictvím publikačních výstupů, inovací, patentů, spolupráce v rámci vědecko-technických parků, vytváření spin-off firem apod.), **rozvoj lidského kapitálu** (absolventi pracující v regionu, tj. nabídka kvalifikované pracovní síly) a **užitek pro místní komunitu** (návrhy řešení problémů regionu, partnerství při vytváření regionálních sítí, rozvoj kultury, sportu, zdraví, vliv na atraktivitu lokality apod.).

Východiskem každého input-output modelu je input-output tabulka. Představuje podrobný popis hospodářské struktury národní nebo regionální ekonomiky a její vzájemné závislosti a vztahy mezi poptávkou a nabídkou.

Struktura input-output tabulky

Základní struktura input-output tabulky se skládá minimálně ze tří částí:

- **Matice meziodvětvových vztahů (V)** popisuje dodavatelsko-odběratelské vztahy mezi jednotlivými ekonomickými odvětvími nebo obory v regionu za rok. Představuje nejdůležitější složku input-output tabulky. Pro regiony se většinou skládá z 30 až 500 odvětví.
- **Matice finální poptávky (Y)** – zahrnuje spotřebu outputu (výstupu) odvětví soukromými spotřebiteli, investory, státem, resp. firmami a spotřebiteli v jiných regionech (tj. export z regionu). Sčítáním hodnot v jednom řádku (vyjadřuje jedno odvětví) dostáváme celkový output odvětví. Sloupce v input-output tabulce vyjadřují vstupy (inputy).
- Celkový input pro jedno odvětví dostáváme jako součet hodnot meziproductů z matice meziodvětvových vztahů a **primárních inputů (E)** (tj. práce domácností, odpisy, nerozdělený zisk podniků, daně a jiné platby – tedy přidaná hodnota a import). Z konstrukce input-output tabulky vyplývá, že celkové outputy se rovnají celkovým inputům (**X**).

Příklad input-output tabulky

	Z	T	S		Y	X
Z	200	20	20		400	640
T	20	230	500		50	800
S	300	320	130		50	800
I	120	230	150			
X	640	800	800			

Na obrázku vidíme jednoduchou, hypotetickou input-output tabulku s třemi odvětvími – (**Z**) zemědělství, (**T**) těžký průmysl a (**S**) vždy pouze s jednou konečnou poptávkou (**Y**) a primárním inputem (**I**). Podívejme se například na řádek „těžký průmysl“ a na sloupec „strojírenství“. Číslo v matici vztahů nacházející se v průsečíku těchto dvou odvětví ukazuje, jakou v jaké hodnotě dodal těžký průmysl zboží strojírenskému průmyslu (sloupec). V našem případě 500 peněžních jednotek. Matice meziodvětvových vztahů popisuje dodávky pro všechny kombinace odvětví včetně dodávek každého odvětví sobě samému (prvky na hlavní uhlopříčce).

Podíváme-li se na řádek „těžký průmysl“, tak můžeme v rámci matice vztahů vyčíslit, v jakém rozsahu tento sektor dodává své výrobky ostatním sektorům ekonomiky. Samozřejmě, že těžký průmysl nedodává pouze sektorům daného regionu, ale část produkce dodává také například soukromým spotřebitelům, státním investorům nebo spotřebitelům v jiných regionech. Tito odběratelé představují konečnou (finální) spotřebu. Příslušné dodávky se proto nacházejí v matici konečné (finální) poptávky. V diferencovanější (podrobnější) input-output tabulce bychom mohli např. vyjmout sloupec export z matice konečné poptávky a v průsečíku s řádkem těžkého průmyslu bychom zjistili, v jakém množství tento sektor prodává výrobky mimo region.

Pokud zkoumáme celý řádek těžkého průmyslu – matici meziodvětvových vztahů a matici konečné poptávky – tak můžeme zjistit strukturu dodávek tohoto odvětví. Můžeme vidět, která jiná odvětví, resp. kategorie konečné poptávky jsou jeho hlavními odběrateli, komu toto odvětví nic nedodává apod. Jelikož každé odvětví může dodat pouze tolik, kolik vyrobilo, tak můžeme hodnotu celkové roční produkce odvětví, nazývanou také **hodnotou hrubé výroby (X)**, jednoduše vypočítat jako součet všech hodnot v řádku.

Podívejme se nyní na sloupec „strojírenský průmysl“. Už jsme uvedli, že prvek nacházející se v průsečíku s řádkem „těžký průmysl“ udává, jakou hodnotu dodává těžký průmysl strojírenství. Z pohledu strojírenského průmyslu toto číslo udává, v jaké hodnotě strojírenství odebírá zboží od těžkého průmyslu. Pokud zkoumáme celý sloupec matice meziodvětvových vztahů, tak vidíme, od jakých odvětví, jaké produkty a v jakém množství potřebuje strojírenství, aby mohlo vyrábět stroje. Vidíme, na jakých sektorech je strojírenství závislé, resp. nezávislé.

Tak jako je nereálné, že by těžký průmysl dodával pouze jiným odvětvím, tak ani strojírenství nevystačí pouze s meziprodukty jiných odvětví. Vyžaduje i pracovní výkony soukromých domácností (pracovních sil), výkony státu, importované zboží atd., aby mohlo vyrábět stroje. Všechny tyto výkony označujeme jako primární vstupy a jsou sumarizované v matici primárních inputů. Pokud zkoumáme celkový sloupec „strojírenství“ tak vidíme, jaké vstupy tento sektor vyžaduje, aby mohl vyrábět své outputy. Sloupec tak popisuje výrobní technologii strojírenského průmyslu. Jakýsi „recept“ podle něhož vyrábí stroje. Vzhledem k podmínkám konzistence input-output teorie, tvoří suma všech prvků v sloupci jednoho sektoru opět hodnotu jeho hrubé výroby.

Jak jsme ukázali, tak jednotlivé sloupce input-output tabulky popisují, jak jednotlivé sektory používají primární inputy a outputy jiných sektorů, aby mohli realizovat vlastní produkci. Pokud předpokládáme, že různě velké inputy se používají vždy ve stejných vzájemných poměrech, tak můžeme z jednotlivých sloupců snadno vyčíst, kolik jednotlivých inputů je potřebných na produkci jedné jednotky outputů daného sektoru.

Pokud jednoduše vydělíme každý prvek sloupce hodnotou hrubé výroby v daném sloupci, tak dostaneme koeficienty meziodvětvových vztahů (**a**) a koeficienty primárního inputu (**b**). Tyto koeficienty ukazují, kolik inputů z vlastních a jiných sektorů, resp. primárních inputů je potřebných, aby příslušný sektor mohl vyrábět jednu jednotku konečného produktu. Pokud provedeme tyto propočty v každém sektoru, tak dostaneme **matici koeficientů inputu**, kterou vidíme na obrázku 7-6.

Příklad input-output tabulky – koeficienty inputu

	Z	T	S
Z	0,31	0,03	0,03
T	0,03	0,29	0,63
S	0,47	0,40	0,16
E	0,19	0,29	0,19

Hodnota 0,47 v třetím řádku a prvním sloupci matice tedy udává, že odvětví „zemědělství“ potřebuje od odvětví „strojírenství“ inputy v hodnotě přibližně 0,47 peněžní jednotky, aby mohlo vytvořit jednu jednotku produktu. Zároveň „zemědělství“ pro tento výstup vyžaduje primární vstupy v hodnotě 0,19 peněžní jednotky. Prostřednictvím input-output tabulek můžeme dále zjistit:

- **Kolik musí jednotlivá odvětví vyprodukovat, aby se mohlo určité množství zboží dodat pro konečnou poptávku.**
- **Jak silně jsou jednotlivé sektory vzájemně propojené a jak reagují na změny v poptávce**
- **Jak zvýšení poptávky v jednom odvětví ovlivní celkový růst produkce**

Pomocí input-output analýzy můžeme odpovědět na celou řadu ekonomických otázek. Východiskem úvah musí být předpoklad konstantní matice koeficientů. To znamená, že předcházející produkty a primární inputy jednotlivých odvětvích budou využívány ve stejných poměrech, nezávisle na vyrobeném množství. Jelikož input-output modely neumožňují změnu vztahů mezi vstupy a meziprodukty, tak nemohou zohledňovat ani substituční, aglomerační a škálové efekty (např. úspory z rozsahu produkce). To je **závažné slabé místo** input-output modelů. Fungováním multiplikačního mechanismu a také tím, že vycházejí z existující struktury ekonomiky, jsou input-output modely myšlenkově blízké teorii exportní báze. Mechanismus exportní báze můžeme dokonce znázornit jako input-output model, takže lze model exportní báze považovat za speciální případ input-output modelu.

Vedle formální podobnosti mezi modelem exportní báze a input-output modelem, existují také **rozdíly**, a to především v tom, jak **zdůvodňují multiplikační efekt**. V případě modelu exportní báze jsme argumentovali rostoucími příjmy zaměstnanců exportního sektoru a jejich zvýšenými výdaji na výrobky lokálního sektoru, zatímco multiplikátor input-output modelu vychází ze závislosti exportních odvětví a meziproductů lokálního sektoru. V případě modelu exportní báze je tedy multiplikační efekt postaven na koloběhu příjmů (důchodů), kdežto u input-output modelu na meziproductových vztazích.

Využití v regionální praxi

- **Studie dopadů** velkých akcí (např. mistrovství světa v hokeji, festival Evropské hlavní město kultury) či **velkých investic** (příchod strategického investora).
- **Odhad** nepřímých a odvozených efektů na zaměstnanost i příjmy z daní.

Kritika a omezení

- Musíme sestavit **regionální input-output tabulku**, což je datově náročné (statistiky většinou existují jen na národní úrovni).
- Model předpokládá, že **vztahy mezi odvětvími** (podíly nákupů od různých dodavatelů) se nemění, což v reálné ekonomice není jisté.
- Nezachycuje substituční efekty: např. že místní výrobci mohou **změnit** dodavatele nebo technologii.

Přesto je input-output analýza **užitečným** nástrojem, který dává **detailnější** obraz než teorie exportní báze. Zohledňuje totiž **provázanost** různých sektorů uvnitř regionu a mezi nimi i vnějším okolím (import, export).

7.3 Neoklasická teorie regionálního růstu

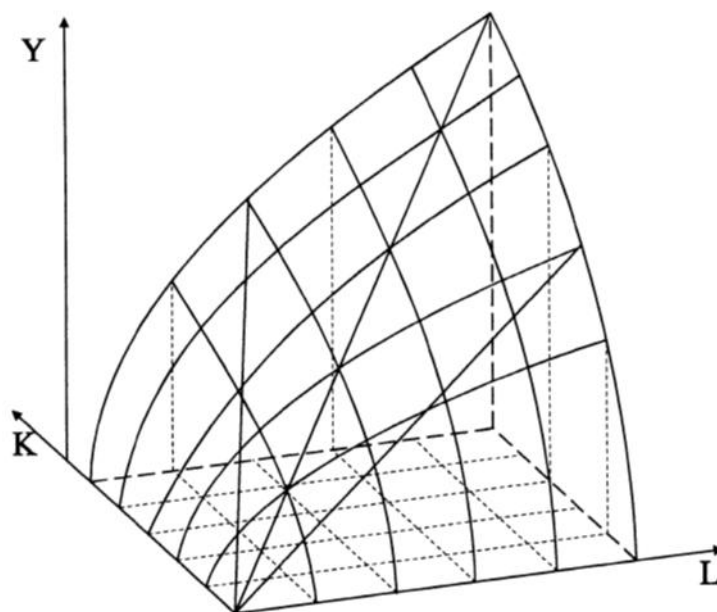
Hlavní předpoklady

Neoklasická teorie tvrdí, že v důsledku **volného pohybu** výrobních faktorů (práce, kapitál) a **dokonalé konkurence** má systém tendenci směřovat k **rovnováze**. Aplikováno na regiony to znamená, že pokud je v jednom regionu nedostatek pracovních sil (a mzdy tam rostou), lidé se tam přestěhují z jiných regionů. Kapitál (investice) také putuje tam, kde má **vyšší zhodnocení**. Tím se **meziregionální rozdíly** postupně **snížují**. Tyto teze vycházejí z jednoduché **produkční funkce** typu Cobb-Douglas.

Neoklasická teorie při svých analýzách ekonomického růstu vychází z **produkční funkce**, která vyjadřuje maximální objem výstupů (regionálního produktu), který lze vytvořit s použitím daných vstupů. Nejjednodušší produkční funkci lze vyjádřit vztahem:

$$Y = f(K, L)$$

Obrázek 7-2. Cobb-Douglasova produkční funkce

Kde **Y** je reálný výstup, **K** je zásoba kapitálu a **L** je zásoba pracovní síly. Neznámější produkční funkcí je Cobb-Douglasova produkční funkce, která výše uvedený vztah rozšiřuje o dva další parametry **A** a **α**. Parametr **A** představuje celkovou produktivitu faktorů (často se zobecňuje jako použitá technologie) a **α** je koeficient elasticity. Uvedené parametry (**A**, **α**) se většinou odhadují na základě regresní analýzy.

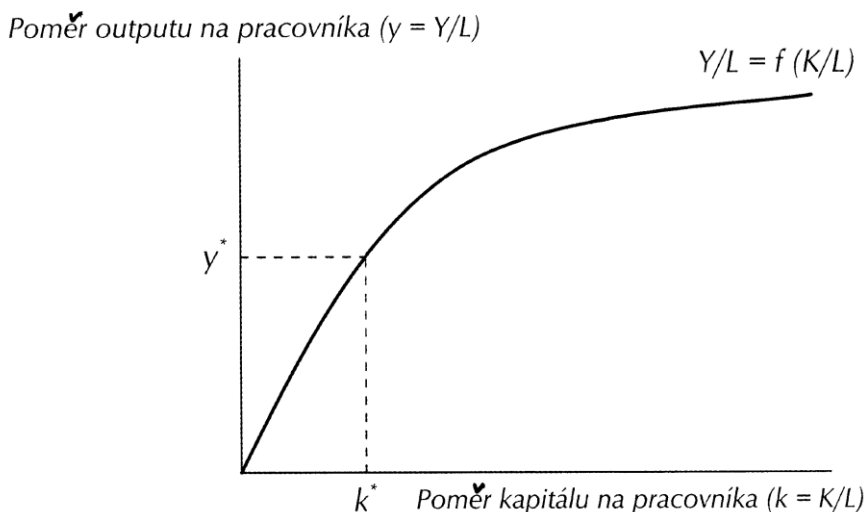
$$Y = AK^\alpha L^{1-\alpha}$$

Pokud chceme určit produkci na 1 pracovníka, tak vydělíme celý vztah **L** a po substituci dostaneme vztah:

$$y = Ak^\alpha$$

v němž **y = Y/L** a **k = K/L**. Tato funkce ukazuje, že celkový výstup na pracovníka může růst pouze v případě, pokud se zvýší množství kapitálu na pracovníka (**K/L**). Z toho vyplývá, že ekonomický růst v regionu je možný pouze tehdy, pokud kapitál roste rychleji než nabídka pracovní síly.

Obrázek 7-3. Regionální produkční funkce

Zvýšené nasazení kapitálu do produkce v porovnání s počtem pracovníků (v principu se jedná o zvýšení vybavení pracovníků) je spojeno s růstem outputu na jednoho pracovníka (obrázek 7-3). Tento nárůst je však omezený z důvodu klesajících mezních výnosů. Podobně také mezní přírůstek outputu na pracovníka klesá. Pokud celkové množství kapitálu přesáhne určitou úroveň, tak budou všechny nové investice potřebné na obnovu existujícího kapitálu a nebude docházet ke zvyšování ekonomického růstu. Výsledkem bude, že v dlouhodobém horizontu bude existovat rovnovážný stav poměru kapitálu na pracovníka k^* a outputu na pracovníka y^* , k němuž regionální ekonomika směřuje.

Z uvedeného modelu lze mimo jiné odvodit mechanismus, prostřednictvím něhož dochází k automatickému vyrovnávání meziregionálních rozdílů. Pokud tudíž budeme předpokládat existenci dvou podobných regionech, z nichž první region má kapitálovou vybavenost na úrovni k^* a druhý region má kapitálovou vybavenost menší, než je k^* , potom druhý region bude vykazovat vyšší míru růstu a rozdíly se automaticky vyrovnají.

Vyrovňování regionálních rozdílů

Z neoklasického pohledu se regiony **sblíží** (konvergují) proto, že mobilita práce a kapitálu **vyrovňuje** rozdíly v mzdách a úrokových mírách. Je-li někde hodně volné práce, mzdy jsou nízké a tedy výnos z investic vyšší – kapitál tam snadno **přiteče**. Naopak, je-li v jiném regionu hodně kapitálu, ale nedostatek práce, lidé se tam stěhují za vyšším výdělkem.

Kritika

- **Příliš zjednodušené** předpoklady (dokonalá informovanost, nulové náklady na přesun obyvatel, volná kapacita v regionech).
- V praxi existuje **strukturální nezaměstnanost**, odlišné kvalifikace, **jazykové** a **kulturní** bariéry, prostorové monopoly atd.
- Přesto je neoklasická teorie **cenná**, protože připomíná, že mobilita výrobních faktorů může **směřovat** k vyrovnávání regionů **za určitých podmínek** – zejména tam, kde je **relativně volný** trh a menší rozdíly v jazyce či infrastruktuře (příkladem je vnitroeurospáská migrace v EU).

Závěrečné srovnání a význam pro regionální politiku

- **Teorie exportní báze** zdůrazňuje roli (poptávky zvenčí (mimo region) a poukazuje na význam multiplikačního efektu (**multiplikátor**). Úspěch jednoho exportujícího sektoru může rozběhnout **řetězovou** reakci i ve zbytku regionu.
- **Input-output analýza** rozšiřuje tutéž myšlenku podrobnějším **mapováním** odvětvových vazeb. Umožňuje **číslly** vyjádřit, jak změna poptávky v určitém sektoru ovlivní výrobu a zaměstnanost v jiných sektorech, včetně nepřímých a indukovaných efektů.
- **Neoklasická teorie** naopak staví na straně **nabídky**: práce, kapitál a technologie se přesouvají tam, kde mají nejlepší **ocenění**, což by mělo v dlouhodobém horizontu vést k **vyrovnávání** regionů.

V praxi se žádná z těchto teorií **nepoužívá** čistě samostatně, spíše se **kombinují**. Například regionální politici:

- **Zkoumají** exportní bázi, aby odhalili klíčová odvětví a podchytili jejich potřeby.
- **Využívají** input-output tabulky k odhadu ekonomických dopadů určitého projektu nebo investice.
- **Reflektují** neoklasická doporučení, podle nichž by trhy (mobilita práce a kapitálu) mohly samy vyrovnávat rozdíly, ale zároveň berou v úvahu, že v mnoha reálných situacích je nutné **cíleně** pomoci slabším regionům či sektorům.

Z hlediska současných trendů je zřejmé, že **globalizace**, **digitalizace** a **rychlejší komunikace** mohou neklasické teorii dodat větší relevanci (snazší mobilita kapitálu, sdílení informací), ale zároveň např. v polarizačních teoriích vidíme, že některé regiony se stávají vítězi inovací a jiné zaostávají. Proto se v další kapitole podíváme na **polarizační teorie**, které upozorňují na tendenci trhu koncentrovat růst do několika „jader“ místo na jeho rovnoměrné šíření.

Tabulka 7-1. Možnosti použití input-output analýzy

Macháček, J., Silovská, H., Říhová, G., Jílek, P. (2013). Regionální multiplikační efekt jako indikátor lokálního rozvoje. *Ekonomie a management* XVI, 3, s. 20-33.

http://www.ekonomie-management.cz/download/1404726191_9cb6/2013_3+Regionalni+multiplikacni+efekt+jako+indik ator+lokalniho+rozvoje.pdf

Štefan Rehák a Michal Štofko (2016). Lokálne ekonomické vplyvy veľkých športových udalostí: prípadová štúdia MS 2011 v ľadovom hokeji v Bratislave. In: *Geografie* 121/4 (2016)

https://geografie.cz/media/pdf/geo_2016121040591.pdf

Tereza Raabová (2014). Jak spočítat ekonomické dopady a získat více peněz pro váš projekt. E-book o tom, jak spočítat ekonomické dopady (nejen) kulturních projektů, rozumět jejich hodnotě a přesvědčit o ní i veřejnou správu, dárce, sponzory a podporovatele. Výpočet multiplikátorů pro českou ekonomiku a model ekonomických dopadů (nejen) kulturních organizací. Příklady dopadů kulturních festivalů a akcí jako je Pražské jaro, Smetanova Litomyšl, MHF Český Krumlov, Janáčkův máj, Pražské Quadriennale či Pražský maraton. <http://www.kulkal.cz/download/ebook-jak-spoctat-ekonomicke-dopady.pdf>

Pavlík, M. (2015). Podpora lokální ekonomiky – lokální multiplikátor. *Deník veřejné správy*.

<http://www.dvs.cz/clanek.asp?id=6684617>

Shrnutí

Tradiční teorie regionálního růstu tvoří základ pro porozumění tomu, proč některé regiony rostou rychleji než jiné a jak lze tento proces ovlivnit. První z těchto teorií je teorie exportní báze, která zdůrazňuje odlišnost mezi „exportním“ a „lokálním“ sektorem. Podstatou je myšlenka, že když se v regionu daří odvětvím, která prodávají své výrobky či služby mimo region, přitékají do oblasti externí příjmy. Tyto prostředky pak dále cirkulují ve „vnitřním“ (lokálním) sektoru, což zvyšuje zaměstnanost a ekonomickou aktivitu. Klíčovou roli zde hraje multiplikační efekt: každá koruna získaná z exportu se postupně „otočí“ i v dalších odvětvích, a tím celý region profituje. Hlavní slabinou tohoto přístupu však je, že se příliš nezaměřuje na příčiny změn v exportní poptávce a počítá s dostatečnou flexibilitou výrobních faktorů.

Na tuto teorii navazuje input-output analýza, jež téma multiplikačních efektů rozšiřuje o podrobnou mapu toků mezi jednotlivými odvětvími. Metodicky pracuje s tzv. vstupně-výstupní tabulkou, která zachycuje, kolik a jaké konkrétní vstupy dané odvětví nakupuje od jiných. Tím dokáže modelovat, jak se zvýšená poptávka po jednom výrobku promítne do celé regionální ekonomiky, a to ve formě přímých, nepřímých i indukovaných efektů. Přínosem je detailní vhled do provázanosti sektorů, např. při posuzování dopadů velkých investic, kulturních či sportovních akcí. Slabinou ovšem zůstává datová náročnost zpracování regionálních tabulek a předpoklad, že výrobní struktury zůstanou konstantní (tj. že se příliš nemění technologie ani poměry vstupů a výstupů).

Neoklasická teorie regionálního růstu se oproti tomu soustředí především na stranu nabídky a na mobilitu výrobních faktorů. Její východisko vychází z myšlenky, že volný pohyb práce a kapitálu přirozeně směřuje k vyrovnávání rozdílů mezi regiony: tam, kde chybějí pracovní síly a mzdy proto rostou, se lidé budou stěhovat, zatímco do oblastí s vyšší ziskovostí přitečou investice. Výsledkem je tendence ke konvergenci, pokud nebrání bariéry (např. náklady na stěhování, odlišné kvalifikace či kulturní překážky). Neoklasická teorie navíc často využívá produkční funkci Cobb-Douglas, aby vysvětlila, že udržitelný regionální růst vyžaduje hlavně nárůst kapitálu na pracovníka. Její kritikové ovšem upozorňují na nerealistické předpoklady typu dokonalé konkurence či okamžité přesunování výroby, práce i kapitálu.

Všechny tři teorie – exportní báze, input-output a neoklasická – lze v praxi kombinovat. Teorie exportní báze rychle ukáže, jak významný je pro region klíčový exportér, input-output analýza přináší detailnější odhad dopadů jakéhokoli růstu či poklesu poptávky a neoklasická teorie upozorňuje, že změny v regionálním rozvoji probíhají i díky mobilitě výrobních faktorů, která dlouhodobě může vést k vyrovnávání rozdílů. Každá z těchto koncepcí tak předkládá jiný úhel pohledu a zároveň společně poskytují regionálním politikům i ekonomům cenné nástroje pro rozhodování a posuzování dopadů nejrůznějších opatření. V další kapitole se pak pozornost obrací k polarizačním teoriím, které na rozdíl od neoklasického konvergenčního výkladu zdůrazňují, že vývoj bývá často nerovnoměrný a koncentruje se do určitých „jader“, zatímco jiné regiony mohou zaostávat.

Kontrolní otázky

- 1. Popište mechanismus, z něhož vychází teorie exportní báze.**
- 2. Co je to multiplikační efekt? Jak vzniká?**
- 3. Co tvoří exportní bázi?**
- 4. Jaký je rozdíl mezi přímým, nepřímým a indukovaným efektem regionálního multiplikátoru?**
- 5. Co je úkolem regionální politiky inspirované neoklasickou teorií?**

8. Polarizační teorie a teorie endogenního růstu

Poznatky neoklasické teorie nebyly nikdy zcela akceptovány. Předmětem značné kritiky, přes její nesporné přínosy stále zůstává předpokládaná tendence k rovnováze (automatické vyrovnávání meziregionálních rozdílů) a také implikace, že regionální (hospodářská) politika by se měla omezit na zajištění fungování tržního mechanismu, ale do samotných ekonomických procesů zasahovat. Mnozí autoři upozorňují, že neoklasická tendence k rovnováze je v rozporu s pozorovanou realitou, kde se běžně setkáváme na jedné straně s prosperujícími a na druhé straně stagnujícími nebo upadajícími jak ekonomickými odvětvími, tak regiony. To znamená, že mezi nimi vznikají značné příjmové, cenové a další rozdíly. Zejména rozvojové problémy zemí a regionů „třetího světa“, ale také dlouhodobé zkušenosti s rozvojem problémových regionů například v Evropě (starých průmyslových, periferních, zemědělských nebo příhraničních regionů) nebo některých ekonomických sektorů a odvětví (zemědělství, těžký průmysl, loďařství, textilní průmysl), hovoří v neprospěch vyrovnávací funkce trhu, tak jak ji předpokládá neoklasická teorie. Díváme-li se na dlouhodobý vývoj meziregionálních rozdílů (disparit), tak zjišťujeme jejich podivuhodnou stálost. Jednotlivé regiony se sice vyvíjejí, procházejí různými vývojovými fázemi (růst, stagnace, úpadek), ale regionální rozdíly víceméně zůstávají. Angelo Rossi jednou danou situaci přirovnal k vagónům vlaku. „Tak jako u vlaku vzdálenost mezi lokomotivou a posledním vagónem zůstává konstantní, tak také u většiny regionálních systémů zůstává poměr mezi relativně nejbohatším a relativně nejchudším regionem konstantní. Dlouhodobě se tak nedá potvrdit výrok o konvergenci jednoduchého neoklasického modelu“ (Rossi 1995). Na hospodářsko-politické představy neoklasiky (regionální politika není zapotřebí, protože vše vyřeší trh) se někdy pohlíží jako na cynický pokus odvrátit zodpovědnost za ekonomické a sociální problémy na ty postižené. Nezaměstnanost podle neoklasických představ totiž nelze zdůvodnit tím, že existuje málo pracovních míst, ale tím, že se lidé nejsou ochotni vzdát svých vysokých mzdových nároků. Příčinou meziregionálních rozdílů ve výkonnosti regionálních ekonomik jsou způsobeny nízkou mobilitou lidí v oblastech s nízkými příjmy, kteří nejsou ochotni odejít za lepším, přestěhovat se tam, kde naleznou (lepší) práci a v podstatě dobrovolně přijímají existující rozdíly tím, že akceptují vyrovnávání pomocí nižších cen (např. cen bytů nebo nemovitostí) a vzdávají se tak vyšší kvality života.

Studijní cíle:

- Seznámit se s polarizačními mechanismy, které vedou k vytváření pólů růstu, resp. center a periferií
- Pochopit především cirkulárně-kumulativní mechanismus
- Zhodnotit poznatky polarizační teorie a teorie endogenního růstu s ohledem na možnosti jejich použití v oblasti regionální politiky

Klíčová slova:

- Polarizační teorie
- Sektorová polarizace
- Hnací a hnaná jednotka
- Regionální polarizace
- Pól růstu (rozvoje)
- Rozšiřující a stahující efekty
- Model centrum – periferie

8.1 Polarizační teorie: Proč některé regiony bohatnou a jiné zaostávají?

Polarizační teorie se snaží vysvětlit, proč v reálném světě **nedochází automaticky** k vyrovnávání regionálních rozdílů, jak předpokládá neoklasická teorie, ale naopak k jejich **prohlubování**. Nevznikla jako jednotná a dokonale propracovaná koncepce, nýbrž jako **soubor poznatků** a argumentů založených převážně na **empirických studiích** a **případových šetřeních**. Autoři polarizační teorie (např. Perroux, Myrdal, Hirschman) ve svých dílech ukazují, že **klíčovou roli** v tomto nerovnoměrném vývoji hrají **aglomerační výhody, monopolistická konkurence** či **rostoucí výnosy z rozsahu**. Právě tyto mechanismy mohou vést k tomu, že prosperující regiony bohatnou ještě více a slabší regiony naopak zaostávají.

8.1.1 Základy teorie polarizace

Na rozdíl od neoklasické teorie, která logicky vyvozuje (dedukuje) své závěry z obecných teoretických předpokladů, **polarizační teorie** buduje své argumenty **induktivně**: vychází z reálných případů konkrétních regionů či odvětví a studuje příčiny, které brání vyrovnávání. Zastánci polarizačního přístupu často zdůrazňují, že **výrobní faktory** (práce, kapitál) se ve skutečnosti pohybují **nerovnoměrně** a **nejsou plně zaměnitelné**; panují bariéry jazykové, institucionální, infrastrukturní aj. Důležitou roli sehrává také **nedokonalá konkurence**, monopolistické či oligopolní tržní struktury a existence **externalit** (dopady činnosti jedněch subjektů na jiné).

Polarizační přístup proto vidí **ekonomický vývoj** jako **součást širšího sociálního, institucionálního a politického kontextu**. Zajímá se o to, jak **neekonomické faktory** (např. vzdělanost, sociální síť, místní elity či kvalita institucí) ovlivňují regionální prosperitu. Argumenty tzv. **regionální polarizace** se v mnohém podobají příkladům, které nacházíme i na globální úrovni: bohaté země (centrum) bohatnou, zatímco chudé regiony (periferie) zápasí s ještě větší zaostalostí.

8.1.2 Sektorová polarizace

Za klíčovou osobnost tzv. **sektorového** pojetí polarizace je považován **François Perroux**, který si všiml, že **růst** v národním hospodářství se často rodí ve „**významné motorické jednotce**“ – v odvětví či sektoru, jenž:

- má **dominantní postavení** (např. ovládá klíčové trhy, disponuje výraznými zdroji),
- těží z **úspor z rozsahu** (čím více produkuje, tím nižší náklady na jednotku),
- vykazuje **nadprůměrný růst** a silné vazby na další sektory.

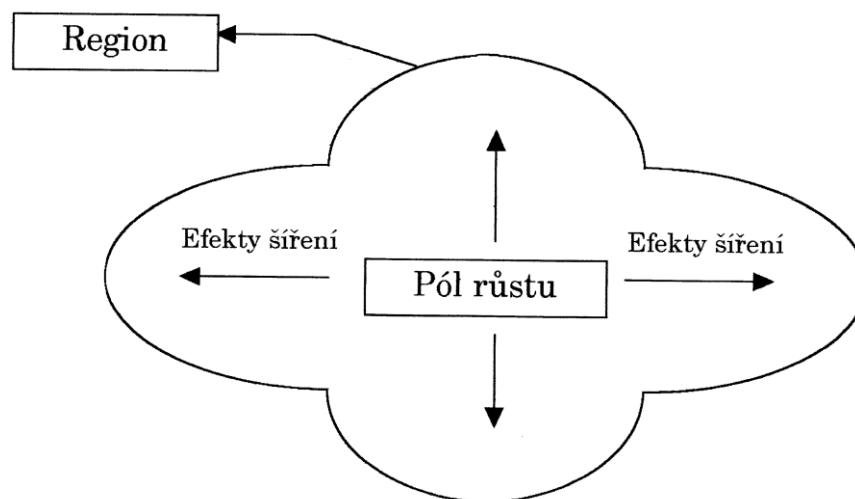
Právě díky **externím (aglomeračním) efektům** a **inovaci** se takové „motorické odvětví“ stává tahounem celé ekonomiky. Jeho růst však může přinášet i **negativní dopady** pro ostatní – třeba když dané odvětví „vytáhne“ kvalifikované pracovníky z jiných částí hospodářství, nebo když zisky směřují hlavně do rukou úzké skupiny firem a regionů.

8.1.3 Regionální polarizace

Zatímco Perroux se zaměřil hlavně na **sektorové** souvislosti, **Gunnar Myrdal** a **Alfred Hirschman** rozvinuli polarizační teorii na **úrovni regionů**. Jejich klíčovým přínosem je zpochybnění neoklasického předpokladu, že tržní mechanismy (pohyb lidí, kapitálu, zboží) automaticky **vyrovnávají** rozdíly. Naopak tvrdí, že se regionální rozdíly mohou časem **zesilovat** díky tzv. **cirkulárně-kumulativním** procesům:

- **Pozitivní impuls** (např. příchod velkého investora) rozvíjí síť služeb, zvyšuje zaměstnanost a atraktivitu regionu, což přiláká další firmy a talenty, čímž se **posiluje** původní náskok.
- **Negativní impuls** (třeba uzavření velkého podniku) vede ke ztrátě pracovních míst, poklesu poptávky a následné vlně odchodů obyvatelstva i firem. To dále **prohlubuje** původní krizi.

Obrázek 8-1. Pól růstu

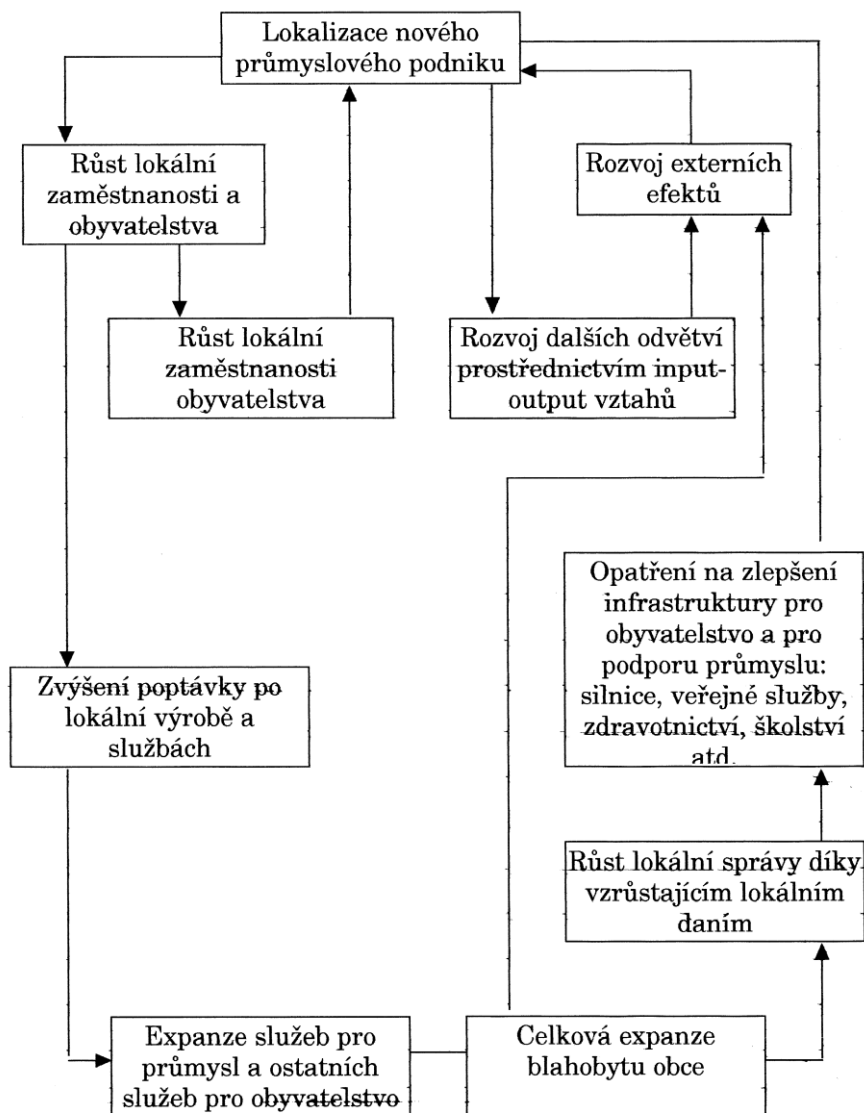
Myrdal vysvětluje tyto děje jako **pozitivní či negativní zpětnou vazbu**. Pokud převáží **pozitivní efekty** (angl. spread), může se region stabilizovat a bohatnout. **Stahující efekty** (backwash) naopak způsobí, že region „ztratí dech“ a negativní proces se sám posiluje. Výsledkem je, že se prosperita koncentruje v některých regionech („centrech“), zatímco jiné se stávají **periferiemi** s omezenými šancemi na další růst.

8.1.4 Rozšiřující a stahující efekty

Hirschman a Myrdal popisují tzv. **podnětové (rozšiřující/spread)** a **polarizační (stahující/backwash)** efekty. Podnětové efekty jsou pozitivní impulsy – např. **sdílení know-how**, nárůst odbytu pro subdodavatele, vyšší daňové příjmy pro místní samosprávu. Polarizační efekty naopak znamenají, že bohatší region vyluxuje kapitál a lidské zdroje z chudších oblastí, čímž prohlubuje **nerovnováhu**.

- **Vyrovnání** regionálních rozdílů může nastat, pokud převažují rozšiřující efekty a **instituce** (vzdělávací systém, veřejná správa) dokážou slabším oblastem **pomáhat**.
- Naopak **hluboká polarizace** hrozí, pokud tržní mechanismy a veřejné politiky nechají vše „na samospád“, čímž se posílí už tak bohatá centra a okrajové regiony ztrácejí obyvatelstvo, infrastrukturní vybavení i investice.

Obrázek 8-2. Cirkulárně-kumulativní proces podle Myrdala

8.1.5 Polarizace a rozvoj

Pro polarizační teorii je charakteristická teze, že **tržní hospodářství přirozeně generuje nerovnosti** (disparity). Ty se obvykle **koncentrují** do několika **jader** (velkých měst či regionů), kde se kumulují aktivity s nejvyšší přidanou hodnotou, zatímco periferní oblasti se svými staršími či méně efektivními odvětvími stagnují.

Ekonomický i sociální rozvoj je tak **nerovnoměrný** a vede k otázce, zda a jak by měl stát zasahovat:

- **Liberální (neoklasický) přístup:** co nejméně narušovat trh, spoléhá na to, že se rozdíly do určité míry vyrovnají pohybem práce a kapitálu.
- **Polarizační (intervencionistický) přístup:** zdůrazňuje, že bez **cílených kroků** bude pro chudší region obtížné přilákat podniky či investice. Argumentuje externalitami a monopolními pozicemi, kvůli nimž si trh sám neporadí.

Podle Myrdala či Hirschmana by proto stát měl mít k dispozici nástroje, jimiž dokáže podchytit **samo-posilující** (kumulativní) efekty, případně **eliminovat** ty negativní, a to např. podporou školství, investic, infrastrukturou či pobídkami pro podnikání v méně rozvinutých oblastech.

8.1.6 Zhodnocení polarizačního přístupu

Polarizační teorie je **méně přehledná** než neoklasický model: autoři používají různé terminologie a **chybí** jednotný formalizovaný rámec. Na druhou stranu dokáže **lépe vysvětlit** reálné jevy, které v neoklasickém světě nevypadají nijak problematicky (např. proč se některá oblast i přes nízké mzdy nedokáže sama nastartovat). Její přínos spočívá hlavně v tom, že:

- **Zohledňuje sociální a institucionální faktory** (např. roli politiky, tradic, kulturních vazeb).
- **Upozorňuje** na to, že „odchylka od rovnováhy“ se často **prohlubuje** (pozitivní zpětná vazba).
- **Podtrhuje**, že existuje **řada případů**, kdy regiony nejenže nejsou homogenní, ale **mohou trvale uvíznout** v zaostávání (tzv. lock-in).

Kritici polarizační teorie upozorňují, že pokud bychom její závěry dovedli do krajnosti, muselo by neustálé rozbíhání ekonomických úrovní vést až k **kolapsu** slabých oblastí, což se vždy neděje. Proto i v samotné polarizační teorii hraje roli, zda někdy převáží rozšiřující (vyrovňovací) efekty, např. díky veřejné politice nebo mezinárodní spolupráci.

8.1.7 Další vývoj polarizační teorie

V průběhu 20. století i dnes se myšlenky **polarizačního přístupu** prolínají s různými **koncepty inovačního procesu, regionální konkurenceschopnosti, teorií klastrů** (např. Michael Porter) či **konceptů lokálních inovačních systémů** (industrial districts). Výsledkem je poměrně **bohatý „mix“ argumentů**, který ovšem nese i **pojmovou nejednoznačnost**. Přesto si polarizační teorie vydobyla trvalé místo zejména v **regionální politice a geografii**, kde slouží jako teoretické pozadí pro vysvětlení a **řešení problémů** typu: „Jak povzbudit rozvoj periferních oblastí?“ nebo „Proč se určitá území přirozeně stávají magnetem inovací?“.

8.1.8 Růstové koncepty a růstová centra

Pozdější zastánci polarizační teorie zdůrazňují, že polarizace nemusí být zlem, **pokud** se později projeví i **rozšiřující (vyrovňovací) efekty**. Koncepte **pólů růstu** vychází z myšlenky, že je **účelné** vybudovat alespoň jeden dostatečně silný pól (např. průmyslový klastr, univerzitní centrum, technologický park), který se stane zdrojem inovací a hospodářského pohybu pro celé širší okolí.

- **Francouzská škola rozvojové teorie** (Perroux, Boudeville, Lasuén) sice nejprve řešila spíše **sektorové** otázky (kde vznikají odvětví s vysokou přidanou hodnotou), ale časem se začala zajímat i o to, **jak** mohou tyto sektory vyzařovat impulsy **fyzicky do prostoru**: typicky od velkého města do menších sídel „pod ním“, resp. „v jeho okolí“.
- **Urbanizace a role inovací**. Města se svým zázemím disponují komplexnějšími službami a kapacitami, tudíž se v nich snadněji uchytí **nové inovace**. Čím větší a rozmanitější město, tím lépe

absorbuje technologické i sociální novinky. Periferní regiony se naopak kvůli slabší infrastruktuře či méně vzdělané pracovní síle dostávají do **nevýhodné pozice**.

Zde se ukazuje **dilema** rozvojových strategií: buď **podporovat** rychlý vzestup jednoho velkého centra (s rizikem větší nerovnosti), nebo se snažit o **přerozdělování** rozvojových šancí do širě (s rizikem, že země jako celek nedokáže držet krok s globální konkurencí).

8.1.9 Model centrum – periferie

Model centrum – periferie představuje další interpretaci nerovnoměrného rozvoje. Zde se „centrem“ rozumí region (nebo i stát), který ve vztahu k méně rozvinutým územím („periferiím“) **udává směr**:

- Centra mají **inovační kapacitu**, větší rozhodovací pravomoci a **dominantní postavení**.
- Periferie se jim **podřizují** a často nemají dost silnou pozici, aby prosadily vlastní strategie.

Podle Johna Friedmanna (1972) je rozvoj poháněn především **inovacemi** – nejen technologickými, ale i **sociálními** (např. změny ve způsobu řízení, nová kultura podnikání). Čím více inovací vzniká v centru, tím silnější je jeho **autorita** nad periferií. Ta na takovou situaci může reagovat buďto posilováním vlastní autonomie (např. snahou o přerozdělovací mechanismy, podporu lokálních inovací), nebo riskuje, že zůstane v závislém postavení.

8.2 Teorie endogenního růstu (navazující pohledy)

Současné teorie (tzv. **nová teorie růstu**, **nová ekonomická geografie**) rozvíjejí polarizační myšlenky v tom smyslu, že **inovace**, **lidský kapitál** a **znalosti** jsou klíčové pro dlouhodobou prosperitu a nerovnoměrně se koncentrují. Proto i v dnešní **globalizované** a **digitalizované** ekonomice vidíme, jak se velké metropole a inovační centra (např. Silicon Valley, Oxford–Cambridge region, Shenzhen v Číně) dále posilují, zatímco tradiční průmyslové oblasti sází na hledání „nové identity“, aby se z lock-inu vymanily (příkladem může být Porúří v Německu, Ostravsko v ČR).

Z pohledu regionální politiky to znamená, že:

- **Pouhé** snižování daňové zátěže či investice do silnic **nezaručí** dlouhodobý rozvoj, pokud v regionu není **dostatek inovativních lidí a firem**.
- Je často zapotřebí **cílené podpory** vzdělávání, vědy a výzkumu, podpory klastrů či **spolupráce** univerzit a podniků v zaostávajících regionech.
- Může být **strategicky výhodné** vytvořit jedno silné růstové centrum, které pak působí jako motor pro širší okolí. Ve venkovských oblastech se tak podporuje např. aspoň „**lokální metropole**“ (městské centrum regionu), aby vzniklo jakési inovační ohnisko.

8.3 Co polarizační teorie přináší?

- **Vnáší realismus** do teorie regionálního rozvoje: zdůrazňuje, že úspěch jednoho místa bývá často vykoupen **zaostáváním** jiného.

- Upozorňuje na **komplexní** (ekonomické, sociální, institucionální) **souvislosti**.
- Nabízí myšlenku, že ne vždy „čím méně regulace, tím lépe“. Někdy trh **sám** kumuluje bohatství v několika „ostrovech“ prosperity, takže pokud chceme **vyváženější** rozvoj, musí být součástí strategických politik i nástroje **zmírňující** polarizaci (či využívající synergií rozšiřujících efektů).

Polarizační teorie tak představuje **protipól** neoklasického přístupu a současně **teoretickou oporu** pro intervencionistické politiky, které se snaží cíleně **podporovat** slabší regiony a čelit jednostranné tržní koncentraci aktivit. Její ideje najdeme za řadou současných **inovačních strategií, regionálních politik EU** či snah o vyrovnání v rámci rozvojových zemí. Přestože nemá tak **uhlazený matematický model** jako neoklasika, v mnoha konkrétních situacích působí **přesvědčivě a „ze života“** – vysvětluje totiž, proč jedno území „rozkvete“, zatímco jiné se bohužel **dál propadá** do spirály úpadku.

Shrnutí

Polarizační teorie vznikla jako reakce na neoklasické tvrzení, že trh přirozeně vyrovnává regionální rozdíly. Empirická realita ovšem ukazuje opak: některé oblasti dlouhodobě prosperují, jiné zaostávají. Autoři jako **Perroux, Myrdal a Hirschman** zdůrazňují, že výrobní faktory (kapitál, práce) nejsou v praxi dokonale mobilní, existují **aglomerační efekty**, monopolistické pozice a **cirkulárně-kumulativní mechanismy**. To vše vede k prohlubování rozdílů mezi centry a periferiemi, přičemž „bohaté regiony bohatnou a chudé chudnou“.

Perroux v tzv. **sektorové polarizaci** ukazuje, že hospodářský růst se často rodí v „motorickém“ odvětví (s nadprůměrným růstem a silnými vazbami na další sektory). **Myrdal** a **Hirschman** přenesli tyto myšlenky do **regionální roviny**: pozitivní impuls (např. příchod investora) může nastartovat cyklus dalšího růstu, zatímco negativní impuls (uzavření klíčového podniku) spouští **spirálu úpadku**. K vyrovnání přitom nedochází automaticky: je potřeba, aby se uplatnily „**rozšiřující**“ (**podnětové**) efekty a aby je aktivně podpořila regionální politika (např. investicemi do infrastruktury či vzdělávání). Jinak hrozí „**stahující**“ (**polarizační**) efekty, kdy rozvinutější region „vyluxuje“ kapitál a kvalifikované pracovníky z okolí.

S polarizační teorií úzce souvisí **teorie endogenního růstu**, která zdůrazňuje význam **inovací, znalostí a lidského kapitálu**. Vysvětluje, proč se moderní ekonomické aktivity koncentrují ve velkých městech či klastrech, kde je dostatek nápadů a talentů, a proč se tradiční průmyslové regiony obtížně přizpůsobují. V praxi to znamená, že pouhé uvolnění tržních sil nemusí vést k univerzální prosperitě: některé regiony mohou dlouhodobě „uvíznout“ v zaostávání (lock-in).

Implikačním východiskem pro regionální politiku je proto snaha **cíleně podpořit** méně rozvinuté oblasti, a to nejen subvencemi či daňovými úlevami, ale hlavně posilováním **inovačního potenciálu** (spolupráce univerzit, firem, veřejné správy). Polarizační teorie tak klade důraz na **promyšlenou intervenci**, neboť trh sám často kumuluje bohatství jen v několika „ostrovech“ prosperity a zbytek ponechává stranou. Zároveň upozorňuje, že každá pomoc musí brát v potaz místní specifika – co funguje v jednom regionu, nemusí automaticky fungovat jinde.

Kontrolní otázky

1. Čím se liší motorická jednotka (sektorová polarizace) od ostatních ekonomických odvětví? Jak vzniká?
2. Jak vznikají póly růstu?
3. Co jsou ro rozšiřující/ podnětové a stahující/ polarizační efekty? Vysvětlete je.
4. Co by mělo být cílem regionální politiky inspirované polarizační teorií?
5. Co je to lock-in?

9. Inovace a znalosti v regionálním vývoji

V této kapitole se budeme speciálně věnovat roli inovací a znalostí v regionálním rozvoji. Inovace a znalosti se dnes považují za klíčové faktory regionálního rozvoje. Regiony, které vykazují vysokou inovační schopnost se vyznačují nadprůměrným ekonomickým růstem, tvorbou pracovních příležitostí pro vysoce vzdělané pracovní síly a v neposlední řadě vysokou kvalitou života, která s tím úzce souvisí. Také těžiště moderní regionální politika již není v oblasti tradiční technické infrastruktury, ale v oblasti podpory inovací, vědy a výzkumu, technologického transferu apod. Abychom byli schopni takovou politiku správně nasměrovat, tak musíme znát, jak inovace vznikají, jak se šíří v prostoru a které faktory ovlivňují inovační aktivitu podniků. Odpovědi na uvedené otázky naleznete v této kapitole. Nejdříve si inovace definujeme a potom se budeme zabývat tím, jak vznikají. Představíme si lineární a nelineární model vzniku inovací. Poté si ukážeme, že inovace a technologické změny nevznikají v čase rovnoměrně, ale že v určitých historických obdobích se vyskytují častěji. Touto problematikou se zabývá Kondratěvova teorie dlouhých vln. Ukážeme si také, že významnou roli při vzniku a šíření (difúzi) inovací hrají komunikační a kooperační sítě. V další části zaměříme pozornost na regionální rozdíly v inovační aktivitě. Stěžejní pozornost věnujeme charakteristikám regionálního prostředí a tomu, jak toto prostředí ovlivňuje vznik a šíření inovací. Jaké podmínky (charakteristiky regionálního prostředí) musí být splněny, abychom mohli předpokládat, že v určitém regionu bude vysoká pravděpodobnost vzniku výrobních a procesních inovací. Stejně tak nás bude zajímat, jaké faktory určují schopnost místních/ regionálních podniků přijímat nové poznatky a technologie a jaké inovační strategie podniky sledují. Nakonec nás bude zajímat otázka pracovních vztahů v podnicích a jejich vlivu na využívání nových technologií.

Studijní cíle:

- Definovat pojem inovace
- Porozumět tomu, jak inovace vznikají a jak se šíří v prostoru
- Dokázat vysvětlit, proč existují značné regionální rozdíly ve vzniku a přijímání inovací

Klíčová slova:

- Inovace
- Lineární a nelineární inovační model
- Technologický systém, technologické paradigma, technologická cesta
- Role sítí v inovačním procesu
- Role regionálního prostředí při vzniku a přijímání (transferu) inovací
- Inovační chování podniků

Inovace jsou již od Schumpeterovy doby považovány za hlavní motor ekonomického rozvoje. Také v oblasti regionálního rozvoje se od 50. let 20. století považuje vznik a šíření inovací za motor a významnou příčinu regionálního rozvoje. Silný a stabilní ekonomický růst poválečné doby (až do poloviny 70. let 20. století) význam inovací zatlačil poněkud do pozadí, protože otevírání nových trhů a hlavně stabilní ekonomické a sociální podmínky spíše zvyhodňovaly rozšiřování stávající produkce (s možností využívat úspory z rozsahu produkce) prostřednictvím růstu investic. Zpomalení hospodářského růstu, rostoucí diferenciací poptávky, přesouvání výroby do periferních regionů a rozvojových zemí, jakož i globální zostření konkurenčního boje na počátku 70. let 20. století, se projevilo tlakem na restrukturalizaci spojenou se zaváděním nových produktů a produkčních technologií. **Schopnost vytvářet inovace v oblasti výrobků a služeb, procesů (produkčních postupů) a organizace se od té doby považuje za významný faktor konkurenční schopnosti podniků a také regionů.** Jak si dále ukážeme, tak na tvorbu a šíření inovací mají velký vliv také prostorové a regionální aspekty.

9.1 Inovace a regionální rozvoj: historický kontext a současné trendy

Od dob **J. A. Schumpetera** jsou inovace vnímány jako **hlavní motor ekonomického rozvoje**. Po druhé světové válce (zejména do 70. let 20. století) převládal v průmyslových zemích silný hospodářský růst, který častěji stavěl na **rozšiřování stávající produkce** a využívání **úspor z rozsahu**. Postupně se však vynořily globální výzvy – **růst konkurence**, přesuny výroby do rozvojových zemí a rostoucí **diferenciace poptávky** – což vše spolu s ropnou krizí v 70. letech způsobilo **tlak na restrukturalizaci** a hledání nových technologií a produktů. Od té doby se **schopnost inovovat** považuje za klíčový faktor **konkurenceschopnosti** firem i celých **regionů**.

V poslední dekádě k tomu přistupují další silné trendy, které inovace dále **akcelerují**:

- **Digitalizace a umělá inteligence (AI)**: S rychlým rozvojem ICT, internetu věcí, cloudu a AI se otevírají **nové inovační příležitosti** a radikálně se proměňují pracovní procesy.
- **Green Deal a udržitelnost**: Narůstající tlak na **ekologické inovace** (např. dekarbonizace, cirkulární ekonomika, obnovitelné zdroje) vyvolává potřebu nových technologií, podnikatelských modelů i organizačních forem.
- **Industry 4.0 a smart manufacturing**: Propojení robotiky, internetu věcí a kyber-fyzikálních systémů posouvá výrobu k vyšší flexibilitě a personalizaci.
- **Otevřená inovace a spolupráce**: Mnohé firmy stále častěji využívají **partnerské sítě**, společné výzkumné projekty a otevřené platformy, aby sdílely znalosti i náklady na vývoj.

Tyto trendy navíc **zdůrazňují regionální rozměr** inovací, protože pro úspěch hráčů je často nezbytná **dostupnost kvalifikovaných lidí**, spolupráce s univerzitami, specializované služby a kvalitní digitální i fyzická infrastruktura.

9.2 Schumpeter a jeho pojetí inovací

Alois Joseph Schumpeter (1883–1950) se narodil v Třešti na Moravě, významnou část svého života prožil ve Vídni a poté jako profesor na Harvardově univerzitě. Svou teorií „**tvůrčí destrukce**“ (creative destruction) a rolí **podnikatele–inovátora** ovlivnil ekonomii i společenskou vědu. Ukázal, že **zavedení nových produktů, technik a organizačních forem** je klíčové pro **hospodářský cyklus**. Inovátor vyvolá **růst**, ale tím často naruší staré struktury, takže vzniká tzv. **destrukce** (např. úpadek neefektivních podniků).

- Dle Schumpetera je kapitalismus **evoluční proces**, v němž se neustále rodí **nové kombinace výrobních faktorů** (inovace), přinášející **monopolní zisky** inovátorům, jež posléze napodobují další podniky, a soutěž tak pokračuje ve vlnách rozmachu a útlumu.
- Na rozdíl od neoklasického předpokladu **dokonalé konkurence** tvrdí, že skutečná soutěž je **pohonem** inovací právě díky **monopolním pozicím**, z nichž může firma dočasně těžit (a financovat další výzkum a vývoj).
- Inovace mohou mít podobu **nového produktu, nové technologie, nového zdroje surovin, nového trhu** či **nové formy organizace**.

- Tento pohled je dodnes inspirativní i pro **regionální politiku**: regiony, které dokážou **podporovat podnikatelského ducha** a stavět na nových znalostech, mají větší šanci prosadit se ve stále ostřejší světové konkurenci.

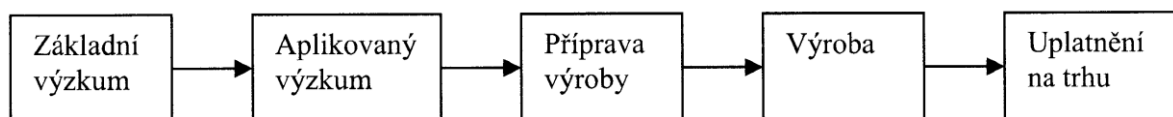
9.3. Inovační proces a jeho modely

9.3.1 Lineární model

Tradičně se často popisuje tzv. **lineární inovační model**:

- **Základní výzkum** (invence),
- **Aplikovaný výzkum a vývoj** (prototyp, testování),
- **Uvedení na trh** (inovace),
- **Difúze** nového řešení k dalším aktérům (adopce).

Obrázek 9-1. Lineární inovační model

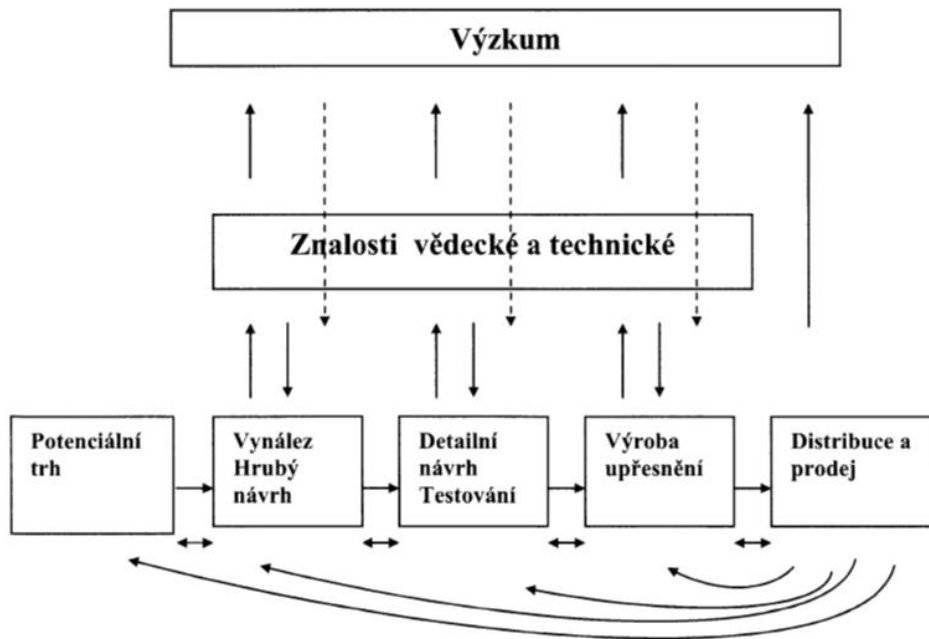
Právě díky lineárnímu pojetí se dlouho **podceňovalo**, že inovace **nevznikají** jen z pracovišť základního výzkumu – mohou vzejít od **zákazníků, dodavatelů, z interních zlepšovacích návrhů** zaměstnanců nebo díky **spolupráci** více subjektů.

9.3.2 Nelineární model

Moderní **nelineární** (interaktivní) pojetí zdůrazňuje **množství zpětných vazeb**:

- Podněty k inovaci často **přicházejí z praxe** (marketing, výroba, poptávka zákazníků).
- Klíčová je **kooperace** různých partnerů, včetně **výzkumných institucí**, ale také zapojení zaměstnanců („learning by doing“).
- **Inovační sítě** se stávají neformálnějšími, přičemž roste význam **důvěry, dlouhodobých vztahů a flexibility**.

Obrázek 9-2. Nelineární inovační model

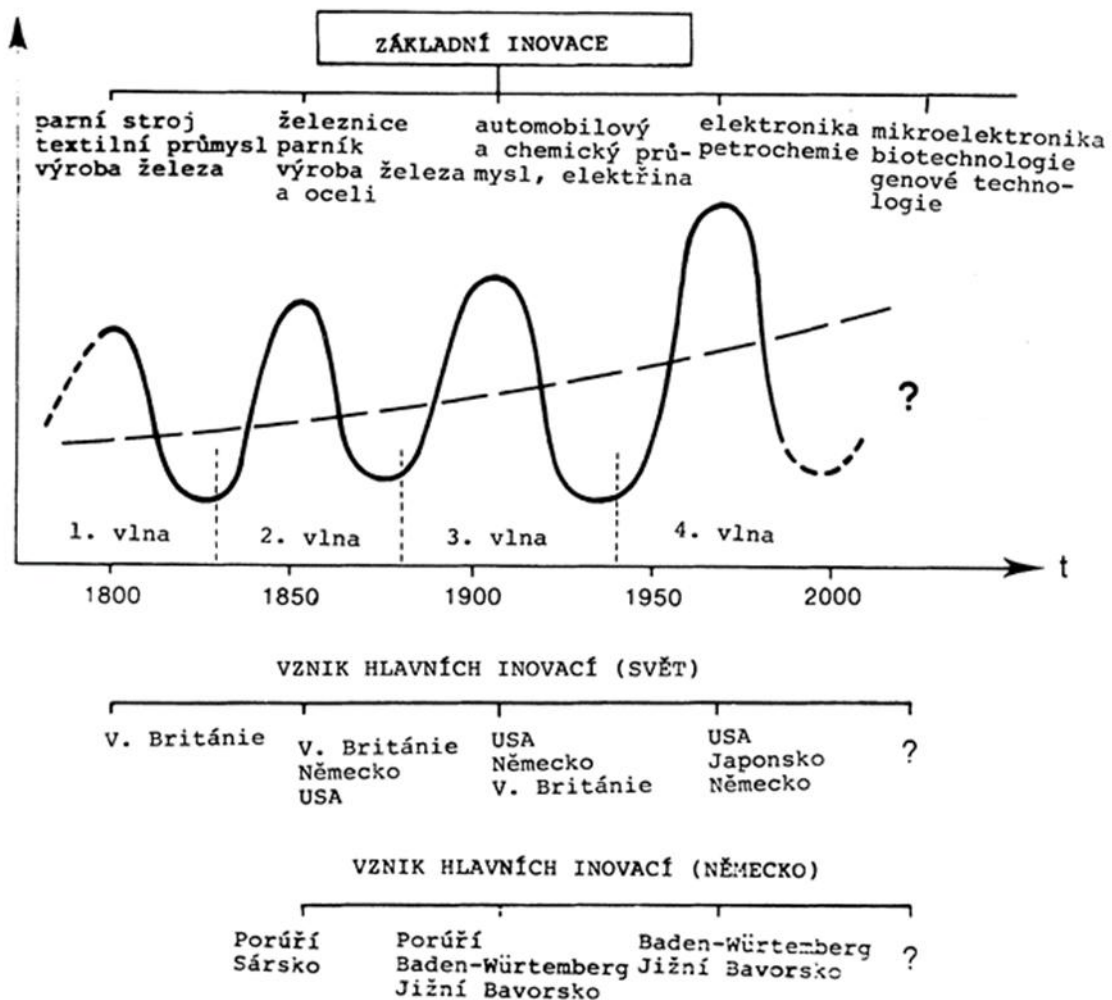
Praktický dopad: Podpůrné programy (na regionální i národní úrovni) by neměly cíl „nalévat“ peníze pouze do výzkumu, ale také **usnadňovat spolupráci** mezi firmami, podporovat **transfer technologií** a **inovační služby** (např. specializované poradce, inovační centra, inkubátory).

9.4 Technologické systémy a dlouhé vlny inovací

Kondratěvovy dlouhé vlny a radikální inovace

Podle **N. D. Kondratěva** a posléze **J. Schumpetera** lze hospodářský vývoj sledovat v tzv. **dlouhých vlnách** (zhruba 40–60 let), každá je odstartována **radikální inovací** (např. pára, elektřina, mikroelektronika). Tím se otevře **nové průmyslové odvětví** a staré se postupně **restrukturalizuje**.

Obrázek 9.3. Kondratěvovy dlouhé vlny

Dnes se uvažuje, že jsme v **další vlně** digitalizace, robotizace a zelených technologií. Takové **bázické (převratné) inovace** mohou podstatně měnit i **regionální mapu**: centra nové vlny (např. Silicon Valley) se stanou bohatými, zatímco tradiční průmyslové regiony (Porúří, Ostravsko) musejí své **strategie obnovy** inovativně přehodnotit.

Technologická paradigmatata a cesty

Dlouhodobě se inovace **koncentrují** do jistých „technologických cest“ (např. miniaturizace v elektronice, růst výkonu procesorů, zelená chemie). Region, který dokáže **vybudovat silnou znalostní základnu** v nějakém klíčovém „paradigmatu“, může **přitahovat** investice a talenty. Proto se často zdůrazňuje koncepce „**inovačního milieu**“ (inovačně přátelské prostředí), kde je bohatá síť vazeb: univerzity, výzkumné ústavy, start-upy a velké firmy, podpůrné instituce, rizikový kapitál atd.

9.5 Síť v inovačním procesu

Globální síť a mezinárodní spolupráce

Složitost nových technologií a velikost nákladů na výzkum vede k tomu, že mnoho podniků vstupuje do **strategických aliancí** (např. společný vývoj čipů, automobilových platforem). V současnosti vidíme **vzestup mezinárodních inovačních projektů** (rámcové programy EU – např. Horizon Europe), často kombinovaných se spoluprací startupů, velkých korporací a výzkumných center na globální úrovni.

Regionální inovační síť a klastrování

Regionální síť (klastry, inovační a technologické parky, science parky) mají velký význam zejména pro **menší a střední podniky (SME)**. Přispívají k rychlému **přenosu znalostí**, k tvorbě **společných projektů** a vzájemnému **učení se** (learning by doing, learning by interacting). Silné **inovační regiony** (např. Cambridge/Oxford ve Velké Británii, Mnichov v Německu nebo jihovýchodní Asie) se často vyznačují **vyšší hustotou** těchto sítí a **blízkostí** mezi výzkumem a praxí.

9.6 Regionální aspekty inovačního procesu

Vliv regionálního prostředí

Regiony se liší **dostupností**:

- **Kvalifikované pracovní síly** a specializovaných služeb.
- **Výzkumných ústavů a univerzit** – pro R&D a transfer technologií.
- **Trhu** (velikost, kupní síla, poptávka po inovacích).
- **Infrastruktury** (dopravní dostupnost, digitální konektivita).
- **Rizikového a rozvojového kapitálu**.

Nejenže některé regiony lákají talenty i investice, ale také **podporují** podniky souborem **veřejných politik** (regionální inovační agentury, technologická centra, podpůrné programy). V **méně rozvinutých** oblastech mohou naopak chybět kvalifikovaní lidé, chybí specializované služby, slabá je i kulturní nabídka, což snižuje atraktivitu regionu.

Odvětvová specializace a velikost podniku

- V **technologicky náročných odvětvích** (ICT, biotechnologie, letectví) jsou inovační příležitosti výrazně větší než v tradičních oborech (textil, těžké strojírenství).
- **Malé a střední podniky (MSP)** bývají flexibilnější a rychleji reagují na tržní poptávku, ale často jim chybějí prostředky a výzkumné kapacity. **Velké podniky** mohou investovat do vlastních R&D center, avšak musejí často bojovat s byrokracií a pomalejší reakcí na změny.
- Významnou úlohu hraje **organizační status** (samostatný podnik vs. pobočka koncernu). Pobočka bez rozhodovacích pravomocí má většinou inovační aktivitu slabou, zatímco centrála (či mateřská společnost) soustřeďuje hlavní výzkumné a vývojové kapacity.

Podnikové strategie a inovační chování

Jednotlivé firmy volí různé **inovační strategie**:

- **Ofenzivní (pionýrská)**: podnik se snaží být technologickým lídrem.
- **Defenzivní**: kopíruje konkurenta, ale snaží se přidat zlepšení.
- **Imitační**: sází na osvědčené technologie, drží nízké náklady.
- **Satelitní**: podřízen dodavatel/odběratel, nemá vlastní inovační vývoj.
- **Tradiční / výklenková**: podnik obsluhuje relativně stálý segment trhu a inovuje jen omezeně.

Vedle toho záleží na **postojích manažerů a zaměstnanců** k riziku, na kultuře firmy, míře spolupráce s externími partnery či na **pracovních vztazích** (kvalita dialogu zaměstnanců, odborová vyjednávání). V některých případech podnik zavádí technologické inovace i proto, aby **omezil** závislost na lidské práci (automatizace, digitalizace).

9.7 inovace jako komplexní proces s regionální dimenzí

Schumpeterův důraz na **inovace a podnikatelského ducha** zůstává nadále platný, avšak současný globální kontext klade na **regiony nové požadavky**. Objevují se fenomény, které Schumpeter ani jeho následovníci nemohli předvídat:

- **Digitální transformace, průmysl 4.0, umělá inteligence,**
- **Změna klimatu, energetická krize a potřeba zelených inovací,**
- **Nové formy spolupráce** (otevřené inovační platformy, sdílená ekonomika, startupové ekosystémy),
- **Globální řetězce vs. regionální resilience** (otázky surovinové, dopravní i bezpečnostní).

To vše posiluje nutnost **flexibility a strategické podpory** inovací na úrovni podniků, měst, regionů i států. **Regionální politika** se už nesoustředí jen na budování silnic či průmyslových zón, ale čím dál víc podporuje **spolupráci univerzit, výzkumných center a firem**, rozvoj **inovační infrastruktury** (klastry, inkubátory, coworkingy), a také **láka** kvalifikované odborníky, aby region neztratil **konkurenční výhodu**.

Z **dlouhodobého hlediska** tak platí Schumpeterova představa o **evoluční povaze** kapitalismu, v němž se staré struktury neustále **nahrazují** novými. Rozhodující pro regionální úspěch je, zda se dané území dokáže **aktivně zapojit** do aktuálních technologických a společenských trendů. Regiony, které **investují do vzdělání, výzkumu a podpůrných inovačních ekosystémů**, mají reálnou šanci **udávat tempo** – zatímco ostatní regiony riskují, že zůstanou pozadu a budou se potýkat s následky ekonomické a sociální polarizace.

Shrnutí

Inovace jsou již od Schumpeterovy doby vnímány jako hlavní motor hospodářského rozvoje a od 50. let 20. století se také v regionálním kontextu považují za rozhodující faktor růstu. Po druhé světové válce sice převládal silný ekonomický vzestup založený na rozšiřování stávající produkce, avšak od 70. let se kvůli globálnímu zostření konkurence, přesunu výroby do periferních oblastí a rostoucí diferenciaci poptávky dostaly do popředí **inovace** (výrobní, procesní i organizační) jako klíč k udržení konkurenceschopnosti firem i regionů.

Schumpeter zdůraznil, že hospodářský systém se vyvíjí prostřednictvím „tvůrčí destrukce“: zavedení nových produktů, technologií nebo organizačních forem přináší inovátorům dočasné monopolní zisky, zatímco staré struktury ustupují do pozadí. Moderní pohledy na **inovační proces** jej chápou jako nelineární a interaktivní – podněty k inovacím nevycházejí jen ze základního výzkumu, ale i z požadavků zákazníků, podnětů zaměstnanců či společných projektů několika partnerů.

Technologické systémy a tzv. **dlouhé vlny** (Kondratěvovy cykly) ukazují, že příchod radikálních inovací (např. pára, elektřina, IT) zcela mění ekonomické prostředí a významně ovlivňuje regionální strukturu (např. přesun průmyslových center). Současné trendy – digitalizace, umělá inteligence či zelené inovace – akcentují potřebu rychlé adaptace regionů.

V inovačním procesu hraje roli **regionální prostředí**: dostupnost kvalifikované pracovní síly, univerzit, výzkumných ústavů, podpůrné infrastruktury a kapitálu. To se promítá do rozvoje **klastrů** a inovačních sítí, v nichž MSP i velké firmy kooperují a zrychlují tak transfer znalostí. Důležité jsou rovněž podnikové strategie (ofenzivní, defenzivní, imitační) a postavení firem (nezávislé podniky vs. pobočky koncernů).

Z regionálního hlediska se tedy potvrdilo, že úspěch stojí na inovacích, jež vyžadují příznivé institucionální a sociální podmínky. Podpora vzdělání, výzkumu, technické infrastruktury a otevřené spolupráce proto tvoří základ pro dlouhodobou konkurenční výhodu a prosperitu daného území.

Kontrolní otázky

1. Jaký je rozdíl mezi lineárním a nelineárním modelem vzniku inovací
2. Co je to technologický systém?
3. Které faktory ovlivňují absorpční schopnost přijímat významné (průlomové) vědecké objevy?
4. V čem spočívá výhoda sítí v rámci inovačního procesu?
5. které podnikové charakteristiky ovlivňují jejich inovační chování?

10. Od fordistické dělby práce k flexibilní výrobě?

Tato kapitola se zabývá ekonomickým vývojem a jeho regionální dimenzí z dlouhodobé perspektivy. Vychází z toho, že čas od času dochází v ekonomice k výrazným strukturálním změnám, které mají značný dopad a projeví se novými vzorci (modely) prostorového a regionálního rozvoje. Takové pojetí strukturálních změn může vést až k modifikaci tradičního modelu centrum-periferie. Jak jsme již naznačili v předcházejících kapitolách, tak k významnému strukturálnímu zlomu ve světové ekonomice došlo přibližně v polovině 70. let 20. století. Tato změna souvisí nejenom s ropnými šoky a jejich dopady, ale také s tím, že se ekonomika posunula z nedostatkové fáze (téměř vše, co se vyrobilo se také spotřebovalo, takže podniky nebyly nuceny tolik inovovat) do fáze permanentního přebytku. Došlo k zostření tržních vztahů a konkurenční (soutěžní) schopnost podniků je od té doby stále více závislá na schopnosti inovovat. Požadavkem doby se stala široce chápaná flexibilita, která se chápe jako reakcí na krizi tzv. fordistického modelu výroby. Nejdříve představíme regulační teorii, která chápe kapitalistickou ekonomiku jako následek dlouhodobého a stabilního vývoje, který můžeme charakterizovat pomocí specifického:

- výrobního modelu,
- makroekonomických vztahů mezi výrobou a spotřebou (akumulačního režimu) a
- systému sociální regulace.

S těmito národohospodářskými modely jsou spojeny také specifické prostorové vzory ekonomického a sociálního rozvoje.

Studijní cíle:

- Seznámit se s klíčovými prvky regulační teorie
- Porozumět vývoji kapitalismu z dlouhodobé perspektivy, v kontextu změn výrobního modelu, akumulačního režimu a systému sociální regulace
- Porozumět tomu, že každý z výrobních modelů (fordismus, postfordismus) se vyznačuje specifickým vzorcem (modelem) prostorového nebo regionálního rozvoje
- Aplikovat zkušenosti „nových průmyslových prostorů“ při tvorbě inovačních strategií a strategií rozvoje malého a středního podnikání

Klíčová slova:

- Regulační teorie
- Výrobní model
- Akumulační režim
- Systém sociální regulace
- Fordismus
- Postfordismus
- Flexibilní akumulace
- Průmyslový okrsek
- Nové průmyslové prostory

10.1 Vývoj kapitalismu od konkurenční ekonomiky 19. století po postfordismus (regulační teorie)

Regulační teorie vysvětluje, jak se v různých obdobích kapitalismus proměňuje v reakci na **technologické, institucionální a kulturní** změny. Zaměřuje se přitom na tzv. **akumulační režim** (tj. propojení výroby a spotřeby) a **systém sociální regulace** (politiky, normy, instituce, které stabilizují celou ekonomiku). V každé historické fázi lze pozorovat specifické „pravidlo hry“, jež se postupně vyčerpává a nahrazuje novým uspořádáním. Níže se zaměříme na tři velké etapy: **konkurenční ekonomiku 19. století, fordismus a postfordismus**.

10.1.1 Konkurenční ekonomika 19. století (extenzivní akumulace)

Charakteristika a příklady

- **Malé podniky a volná soutěž:** V 19. století se stala průmyslová revoluce hybatelem obrovských změn. Většina firem byla malá a navzájem soutěžily na takřka neorganizovaném trhu.
- **Slabé odbory a spolky:** Organizace zaměstnanců (odborníky) či zaměstnavatelů (průmyslové komory) měly jen malý vliv.
- **Role státu:** Státy tehdy zasahovaly hlavně do budování základní infrastruktury (železnice, kanály, silnice, základní školství), nikoli do regulace pracovních podmínek či sociální ochrany.
- **Extenzivní akumulace:** Růst se opíral o 111 **rozšiřování výroby** do nových území (kolonie, zámořské trhy) a 222 zapojování dalších výrobních faktorů (nové suroviny, více pracujících). Moderní technologie (parní stroje, hutní a textilní inovace) se rychle šířily.

Regionální příklady

- **Sheffield (Velká Británie)** – slavný díky výrobě příborů a nožů. Kolem malé kovodílny postupně vznikaly další provozy (slévárny, nástrojařské dílny), což dalo kraji punc „nožířské metropole“.
- **Lancashire (Velká Británie)** – centrum textilního průmyslu (zejména bavlna). Města jako Manchester a okolí rostla díky přádelnám a tkalcovnám.
- **Severní a severovýchodní Čechy** – sklářství a textil. Sklárny v okolí Jablonce, textilní závody ve Šluknovském výběžku, Varnsdorfu atd.
- **Horní Slezsko (dnes část Polska a ČR)** – hutě, ocelářství a těžba uhlí. Silná aglomerace v okolí Ostravy, Katovic.
- **Massachusetts (USA)** – od 1. poloviny 19. století centrum kožedělné a obuvnické výroby, posléze textilu.

Krise a přechod k větším firmám

- **Koncem 19. století** přineslo krize (např. velká deprese 1873–1896) a novou vlnu mechanizace. Mnohé malé podniky neustály konkurenci, vznikly velké koncerny (fúze a monopolizace v průmyslu).

- Čím dál **nižší role čistě „volné“ konkurence**: stát a velcí hráči začali prosazovat nový typ regulací i sociálních reforem (např. Bismarckovy sociální zákony v Německu). Vědecké objevy (chemie, elektřina) otevíraly dveře k dalšímu industriálnímu rozmachu.
- Dlouhodobě se však tyto změny naplno prosadily až po 2. světové válce – to je období **fordismu**.

10.1.2 Fordismus (poč. 20. století až 70. léta)

Hlavní charakteristiky

- **Masová pásová výroba**: Inspirována Henrym Fordem, který na počátku 20. století ukázal, jak pomocí pásu a specializace práce (tzv. taylorismus) lze vyrobit cenově dostupný automobil „pro každého“.
- **Vysoká produktivita a rostoucí mzdy**: Díky úsporám z rozsahu (Economies of Scale) se snižovaly náklady, což umožnilo zaměstnancům vyplácet vyšší mzdy. Zvyšovala se tak kupní síla a poptávka po výrobcích.
- **Stát blahobytu (Welfare State)**: Zejména v poválečné Evropě a severní Americe vlády investovaly do školství, zdravotnictví, podpory zaměstnanosti, budovaly dálnice, byty apod. Přerozdělováním příjmů udržovaly poptávku.
- **Keynesiánská politika**: Hospodářství se stimulovalo řízením poptávky (veřejné projekty, sociální dávky). Tím se bránilo velkým krizím jako ve 30. letech.

Příklady regionů

- **Detroit (USA)**: Symbol automobilové pásové produkce (Ford, General Motors, Chrysler). Díky vysokým mzdám i poptávce zažil Detroit obrovský růst – byl považován za „hlavní město automobilů“.
- **Manufacturing Belt (USA)**: Severovýchodní státy – Cleveland, Pittsburgh, Buffalo –, kde se soustředil ocelářský, strojírenský a automobilový průmysl.
- **Midlands (Anglie)**: Oblast v okolí Birminghamu, Coventry, Wolverhamptonu. Hlavní středisko tradičního průmyslu a později automobilového sektoru (Jaguar, Land Rover apod.).
- **Severní Francie (Pas-de-Calais, Lille)**: Textil, důlní průmysl a později metalurgie, automobilky (Renault).
- **Německá průmyslová jádra (Porýní, Porúří, Bavorsko)**: Hutě, strojírna, postupně i automobily (VW, BMW). Vznikaly „hnízda“ velkých koncernů (Thyssen, Siemens atd.).

Fordistická regionální dynamika

- Nejdříve došlo k **koncentraci** výroby do velkých aglomerací (tzv. jádrové průmyslové regiony).
- Od 60. let přesun poboček do periferních území (venkov, menší města) s levnější pracovní silou. Tzv. **pobočková ekonomika** měla vyrovnávat regionální rozdíly, ale vznikala závislost na rozhodnutích centrál ve velkoměstech.

Krise fordismu v 70. letech

- **Ropná krize 1973** a následné zdražení energií, rostoucí inflace a sociální napětí. Podniky s pásovou výrobou nedokázaly pružně reagovat na měnící se poptávku a preference spotřebitelů.
- **Nástup Asie** (Japonsko a později „asijští tygři“) s efektivnějším a flexibilnějším výrobním systémem (např. toyotismus, just-in-time).
- Hospodářská politika keynesiánského typu začala narážet na globalizaci trhu, a tak koncerny hledaly jiné cesty ke snižování nákladů (outsourcing, automatizace, přesun do zahraničí).

10.1.3 Postfordismus (od 70. let do současnosti) - *flexibilní akumulace a diverzifikace výroby*

Hlavní znaky

- **Flexibilní technologie a menší série:** Místo velkosériových univerzálních výrobků (jeden typ auta, lednice) roste poptávka po individuálnějších, často hi-tech produktech, s možností rychlých změn sortimentu.
- **Deregulace a globalizace:** Stát ustupuje od národních „poptávkových“ politik, firmy organizují výrobu ve světových řetězcích (global value chains). Sílí role nadnárodních korporací i regionální konkurence (města lákají investice).
- **Informační a komunikační technologie (ICT):** Počítačem řízené stroje, roboty, 3D tisk, e-commerce aj. V 90. letech nástup internetu, od 2000+ masivní digitalizace a platformová ekonomika (Amazon, Airbnb, Uber).
- **Nové způsoby organizace práce:** Projekty, týmová práce, start-upy, outsourcing vedle menšího počtu kmenových zaměstnanců. Tlak na flexibilitu (časovou, mzdovou, prostorovou – home office apod.).

Regiony „flexibilní akumulace“

- **High-tech prostory:**
  - **Silicon Valley (Kalifornie, USA):** Kolébka IT a inovací (HP, Intel, Apple, Google, Tesla...). Univerzitní zázemí (Stanford) a rizikový kapitál.
  - **Route 128 (okolí Bostonu, USA):** Výzkum, univerzity (Harvard, MIT), high-tech start-upy, biotechnologie.
  - **Cambridge (UK):** Biotechnologie, ICT, napojení na univerzitní výzkum, malé inovační firmy.
- **Průmyslové okrsy (industrial districts):**
  - **Třetí Itálie (Emilia-Romagna, Benátsko, Toskánsko):** Textil, obuv, keramika – menší a střední rodinné podniky, síťová spolupráce, důraz na design a řemeslnou kvalitu.
  - **Bádensko-Württembersko (Německo):** Mnoho malých a středních inženýrských firem (tzv. Mittelstand), orientace na kvalitu, exportní úspěch (strojírenství, autopříslušenství).
  - **Sophia Antipolis (Francie):** Technologický park u Nice, výzkum a vývoj v IT, telekomunikacích.

Příklady postfordistických firemních strategií

- **Just-in-time (Toyota):** Minimální sklady, neustálé vylepšování výrobních procesů (Kaizen).

- **Modulární výroba** v automobilovém průmyslu (koncern VW sdílí platformy pro různé modely).
- **Flexibilní specializace:** Malé série spotřebních inovací (např. specializované oděvní kolekce, hi-end elektronika, designové produkty).
- **Platformizace** (po roce 2000): Ovlivnila nejen výrobu, ale i služby (zprostředkování, sdílená ekonomika, online trhy).

Vliv na regiony

- **Lokální síť:** klíčová je blízkost univerzit, inovačních center, kvalitní infrastruktura (doprava, IT). Tím se zvyšuje pravděpodobnost sdílení know-how a rychlých reakcí na tržní trendy.
- **Globální řetězce:** mnoho výrobních kroků se přesouvá do zemí s levnější pracovní silou (např. jihovýchodní Asie). Regiony v bohatých zemích se zaměřují na výzkum, design a marketing (tzv. hlavní přidanou hodnotu).
- **Rostoucí konkurence měst a regionů:** Lokální vlády nabízejí investiční pobídky, marketing, technologické parky. Díky digitálnímu propojení roste tlak: kdo přitáhne IT a inovativní firmy, vytvoří nová pracovní místa s vysokou přidanou hodnotou.

10.2 Současné trendy a kritika

Současné megatrendy (po roce 2000)

- **Digitální revoluce:** Internet, mobilní technologie, sociální sítě, big data, umělá inteligence (AI), 3D tisk – to vše dál zvyšuje rychlost změn.
- **Zelená transformace (Green Deal, ESG):** Ekologické inovace, obnovitelné zdroje, uhlíková neutralita ovlivňují investice a celý akumulací režim (např. rozvoj elektromobility, vodíkových technologií).
- **Pandemická a geopolitická rizika:** Covid-19 nebo války ukázaly křehkost globálních dodavatelských řetězců, roste zájem o „reshoring“ (návrat části výroby zpět do domovských regionů), aby se snížilo riziko přerušení.

Kritika regulační teorie

- **Příliš široké kategorie** (fordismus vs. postfordismus) mohou zakrýt „hybridní“ přechody. Mnohé firmy dosud jedou v masové produkci, jiné v síťové.
- **Rozdíly mezi zeměmi:** Scénář v USA (spíše liberální) se liší od Skandinávie (sociální partnerství), Japonska (kolektivní kultury, toyotismus) či Číny (státní kapitalismus).
- **Institute a politika:** Regulační teorie klade důraz na roli státu a norem, ale někteří kritici tvrdí, že realita je ještě složitější (nadmárodní organizace, EU, WTO, geopolitické vlivy).
- **Nejasné vyústění:** Po „úpadku“ fordismu se očekávalo, že postfordismus bude jasně čitelný režim. Ve skutečnosti vidíme mozaiku odlišných praktik a „neustálý pohyb“ místo jednoho pevného modelu.

Shrnutí

Regulační teorie pomáhá pochopit **historické proměny kapitalismu**:

- **Konkurenční ekonomika 19. století:** Malé firmy, volná soutěž, extenzivní rozšiřování. Regionálně to znamenalo vznik průmyslových center kolem textilních, hutních a strojírenských odvětví, spojených s omezeným státním zásahem.
- **Fordismus (zhruba 1945–70. léta):** Masová pásová výroba, intenzivní akumulace. Růst životní úrovně, silný stát blahobytu, jasné „jádrové průmyslové regiony“. Stal se motorem poválečné konjunktury, avšak zhroutil se v krizi 70. let.
- **Postfordismus:** Flexibilní akumulace, globální řetězce, ICT revoluce, důraz na inovace a menší série, outsourcing, inovační klastrování. Oblasti jako Silicon Valley, Cambridge, Bádensko-Württembersko slouží coby symbol dynamiky a moderních technologií.

Tabulka 10-1. Charakteristika fordismu a postfordismu

Fordismus	Postfordismus
Výrobní proces	
<ul style="list-style-type: none"> • standardizované zboží • velkosériová (hromadná) výroba • speciální stroje • „Economies of Scale“ - úspory z rozsahu • velké výpadky ve výrobě při chybějících vstupech nebo při selhání strojů • značné požadavky na sklady meziproductů a finálních výrobků • kontrola kvality „ex post“ • vertikální integrace podniků 	<ul style="list-style-type: none"> • nabídka rozmanitého (různorodého) zboží • malosériová výroba • flexibilní technologie • „Economies of Scope“ – úspory ze specializace • málo výpadků ve výrobě z důvodu flexibility • malé potřeby skladování (rozvoj systému just-in-time) • kontrola kvality během výroby • vyčleňování aktivit z podniků (outsourcing)
Práce	
<ul style="list-style-type: none"> • specializace podle pracovních úkolů • nízká zodpovědnost pracovníků (menší počet zodpovědných pracovníků) • hierarchická organizace práce • malá potřeba učení • nízká jistota zaměstnání 	<ul style="list-style-type: none"> • rozmanité (mnohostranné) úkoly • větší zodpovědnost pracovníků (větší počet zodpovědných pracovníků) • důraz na horizontální organizaci práce • hodně učení na pracovišti • vysoká jistota pracovních míst pro „klíčové pracovníky“ a nízká pro ostatní
Prostor	
<ul style="list-style-type: none"> • funkční prostorová dělba práce • homogenizace regionálních pracovních trhů • segmentace mezi regiony • globální dodavatelské vztahy 	<ul style="list-style-type: none"> • aglomerace podniků • diverzifikace • segmentace uvnitř regionů • dodavatelé částečně z regionu • lokalizované výborní klastry
Stát	
<ul style="list-style-type: none"> • keynesiánské ovlivňování poptávky • vyšší rozsah regulace • kolektivní vyjednávání o mzdě • stát blahobytu • národní regionální politika (top-down) • svrchovaný stát 	<ul style="list-style-type: none"> • politika strany nabídky • deregulace • individualizace, podnikové vyjednávání • individuální zodpovědnost a individuální péče • decentralizovaná regionální politika • podnikatelský stát, konkurence měst a regionů

Zdroj: Harvey (1989), doplněno

Tato periodizace však není absolutní: v reálné ekonomice se prolínají přežitky minulých modelů s novými technologiemi a manažerskými postupy. Mnohé tradiční regiony (Porúří, Slezsko, severní Francie) se snaží restrukturalizovat k hi-tech výrobě či službám, jinde stále fungují staré velkozávody. Do budoucna se očekává další „posun“ – digitální platformy, umělá inteligence, ekologické inovace či regionální soběstačnost mohou vést k nové formě ekonomického uspořádání. Regulační teorie nám tak nadále poskytuje rámec, v němž dokážeme lépe **pochořit** vznikající trendy a kontext regionálních i celosvětových změn.

Tabulka 10-2. Charakteristika nově industrializovaných prostorů („New Industrial Spaces“)

Sektor	Charakteristika	Příklady
Moderní řemeslná výroba (designérsky náročná průmyslová odvětví – např. textilní, oděvní, kožedělný, spotřební elektronika apod.)	Kvalitativní výrobky, intenzivní mezipodniková dělba práce, výrobní sítě, vzdělávání, technologický transfer	„třetí Itálie“ (I) region Jura (CH) Badensko-Württembersko (D) Jütland (DK)
Průmyslová odvětví s vyspělými technologiemi (high-tech)	Lokální výzkum a vývoj, „spin-offs“, výrobní a inovační sítě, segmentované regionální trhy práce, rizikový kapitál, poradenské služby	„Route 128“, Boston, Silicon Valley (USA), M4 Corridor a Cambridge (GB), Grenoble, Sophia Antipolis (F), München a Karlsruhe (D)
Výrobní služby (business services)	Vysoce specializované podniky služeb (finanční sektor, pojišťovnictví, poradenství, IT atd.), koexistence malých a středních podniků, diverzifikovaný pracovní trh	London (GB), New York (USA), Paris (F), Frankfurt nad Mohanem a Brémy (D), Tokio (Japonsko)

Zdroj: Tickell a Peck (1992)

Shrnutí

Regulační teorie popisuje, jak se kapitalismus v různých historických obdobích mění v závislosti na technologiích, institucích a kulturních vzorcích. Ústředními pojmy jsou přitom „akumulační režim“ (vztah mezi výrobou a spotřebou) a „systém sociální regulace“ (pravidla, politika, organizace práce), které společně určují „pravidla hry“ té které etapy. V 19. století převládala konkurenční ekonomika s extenzivní akumulací, kdy početné malé podniky soutěžily na téměř neregulovaném trhu, stát se omezoval hlavně na budování infrastruktury (železnice, kanály, silnice) a odbory či spolky měly velmi slabé postavení. Rozmach průmyslu (parní stroje, textilní a hutní inovace) vedl k tvorbě specifických regionálních specializací, například Sheffield v kovodělném průmyslu, Lancashire v textilu, severní Čechy ve sklářství a Horní Slezsko v hutích a těžbě uhlí. Koncem 19. století ovšem krize a mechanizace urychlily fúze podniků a rozvoj koncernů, přičemž stát i velcí průmyslníci začali postupně zavádět sociální reformy.

Po druhé světové válce se prosadil fordistický akumulací režim, založený na masové výrobě a vysoké produktivitě. Typickým rysem byla pásová produkce inspirovaná Henrym Fordem (takzvaný taylorismus) a s ní spojené úspory z rozsahu, které umožnily zvyšování mezd a tím i spotřeby. Stát hrál silnou roli, a to nejen jako „stát blahobytu“, ale též díky keynesiánským stimulům poptávky (veřejné investice, sociální politika). Fordistická éra přinesla růst životní úrovně i koncentraci průmyslu v jádrových regionech (Detroit v USA, Midlands v Británii, severní Francie či německé Porýní-Porúří).

Zhruba od 70. let se ovšem fordistický model vyčerpал kvůli ropným šokům, rostoucím nákladům, měnícím se spotřebitelským preferencím a silné konkurenci z Asie.

Třetí etapou je postfordismus, který se vyznačuje flexibilní akumulací, menšími sériemi výroby, využitím ICT technologií a globalizovanými hodnotovými řetězci. Mnohé firmy přešly k modelu just-in-time či modulární produkci, začaly outsourcovat výrobu do levnějších zemí a zároveň inovovat díky úzké spolupráci s výzkumnými centry. Nový styl organizace práce zahrnuje projektové týmy, start-upy a digitalizaci, což daleko více než dříve ovlivňuje regionální rozvoj. Proslulé příklady jako Silicon Valley, Cambridge, Třetí Itálie či Bádensko-Württembersko ukazují, jak na základě inovací a flexibilní specializace lze dosáhnout vysoké konkurenceschopnosti. Současné trendy (digitální revoluce, zelená transformace, geopolitické otřesy) dále proměňují akumulací režimy, potvrzují komplexnost regulační teorie a naznačují, že žádný model kapitalismu netrvá věčně – spíše se vždy přetváří na základě institucionálních, technologických i kulturních změn.

Kontrolní otázky

1. Co je to regionální zakořenění podniků?
2. Jaký vliv má globalizace na ekonomický rozvoj?
3. Stručně charakterizujte fordismus?
4. Charakterizujte postfordismus.
5. V čem se liší jednotlivé typy nově industrializovaných prostorů?

11. Regionální politika

V této kapitole se budeme zabývat obecnými aspekty regionální politiky. Nejdříve si definujeme regionální politiku a její aktéry. Potom se zaměříme na zdůvodnění regionálně-politických intervencí. Dále si uvedeme přehled a klasifikaci nástrojů regionální politiky, a nakonec se budeme věnovat klíčovým regionálně-politickým strategiím (konceptům), které se v praxi nejčastěji používají. Při seznamování s těmito strategiemi můžete využít svých znalostí teoretických koncepcí regionálního rozvoje, získaných v předcházejících kapitolách 7 až 10. Úvodem je zapotřebí zmínit, že regionální politika, resp. cíle které sleduje a nástroje, které používá, se v průběhu času mění. Její obsah závisí na velikosti regionálních rozdílů a na citlivosti jednotlivých zemí na zmíněné rozdíly. Regionální politika tak může mít mnoho praktických podob a sledovat různé cíle. Česká regionální politika např. stále vidí těžiště v oblasti infrastrukturních opatření, zatímco švýcarská se naopak zaměřuje „pouze“ na podporu podnikání v odlehlých regionech. Jednotlivé typy nástrojů a strategiemi regionální politiky vždy charakterizujeme a hodnotíme z hlediska jejich praktických aplikací. Vycházíme z kritického pohledu. Každý nástroj nebo strategie má jak silné, tak i slabé stránky. Důležitost regionální politiky je zapotřebí vnímat také v kontextu role státu v rozvoji ekonomiky a společnosti. Stále se hledá vhodná míra státního intervencionismu, která úzce souvisí s řešením velmi složitého dilematu mezi principem zásluhovosti (podporovat úspěšné) a principem solidarity (vyrovnávat regionální rozdíly), resp. mezi ekonomickou efektivností a sociální spravedlností. Složitost vyplývá ze subjektivity vnímání těchto principů jednotlivci a z velké proměnlivosti názorů v prostoru a čase. Objektivizace řešení tohoto dilematu je prakticky vyloučená. Vždy se bude jednat o kompromis mezi hlavními aktéry. Tak jako neexistuje žádná komplexní teorie regionálního rozvoje, tak neexistuje ani žádná správná strategie regionální politiky.

Studijní cíle:

- Seznámit se s klíčovými nástroji a strategiemi regionální politiky (s jejich silnými i slabými stránkami)
- Získat přehled o možnostech řešení vybraných regionálních problémů
- Získat kritický pohled na regionálně-politické intervence a na úspěšnost regionálně-politických strategií
- Aplikovat obecné poznatky (nástroje, strategie) při řešení problémů konkrétních regionů

Klíčová slova:

- Regionální politika
- Aktéři regionální politiky
- Důvody pro regionálně politické intervence
- Nástroje regionální politiky
- Regionálně-politické strategie (neoklasický přístup, keynesiánské ovlivňování poptávky, koncepce růstových pólů, endogenní strategie, inovační přístup, klastrová politika a regionální a městský marketing)

11.1 Vymezení základních pojmů

Regionální politika je v současnosti vnímána jako **aktivní ovlivňování** (usměrňování) ekonomických, sociálních i environmentálních procesů v dílčích územích (regionech) státu. Zahrnuje jak **klasické nástroje** (např. finanční pobídky, budování infrastruktury), tak **moderní přístupy** (inovační politika,

klastrová strategie, místní a regionální marketing, smart cities apod.). Situace, která v této kapitole byla popisována kolem roku 2000, se od té doby výrazně proměnila – vliv globalizace, digitalizace, klimatických hrozeb i geopolitických změn (např. pandemie covid-19, válka na Ukrajině) zásadně posílil roli samospráv a regionů v řešení komplexních výzev.

11.1.1 Definice a aktéři regionální politiky

Definice

Regionální politika usiluje o **vyvážený a udržitelný** rozvoj všech částí státu (od periferních oblastí přes venkov až po velká města). Základem je myšlenka, že **tržní mechanismus** sám o sobě nedokáže zaručit rovnoměrnou prosperitu napříč územím, a proto stát (ve spolupráci s regionálními a lokálními institucemi) zasahuje, aby:

- **Podpořil** slabší či jinak znevýhodněné regiony (ekonomicky, sociálně, environmentálně).
- **Zabránil** prohlubování disparit a vzniku „vyloučených oblastí“.
- **Zajistil** kvalitní životní podmínky (dostupnost základních služeb, dopravní obslužnost atd.) obyvatelům v různých částech země.

Pod pojmem *region* rozumíme územní celek větší než obec a menší než stát. Regiony lze vymezovat různými způsoby – **podle homogeneity** (stejná míra nezaměstnanosti, stejné sociální podmínky...) nebo **podle funkčního uspořádání** (centrum – zázemí). Důležité je, že regiony nejsou pasivními „objekty řízení“, ale **živými územními systémy**, v nichž působí mnoho aktérů s vlastním rozhodováním.

Klíčovní aktéři

- **Národní stát** – i nadále hraje centrální roli (v ČR především Ministerstvo pro místní rozvoj, ale též další rezorty). Zaměřuje se na strategický rámec, financování, legislativu atd.
- **Evropská unie** – od vstupu ČR do EU (2004) se stala důležitým zdrojem finančních prostředků (strukturální a investiční fondy) a formuje regionální politiku skrze koncepty typu *Inteligentní specializace*, *Zelená dohoda*, *Politika soudržnosti*, *Interreg* atd.
- **Kraje, města a obce** – realizují konkrétní opatření (zlepšování infrastruktury, strategické plány, podpora místního podnikání), čímž se v praxi uplatňuje tzv. *víceúrovňové vládnutí* (multilevel governance). Rostoucí roli sehrávají *metropolitní oblasti* a *městské regiony*, zejména v souvislosti s fenomény suburbanizace a nových forem mobility.
- **Soukromý sektor** – velcí i drobní podnikatelé, investoři, banky, developři, nadnárodní korporace. Jejich rozhodování o lokalizaci a investicích má výrazný dopad na rozvoj či úpadek daného území.
- **Polostátní a neziskové organizace** (různé rozvojové agentury, podnikatelská a technologická centra, asociace, místní akční skupiny). Dnes hrají silnou roli i *soukromí poradci*, *think-tanky* a univerzity (především v rámci konceptu *triple helix* či *quadruple helix*).
- **Občanský sektor** – místní spolky, komunita, aktivní občané. Díky digitalizaci nabývá na významu participativní rozpočet, veřejné projednávání a on-line platformy, které posilují roli obyvatel v regionální politice „zdola“.

11.1.2 Důvody pro regionálně politické intervence

Ekonomické důvody

Ačkoliv *neoklasická teorie* předpokládá, že trh sám vyrovná meziregionální rozdíly díky mobilitě práce a kapitálu, praxe ukazuje, že v realitě tržní síly často **posilují koncentraci** (větší města přitahují investice, bohatší regiony bohatnou dál). Důvodem je existence *externích efektů, aglomeračních výhod a nedokonalé informovanosti* aktérů. Regulační politika proto směřuje veřejné investice (dopravní sítě, vzdělávání, vědecká pracoviště) do regionů, aby **posílila jejich konkurenceschopnost**. V dobách konjunktury může jít o *přesměrování* investic z přetížených aglomerací do periferií. V dobách recese se naopak podporují vysoce inovativní jádrové regiony, aby rozběhly růst.

Sociální důvody

Cílem je **vyrovnávání meziregionálních disparit** a snaha zajistit spravedlivé (nebo alespoň přijatelné) životní podmínky všem obyvatelům. Společnost obvykle nepřipouští, aby existovaly výrazně vyloučené a zaostalé regiony s chudobou, špatnou infrastrukturou atd. Tato politika je silně rozvinutá zejména v EU, kde se hovoří o *hospodářské, sociální a územní soudržnosti*.

Ekologické důvody

V poslední době nabývají na síle díky tlakům *klimatických změn, environmentálních havárií* a zhoršující se kvality života ve městech (emise, doprava, odpady). Regionální politika proto sleduje též cíle **udržitelného rozvoje** (ochrana půdy a vody, úspora energií, obnova brownfieldů) – důležitou roli hraje nová legislativa EU (Zelená dohoda / Green Deal) a národní koncepce adaptace na klimatické změny.

11.3 Typologie nástrojů regionální politiky

Regulační teorie a praxe rozlišují několik **skupin nástrojů**, jimiž lze ovlivňovat chování ekonomických subjektů, obyvatel a veřejných institucí v regionech. Často se uvádějí **čtyři** hlavní kategorie (informace, finance, infrastruktura, regulace), ale moderní praxe je dále obohacuje a kombinuje.

Informace a poradenství („měkké“ nástroje)

- **Regionální marketing:** Prezentace regionu (či města) potenciálním investorům, turistům, novým obyvatelům. Tvoří se specializované weby, brožury, účast na veletrzích, budování *place branding* (viz slogany, loga).
- **Poradenství pro podniky:** Technologické a inovační informace, propojení s výzkumem, tipy na dotační tituly.
- **Poradenství pro domácnosti:** Nabídka vzdělávacích kurzů, rekvalifikací, podpůrných služeb při hledání práce, informace o bydlení.
- **Podpora sítí (networking):** Zprostředkování kontaktů mezi firmami, univerzitami, výzkumnými ústavami, samosprávou.

Výhody / limity:

- Posilují **tržní mechanismus** (lepší informovanost, menší nejistota).
- Někdy bývají podceňovány („jen“ informační kampaň), ale s rozvojem digitálních technologií se jejich význam zvýšil (digitální portály, online mapy, burzy kooperace).
- Efekt „přesvědčit a nalákat“ je relativně nejistý, aktéři reagují různě a výsledek je těžko měřitelný.

Finanční pobídky

- **Investiční pobídky:** Dotace, daňové úlevy, subvence na vybudování závodu v regionu. Často používané v zemích Visegrádu (ČR, Slovensko atd.) k přilákání zahraničních investorů (automobilky, high-tech).
- **Podpora start-upů a podnikání:** Granty, zvýhodněné úvěry, rizikový kapitál. Např. inovační vouchery, seed fondy pro technologické firmy.
- **Příspěvky na pracovní místa:** Odměny za nově vzniklá místa v daném regionu (v Česku se využívalo např. v 90. letech). Čelí kritice kvůli *zbytečné podpoře* (firma by vznikla i tak).
- **Příspěvky pro obyvatele:** Stěhovací prémie, cestovné, rekvalifikační poukázky, podpora bydlení v ohrožených oblastech.

Výhody / limity:

- **Přímá a silná motivace** k požadovanému chování (lokalizovat výrobu, zakládat podniky).
- Riziko *přepřáčení*, kdy se regiony mezi sebou předhánějí a výsledná hodnota pro veřejné rozpočty je diskutabilní.
- V globalizované ekonomice může firma po vyčerpání pobídek odejít jinam (tzv. *footloose investment*).

Infrastrukturální opatření

- **Dopravní a technická infrastruktura:** Výstavba silnic, dálnic, železnic, vodovodů, kanalizací, vysokorychlostního internetu.
- **Výzkumné a inovační prostředí:** Zakládání technologických parků, vědeckých center, inkubátorů. Umožňuje firmám a univerzitám v regionu lépe spolupracovat, zkracovat vzdálenost k vývoji a inovacím.
- **Občanská vybavenost:** Byty, sociální a zdravotní zařízení, školy, volnočasová infrastruktura (sport, kultura).

Výhody / limity:

- **Dlouhodobý a stabilní efekt** – zvyšuje se atraktivita lokality pro všechny subjekty (občany, podniky i turisty).
- Nákladné projekty (doprava, digitální infrastruktura) vyžadují plánování, údržbu a koordinaci (často spolufinancování z EU).
- Některé regiony se mohou stát tzv. *logistickými křižovatkami*, ale pro skutečný rozvoj je nutné kombinovat infrastrukturu s lidským kapitálem a dalšími faktory.

Regulační a administrativní opatření („tvrdší“ nástroje)

- **Územní plánování:** Vymezení funkčních zón (průmysl, obytná zástavba, rekreace, zeleň), ochrana půdy a krajiny.
- **Regulace investic:** V některých zemích se např. omezovalo rozšiřování nových závodů v přetížených metropolích (Paříž, Londýn), aby se podpořil rozvoj jinde.
- **Ekologické standardy:** Limity emisí, hluku, nároky na energetickou efektivitu. To formuje, kam a jak se investice mohou umístit.
- **Stavební řízení:** Vydávání stavebního povolení, povolování změn v území, EIA (Environmental Impact Assessment).

Výhody / limity:

- Mohou **zabránit** nežádoucím jevům, např. rozsáhlému záboru orné půdy, ohrožení životního prostředí, přetížení dopravou.
- Negativem je často **byrokracie** a riziko, že podniky si zvolí území s mírnějšími pravidly (tzv. environmentální dumping).

Tabulka 11-1: Příklady adresátů a nástrojů regionální politiky

Adresát	Informace / poradenství	Finanční pobídky	Infrastruktura	Regulace / administrativa
Podniky	Regionální marketing, technologické poradenství	Investiční pobídky, start-up granty, daňové úlevy	Průmyslové areály, technologické parky, inkubátory	Omezení hlučnosti, emisí, staveb. řízení pro nové provozy atd.
Obyvatelé	Info o vzdělávání, zaměstnání, bydlení (digitální portály)	Příspěvky na mobilitu, stěhování, bydlení	Bytová výstavba, veřejná doprava, sociální služby	Normy pro ochranu veřejného prostoru, stavební předpisy
Města / obce	Poradenství pro strategické plánování	Dotace na obecní projekty (např. z fondů EU)	Budování škol, sociálních a zdravotnických zařízení	Přerozdělování kompetencí (decentralizace), regulace území

11.4 Regionálně-politické strategie

Kromě **typologie nástrojů** je důležité rozlišit **strategické přístupy**, které je kombinují a používají. Zde uvádíme výběr klíčových strategií, které se v praxi doplňují či střetávají.

Neoklasický přístup

- **Spoléhá na trh:** předpokládá se, že mobilita práce a kapitálu (pod tlakem rozdílů v mzdách či úrokových mírách) přirozeně vyrovná disparity.

- **Role státu:** minimální, spíše odstraňovat překážky (monopoly, vysoké daně, špatné dopravní propojení), aby trh fungoval hladce.
- **Kritika:** Ve skutečnosti často vidíme posilování nerovností (např. velké metropole rostou, venkov stagnuje). Externí efekty, aglomerační výnosy a omezená mobilita zpochybňují idealizovaný „rovnovážný“ vývoj.

Keynesiánské ovlivňování poptávky

- **Stimulace ekonomiky:** Zadáváním veřejných zakázek v periferiích, podporou exportně zaměřených podniků (koncept exportní báze), financováním investic do oblastí s vysokou nezaměstnaností.
- **Multiplikátor příjmů:** Růst exportu/poptávky spouští řetězovou reakci ve mzdách, spotřebě a investicích.
- **Omezení:** Ignoruje stranu nabídky (schopnost regionu opravdu vyrobit konkurenceschopné zboží). Soustředění na krátkodobé zvyšování poptávky v globalizovaném kontextu často selhává.

Koncepce růstových pólů

- **Polarizační teorie:** určité „hnací“ sektory v regionu (či „motorické jednotky“) táhnou celou ekonomiku. Proto se podporují vybraná (většinou městská) centra s potenciálem generovat **pozitivní difúzní efekty** do okolí.
- **„Nové průmyslové regiony“:** Napodobování úspěchů typu Silicon Valley (vytvoření *Technopole*, *Science parku*).
- **Kritika:** „Vyzařovací efekty“ často zůstávají omezené. Může dojít spíše k prohlubování nerovností mezi jádry a jejich periferiemi.

Endogenní strategie

- **Mobilizace vnitřních zdrojů:** Vychází z myšlenky, že regiony mohou růst „zdola nahoru“ (bottom-up) – posilováním místní podnikavosti, kvalifikace obyvatel, rozvoje řemesel, ekoturistiky apod.
- **Rozvoj samosprávy:** důraz na *participaci*, *komunitní plánování*, malé a střední firmy.
- **Limity:** V chudých nebo strukturálně postižených regionech jsou vnitřní zdroje často **nedostatečné** a absentuje odborné know-how.

Inovační přístup

- **Technologie a znalosti:** V moderní ekonomice je klíčem k růstu *inovace* (nové produkty, procesy, organizační uspořádání). Regionální politika tedy podporuje výzkumné parky, transfer znalostí z univerzit, dotační programy pro inovace (např. Horizon Europe).
- **Rozvoj malých a středních podniků:** Bariéry pro malé firmy (nedostatek kapitálu, technologie) se snaží překonat veřejné či poloveřejné inovační fondy, inovační vouchery, poradenské služby.
- **Kritika:** Vyžaduje funkční základ (infrastruktura, lidský kapitál). V zaostávajících regionech je někdy obtížné nastartovat hi-tech ekosystém, pokud jim chybí univerzity, kvalifikovaní lidé a finance.

Klastrová politika

- **Klastr (cluster) = geografická koncentrace** podobně zaměřených firem, dodavatelů, výzkumných kapacit. Příkladem je *Bádensko-Württembersko* (strojírenství), *Cambridge* (biotech), *Sophia Antipolis* (IT, Francie).
- **Pozitivní aglomerační efekty:** sdílení know-how, specializovaní dodavatelé, společná infrastruktura, důvěra a spolupráce (tzv. ko-opetice).
- **Politická podpora:** identifikace klastrů, tvorba *klastrových iniciativ*, vytváření specializované infrastruktury (výzkumné laboratoře, poradenské centrum).
- **Problém:** Nedaří se vždy „uměle“ založit cluster. Klíčová je již existující kritická masa podniků, kvalifikované síly a poptávka trhu.

Regionální / městský marketing

- **Město či region jako „produkt“:** Využívají nástroje marketingu (propagace, značka, slogan, PR akce, veletrhy), aby přilákaly obyvatele, turisty, investory.
- **Strategické plánování:** Nastavení dlouhodobé vize, jak bude region vypadat, jaké služby nabídne, jak se chce odlišit od konkurence.
- **Kritika:** Pokud se marketing omezuje jen na atraktivní „vzezření“ navenek, může to odsouvat řešení reálných problémů. Dále hrozí, že *manažeři marketingu* začnou ovlivňovat politická rozhodnutí, jež patří do rukou volených zástupců.

11.5 Jak se strategie a nástroje propojují?

V praxi se **nástroje a strategické přístupy kombinují** dle konkrétních cílů a charakteru území:

1. Slabě rozvinuté venkovské oblasti:

- Převažuje *endogenní strategie* (výroba regionálních potravin, řemesla, ekoturistika).
- Doplnuje se *infrastrukturální podpora* (doprava, internet) a *finanční pobídky* (EU LEADER, rozvoj venkova).
- Snahy o *udržení obyvatel* (mladí odcházejí do měst), což vede k zaměření na kvalitu života, bydlení, dopravní obslužnost.

2. Staré průmyslové regiony (brownfieldy, nezaměstnanost):

- Často *mix* keynesiánských nástrojů (stimulace poptávky, podpora sanace brownfieldů) a *inovačních opatření* (zakládání technologických parků, klastrových iniciativ).
- Samozřejmostí je budování nové dopravní a komunikační infrastruktury, aby se region lépe propojil s dynamickými centry.

3. Silné metropolitní regiony (Praha, Brno, Ostrava atd.):

- Trpí přetížením (doprava, emise, bydlení), a proto se užívají spíše *regulační opatření* (územní plánování, parkovací politiky, environmentální standardy).
- Zároveň se podporují *inovace a klastrová politika*, protože aglomerace mají univerzity, výzkum, podnikové sídlo.
- Zvyšují se nároky na *digitální služby*, e-government a tzv. *smart city* aplikace.

Shrnutí

V této kapitole jsme se dotkli základních pojmů regionální politiky. Nejdříve jsme se zabývali tím, proč je vůbec v podmínkách tržní ekonomiky regionální politika potřebná. Jako podstatné motivy jsme přitom uvedli ekonomické (optimalizace prostorové alokace zdrojů) sociální (vyrovnávání regionálních nerovností) a ekologické motivy (zvyšování kvality životního prostředí, zachování přírodních zdrojů apod.). Představili jsme základní nástroje regionální politiky, které jsme podle intenzity jejich působení rozdělili na informační a poradenské nástroje, finanční pobídky, infrastrukturu a regulační a administrativní opatření. Cílovými skupinami jsou podniky, obyvatelé (domácnosti), obce a další veřejné instituce. Strategie představují kombinaci nástrojů, které se zaměřují na určité cíle. Ke strategiím zaměřeným na mobilitu patří neoklasická strategie. V ní se tržnímu mechanismu připisuje schopnost zabezpečit optimální prostorový rozvoj a vyrovnávání příjmových rozdílů mezi regiony. V každém případě jsou zapotřebí nástroje, které „vylepšují“ jeho působení jako např. odstraňování monopolů, informační nástroje nebo podpora mobility práce a kapitálu. Keynesiánské ovlivňování poptávky a koncepce pólů růstu se snaží o významnější zásahy (intervence). Jedná se o lokalizaci motorických a proexportně orientovaných podniků, případně o vytváření aglomeračních výhod ve vybraných lokalitách. Důležitými nástroji jsou motivace kapitálu a výstavba infrastruktury. Očekává se přitom, že se rozvojové impulsy z průmyslových center budou rozšiřovat také do zázemí. Neoklasická koncepce, stejně tak jako koncepce růstových pólů se v minulosti ukázali pouze částečně úspěšné. Výrazných zlepšení příslušných regionálních podnikových struktur a snížení meziregionálních rozdílů většinou nedosáhly. Od 80. let 20. století se v širokém rozsahu používají strategie, které využívají endogenní potenciál příslušných regionů. Autonomní endogenní rozvoj představuje širokou koncepci, která se zaměřuje na mobilizaci regionálních aktérů a zdrojů, resp. na podporu existujících podniků. Přitom by se měli efektivně využívat disponibilní zdroje a měly by se brát v úvahu také ekologické, sociální a kulturní aspekty regionálního rozvoje. Dosavadní zkušenosti ukazují, že realizace endogenních strategií přináší spíše kvalitativní než kvantitativní změny. A to kvůli slabému rozvojovému potenciálu problémových regionů. Inovační přístup se zaměřuje „pouze“ na zlepšování technologických a organizačních inovací v podnicích. V závislosti na zaměření (buď koncentrace na vyspělé technologie nebo zrychlené rozšiřování technologií) může nabývat různých podob. Jeho spektrum sahá od selektivního budování výzkumných a vzdělávacích zařízení a cíleného posilování technologických klastrů až po podporu inovačních sítí, podporu inovativních projektů v podnicích nebo informační a technologický transfer. Dále jsme se zabývali podporou klastrů (klastrovou politikou). Jedná se o jeden z nejpoblárnějších konceptů regionálního rozvoje. Klastry jsou v řadě vyspělých zemí jedním z nejvýznamnějších nástrojů průmyslově zaměřené regionální politiky. Současně se jedná o jednu z nejkontroverznějších strategií. Je tomu tak proto, neboť celou historií diskusí o klastrech se prolíná dvojí pojetí klastrů, z nichž každé má velmi odlišné implikace pro to, jak může nebo jak by měl být koncept klastrů využíván. Na jedné straně klastry vznikají zcela přirozeně, na druhé straně se jedná o strategii, jak pomocí veřejno-soukromých intervencí dosáhnout takových forem spolupráce, které posílí konkurenceschopnost zúčastněných podniků. Nakonec jsme se zabývali regionálním a městským marketingem. Od ostatních regionálně-politických strategií se neliší používanými nástroji, ale způsobem, jak přistupuje k regionální politice. Filozoficky se orientuje na potřeby zákazníků a vztahy ke konkurenci. Praktické přínosy regionálního a městského marketingu jsou mnohem skromnější než teoretická očekávání. Může být vhodným doplňkem jiných regionálně-politických strategií. Jeho silnou stránkou je především oblast komunikace.

Kontrolní otázky

- 1. Co je to regionální politika?**
- 2. Jaké jsou ekonomické důvody pro regionálně-politické intervence?**
- 3. Proč patří poskytování informací a poradenství k nejefektivnějším nástrojům regionální politiky?**
- 4. Jaké nástroje má k dispozici regionální politika v tržní ekonomice?**
- 5. K nejvýznamnějším principům strategie endogenního rozvoje patří?**

12. Strategie regionálního rozvoje České republiky

Cílem poslední kapitoly je seznámit se se Strategií regionálního rozvoje České republiky na období 2021-2027. jedná se o strategický dokument, který definuje regionální politiku jako politiku státu, která má usměrňovat sektorové politiky státu tak, aby zohledňovaly specifika jednotlivých typů území. Regionální politiku státu definujeme jako politiku, která má usměrňovat sektorové politiky státu tak, aby zohledňovaly specifika jednotlivých typů území (metropolitních území, aglomerací, regionálních center a jejich venkovského zázemí, strukturálně postižených krajů, hospodářsky a sociálně ohrožených území), a která zároveň vytváří vlastní nástroje, jimiž ovlivňuje rozvoj specifických území. Hlavním účelem Strategie je identifikovat, ve kterých tematických oblastech je potřebný či žádoucí územně specifický přístup. Územně specifický přístup je chápán tak, že intervenční politiky, programy a nástroje nepřistupují shodně k celému území ČR, ale mají buď v různých územích různé cíle, nebo jsou v různých územích nastavovány poněkud jinak, nebo mohou mít v různých územích poněkud jiné podmínky. Dalším účelem je definovat, jaké (odlišné) intervence by měly být realizovány v odlišných územních kontextech tak, aby byla podporována konkurenceschopnost, snižovány regionální disparity a nalézána řešení podporující udržitelný rozvoj území.

Studijní cíle:

- Seznámit se s klíčovým regionálně-politickým strategickým dokumentem
- Porozumět struktuře a logice Strategie regionálního rozvoje ČR 2021+
- Porozumět územně specifickému přístupu k tvorbě SRR ČR 2021+
- Analyzovat rozvojové problémy vybraných územních kategorií (metropolitních území, aglomerací, regionálních center a jejich venkovského zázemí, strukturálně postižených krajů, hospodářsky a sociálně ohrožených území), jejich příčiny, důsledky a možnosti řešení

Klíčová slova:

- Strategie regionálního rozvoje České republiky 2021+
- Metropolitní území
- Aglomerace
- Regionální centra a jejich venkovská zázemí
- Strukturálně postižené kraje
- Hospodářsky a sociálně ohrožená území
- Územně specifický přístup

Ambicí Strategie regionálního rozvoje ČR 2021+ (dále jen „SRR“) je stanovit hlavní cíle regionálního rozvoje v horizontu 7 let, resp. definovat v souladu se zákonem č. 248/2000 Sb., o podpoře regionálního rozvoje (dále jen „zákon o podpoře regionálního rozvoje“) hlavní cíle regionální politiky státu v období let 2021-2027.

Regionální politiku státu definujeme jako politiku, která má **usměrňovat sektorové politiky státu tak, aby zohledňovaly specifika jednotlivých typů území (metropolitních území, aglomerací, regionálních center a jejich venkovského zázemí, strukturálně postižených krajů, hospodářsky a sociálně ohrožených území), a která zároveň vytváří vlastní nástroje, jimiž ovlivňuje rozvoj specifických území.**

Hlavním smyslem SRR je identifikovat, ve kterých tematických oblastech je potřebný či žádoucí územně specifický přístup³, a definovat, jaké (odlišné) intervence by měly být realizovány v odlišných územních kontextech tak, aby byla podporována konkurenceschopnost, snižovány regionální disparity a nalézána řešení podporující udržitelný rozvoj území.

12.1 Geografické vymezení cílů SRR

Jednotlivá témata regionálního rozvoje se vzájemně prolínají, z logiky formulace problémů se nejedná o územně skladebné problémy, ale o problémy vzájemně se překrývající. Některá území (urbánní i venkovská) mohou spadat do více než jednoho tématu. Zároveň platí, že každé území je součástí alespoň jednoho tématu.

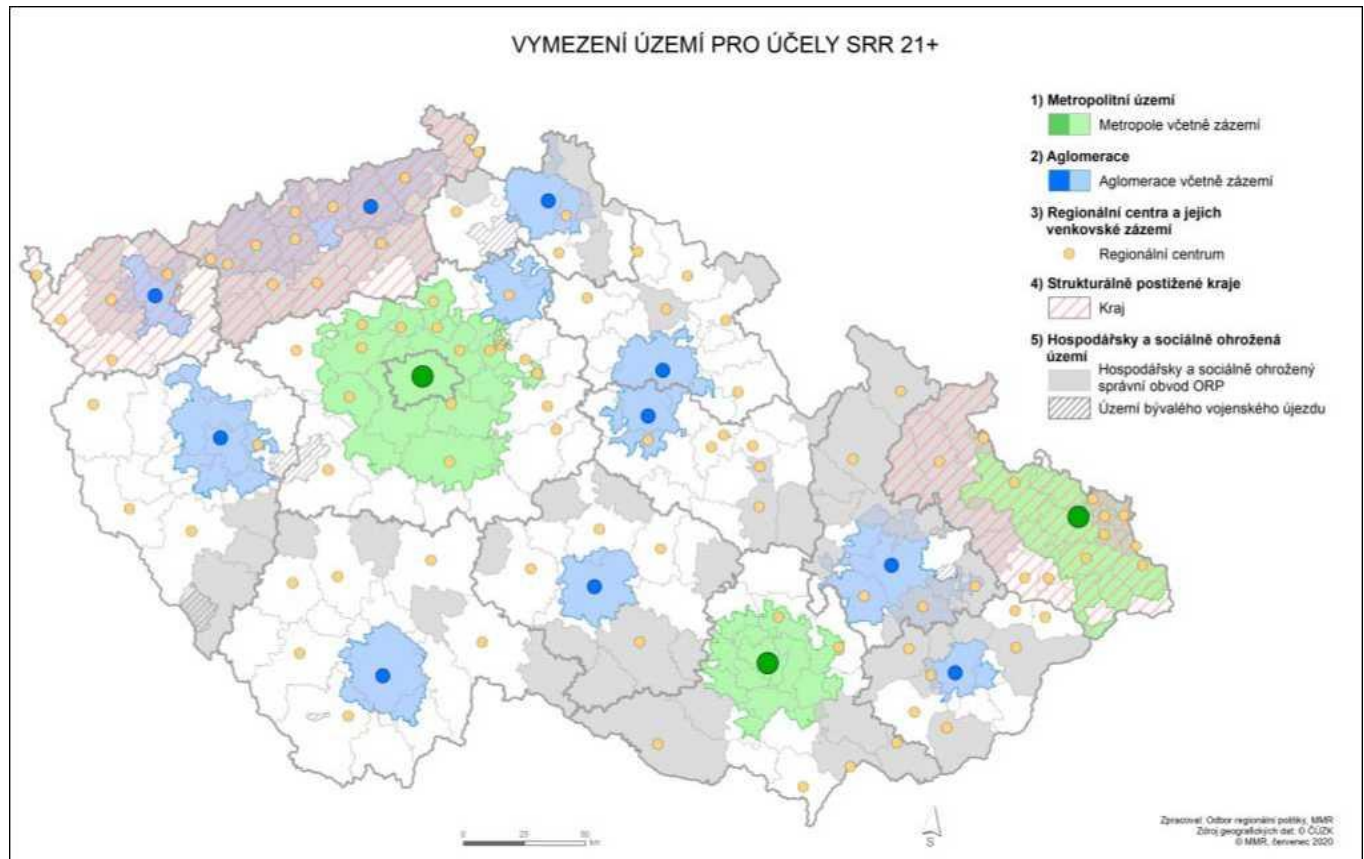
Tabulka 12-1. Geografické vymezení témat regionálního rozvoje

Téma regionálního rozvoje	Geografické vymezení
Metropolitní území	Pražské, brněnské a ostravské metropolitní území. Konkrétní vymezení metropolitního území je předmětem samostatného odborného úkolu.
Aglomerace	Ostatní krajská města a jejich zázemí. Konkrétní vymezení aglomerací je předmětem samostatného odborného úkolu.
Regionální centra a jejich venkovské zázemí	Regionálními centry jsou myšlena města definovaná v tabulce 3 a další regionální centra nižšího řádu vymezená kraji. Jejich zázemím je myšleno veškeré území nespádající do spádovaného území metropolitních území a aglomerací. Regionálními centry jsou i ta města, která jsou součástí metropolitního území či aglomerace (např. Chrudim, Přerov, Jablonec nad Nisou). Spádové území těchto měst bude definováno.
Strukturálně postižené kraje	Ústecký kraj, Moravskoslezský kraj, Karlovarský kraj.
Hospodářsky a sociálně ohrožená území	Správní obvody obcí s rozšířenou působností (ORP) definované na základě stanovených indikátorů - (a) intenzita bytové výstavby, (b) hrubá míra celkového přírůstku, (c) index stáří, (d) podíl nezaměstnaných osob, (e) intenzita podnikatelské aktivity. Vymezeny byly správní obvody ORP, které vykazují nejhorší výsledky v těchto indikátorech a v nichž žije 25 % obyvatel Česka. Nad rámec správních obvodů ORP vymezených dle výše stanovených indikátorů jsou do této kategorie zařazena také správní území obcí zasahujících do bývalých vojenských újezdů.

3 Územně specifický přístup je chápán tak, že politiky, programy či nástroje intervencí státu (nebo regulace ze strany státu) nepřistupují shodně k celému území ČR, ale mají buď v různých územích různé cíle, nebo jsou v různých územích nastavovány poněkud jinak, nebo mohou mít v různých územích poněkud jiné podmínky.

Metropolitní území, aglomerace a regionální centra a jejich venkovské zázemí mají stanoveny specifické cíle a typová opatření, která jsou vytvořena s ohledem na jejich problémy a potenciály.

Obrázek 12-1. Vymezení metropolí, aglomerací, regionálních center vyššího řádu a hospodářsky a sociálně ohrožených území pro účely SRR

Poznámka: Na obrázku jsou znázorněna pouze regionální centra vyššího řádu (viz také tabulka 12-2 níže).

(1) Metropolitními územími jsou Praha, Brno, Ostrava a jejich zázemí včetně venkovského.

Důvody vymezení:

- **Praha** má v rámci ČR výrazně dominantní postavení, a to nejen násobně vyšším počtem obyvatel, ale i regionálním významem (včetně významné dojížděky z řady krajských měst). Je zde soustředěna podstatná část správních orgánů České republiky a zastupitelské mise zahraničních států. Letiště Václava Havla zahrnuje cca 90 % výkonu všech českých letišť.
- **Brno** je druhé největší město ČR. Sídli zde některé správní orgány s celorepublikovou působností.
- **Ostrava** je třetí největší město ČR a centrum druhé největší metropolitní oblasti v ČR. Do kategorie metropolitních území je zařazena s ohledem na svou populační velikost, rozsáhlé urbanizované zázemí i přeshraniční vazby.

(2) Aglomeracemi jsou myšlena ostatní krajská města (tj. kromě Prahy, Brna a Ostravy) a jejich zázemí včetně venkovského.

Důvody vymezení:

- Z hlediska sídelní, regionální i administrativní struktury mají všechna krajská města relativně stejné postavení a stejný význam v rámci kraje⁴. Proto byl u těchto měst kromě jejich administrativní role zohledněn počet obyvatel spádového území.

(3) Regionální centra lze rozdělit na dvě kategorie - *regionální centra vyššího řádu* identifikovaná z národní úrovně (zpravidla sídla s více než 15 tisíci obyvateli a spádovým územím alespoň 30 tisíc obyvatel; viz tabulka 3) a *regionální centra nižšího řádu* identifikovaná z krajské úrovně (zpravidla sídla s alespoň 5 tisíci obyvateli a spádovým územím kolem 10 tisíc obyvatel)⁵. **Venkovským zázemím** je myšleno veškeré území nespádající do kategorie metropolitních území a aglomerací. Některá regionální centra (a jejich zázemí) jsou zároveň zázemím metropolí/aglomerací. Specifickým typem regionálního centra je město Mladá Boleslav, kterému bude umožněno využívat v období 2021-2027 nástroj ITI, stejně jako metropolitním územím a aglomeracím (viz obrázek 12-1).

Důvody vymezení:

- Vzhledem k povaze české sídelní struktury (relativně velké množství malých a středních měst) a funkce tohoto typu sídel jako center dojížděky do zaměstnání a do škol považujeme za nutné se tomuto typu sídel věnovat odděleně.
- Kategorie obsahuje i zbývající část venkovského prostoru (mimo zázemí metropolí a aglomerací).

Tabulka 12-2. Výčet regionálních center vyššího řádu

Kraj	Výčet regionálních center
Středočeský	Kladno, Kolín, Kutná Hora, Mladá Boleslav, Benešov, Beroun, Mělník, Nymburk, Poděbrady, Příbram, Rakovník, Slaný, Kralupy nad Vltavou, Neratovice, Lysá nad Labem, Milovice, Brandýs nad Labem-Stará Boleslav
Plzeňský	Klatovy, Domažlice, Rokycany, Tachov
Jihočeský	Tábor, Jindřichův Hradec, Písek, Strakonice, Český Krumlov, Prachatce
Karlovarský	Cheb, Sokolov, Aš, Mariánské Lázně, Ostrov

4 Jako sídlo na pomezí mezi metropolitními územími a aglomeracemi lze vnímat Plzeň a její zázemí. Jádrové město Plzeň počtem obyvatel (k 1. 1. 2019 má Plzeň dle dat ČSÚ 172 441 obyvatel) významně přesahuje ostatní krajská města (kromě těch zařazených do kategorie metropolitních území). Rovněž charakteristiky ekonomického růstu či intenzity vědy a výzkumu staví Plzeňský kraj v mezikrajském srovnání mezi nejlépe hodnocené kraje. Na druhou stranu je nicméně funkční zázemí Plzně (tzv. FUA - Functional Urban Area) významně menší než v případě sídel zařazených do kategorie metropolitních území. Na základě dat z roku 2017 dosahuje funkční zázemí Plzně 342 tisíc obyvatel, zatímco funkční zázemí Brna a Ostravy výrazně přesahuje hranici 700 tisíc, resp. 1 milionu obyvatel.

5 Regionální centra nižšího řádu budou vymezena jednotlivými kraji (forma vymezení bude s kraji dohodnuta v průběhu implementace SRR). V rámci akčních plánů SRR může být cílové území určitého opatření (či aktivity) zpřesněno, například omezeno pouze na určitý segment regionálních center.

Ústecký	Chomutov, Děčín, Most, Teplice, Kadaň, Klášterec nad Ohří, Litoměřice, Louny, Žatec, Rumburk, Varnsdorf, Litvínov
Liberecký	Jablonec nad Nisou, Česká Lípa, Turnov
Královéhradecký	Náchod, Trutnov, Jičín, Rychnov nad Kněžnou, Dvůr Králové nad Labem, Vrchlabí
Pardubický	Chrudim, Svitavy, Česká Třebová, Úst nad Orlicí, Choceň, Vysoké Mýto
Kraj Vysočina	Havlíčkův Brod, Třebíč, Žďár nad Sázavou, Pelhřimov
Jihomoravský	Blansko, Břeclav, Hodonín, Vyškov, Znojmo, Veselí nad Moravou
Olomoucký	Prostějov, Přerov, Jeseník, Hranice, Šumperk
Zlínský	Kroměříž, Uherské Hradiště, Valašské Meziříčí, Vsetín, Uherský Brod, Rožnov pod Radhoštěm, Otrokovice
Moravskoslezský	Opava, Frýdek-Místek, Karviná, Krnov, Třinec, Český Těšín, Havířov, Kopřivnice, Nový Jičín, Bruntál, Bohumín, Orlová

(3) Strukturálně postiženými kraji jsou myšleny kraje Ústecký, Moravskoslezský a Karlovarský.

Důvody vymezení:

- **Hospodářsky a** Koncentrace sociálních, ekonomických a environmentálních problémů.
- Vazba na existující Strategický rámec hospodářské restrukturalizace Ústeckého, Moravskoslezského a Karlovarského kraje

(4.) sociálně ohrožená území jsou vymezena na základě zvolených indikátorů (uvedených v tabulce 12-1), u nichž je používána průměrná hodnota za období 2013-2017. Tyto indikátory byly zvoleny na základě zmapování indikátorů používaných jednotlivými kraji pro vymezení tohoto typu území. Varianty vymezení byly následně představeny zástupcům krajů na jednáních určených výhradně k tomuto tématu v březnu a červnu 2018. Preferovány byly indikátory, které je možné aktualizovat každoročně.

Vymezená hospodářsky a sociálně ohrožená území jsou vnitřně heterogenní. Z tohoto důvodu je pro účely akčních plánů SRR plánováno vytvoření charakteristiky a typologie hospodářsky a sociálně ohrožených území tak, aby bylo možné odlišit jejich stěžejní problémy a potenciály a navázat na ně chystaná opatření.

Kraje mohou ve strategiích rozvoje územního obvodu kraje vymezit hospodářsky a sociálně ohrožená území na nižší administrativní (např. správní obvody pověřených obecních úřadů) úrovni a řešit disparity i v rámci jednotlivých správních obvodů ORP. Kraje mohou v těchto dokumentech vymezit jako hospodářsky a sociálně ohrožená i jiná území, než jaká vymezuje SRR, nicméně bez nároku na cílenou podporu prostřednictvím regionální politiky státu.

Důvody vymezení:

- Dle zákona o podpoře regionálního rozvoje SRR „stanovuje podmínky pro vymezení státem podporovaných regionů“ - stanovením indikátorové soustavy je tento požadavek naplněn.

- Cílem podpory regionálního rozvoje je (mimo jiné) i „přispět ke zvyšování konkurenceschopnosti regionů“.

Tabulka 12-3. Výčet správních obvodů ORP v kategorii hospodářsky a sociálně ohrožených území

Kraj	Výčet hospodářsky a sociálně ohrožených území
Středočeský	-
Plzeňský	Horažďovice, Nepomuk, Sušice
Jihočeský	Milevsko, Soběslav, Dačice, Blatná
Karlovarský	Kraslice, Sokolov, Ostrov
Ústecký	Litvínov, Most, Rumburk, Děčín, Varnsdorf, Podbořany, Chomutov, Kadaň, Úst' nad Labem, Lovosice, Teplice, Žatec, Louny, Litoměřice
Liberecký	Tanvald, Frýdlant, Semily, Nový Bor
Královéhradecký	Broumov, Dvůr Králové nad Labem
Pardubický	Moravská Třebová, Česká Třebová, Svitavy, Králíky
Kraj Vysočina	Moravské Budějovice, Pacov, Bystřice nad Pernštejnem, Telč, Světlá nad Sázavou, Náměšť nad Oslavou, Chotěboř, Třebíč
Jihomoravský	Veselí nad Moravou, Hodonín, Kyjov, Moravský Krumlov, Znojmo
Olomoucký	Přerov, Jeseník, Šumperk, Konice, Mohelnice, Uničov, Lipník nad Bečvou, Zábřeh, Hranice, Šternberk
Zlínský	Bystřice pod Hostýnem, Kroměříž, Otrokovice, Holešov, Vsetín, Uherský Brod
Moravskoslezský	Karviná, Havířov, Orlová, Vítkov, Rýmařov, Krnov, Bruntál, Bohumín, Odry, Český Těšín

Hlavní výsledky analytického podkladu

V období 2005-2015 došlo k ekonomické konvergenci s vyspělými regiony Rakouska a Německa jen u některých českých regionů (regiony soudržnost Jihovýchod a Jihozápad). Ve sledovaném období tak docházelo spíše k růstu variability mezi regiony ČR (kraji, regiony soudržnost). Některé kraje (resp. jejich centra) se profilovaly jako dominantní v oblasti vědy a výzkumu - jedná se především o Prahu a její zázemí a Brno. V oblasti vědy a výzkumu posilovala i další univerzitní města - Ostrava, Plzeň, Olomouc a Liberec. Praha a Brno se svým zázemím rovněž zaznamenaly relativní i absolutní růst ekonomických subjektů svědčící o pokračující koncentraci obyvatel i služeb do nejvýznamnějších středisek osídlení.

Metropolitní oblast dvou největších měst v průběhu času zaznamenávají nárůst ekonomických subjektů, obyvatelstva (spíše mladšího a vzdělanějšího) a ekonomický růst.

Poměrně významný populační úbytek zaznamenávají venkovské (zejména obce do 500 obyvatel) a periferní oblast a Ústecký, Karlovarský a Moravskoslezský kraj. Velmi znatelný je pokles populace především v obcích do 100 obyvatel.

Dostupné studie potvrzují napříč kraji významnou roli malých a středních měst, jejichž síť je v českém prostředí poměrně hustá. Socioekonomická situace malých a středních měst je závislá na jejich populační velikosti i geografické poloze a nelze ji generalizovat (např. rozdíl mezi středně velkým sídlem v metropolitní oblasti a ve spíše periferní poloze). Obecně však platí, že funkce malých a středních měst je v sídelním systému zásadní.

Provedené analýzy potvrzují přetrvávající a místy prohlubující se problémy tzv. strukturálně postižených krajů. Jedná se například o významnou dominanci jednoho až dvou sektorů, pokračující odliv obyvatelstva či zvýšenou míru nezaměstnanosti (zejména dlouhodobě nezaměstnaných). Ústecký a Karlovarský kraj rovněž vykazují celkový pokles počtu ekonomických subjektů.

Na základě analytického podkladu, kulatých stolů a výstupů jednání v pracovních skupinách byla identifikována následná témata regionálního rozvoje:

Metropolitní území

Jedná se o metropolitní území (tj. území obsahující jádrové město a jeho zázemí - tj. „metropolitní venkov“), která mají ambici plnit roli centra střeoevropského významu a zároveň ekonomicky výrazně rostou a přibližují se evropskému průměru v ekonomických ukazatelích. Dvě nejrychleji rostoucí české metropolitní oblasti mají do určité míry obdobné problémy a obdobné rozvojové potenciály (byť Praha je zjevně sama o sobě specifická). Z analytických prací vyplývá, že pražská a brněnská metropolitní oblast se od ostatních metropolitních oblastí/aglomerací odlišují přinejmenším v těchto aspektech:

- Nejvyšší ekonomická síla (HDP na obyvatele) - v případě Brna jako centra Jihomoravského kraje, jedno z nejrychlejších temp konvergence k evropskému průměru.
- V oblasti VaV je dominantní pozice Prahy a dynamický růst Jihomoravského a Středočeského kraje (ve VaV lze ale sledovat i silný růst Ostravy, Plzně a Olomouce).
- Praha a Jihomoravský kraj vykazují nejvyšší hodnoty produktivity práce.
- Znečištění z dopravy (především v pražské MO).

Do kategorie metropolitních území je zařazeno i ostravské metropolitní území, a to primárně s ohledem na populační velikost Ostravy a velikost silně urbanizovaného zázemí, z čehož plynou i další ukazatele společné metropolitním územím, jako jsou výdaje na vědu a výzkum, počet inovačních pracovišť, počet inovačních firem, dojíždějící do zaměstnání a škol, přímé zahraniční investice. Ostrava, resp. ostravské metropolitní území, sice v období po roce 1989 ztrácelo populaci a čelilo vysoké

nezaměstnanost spojené s útlumem tradičních průmyslových oborů, nicméně má ambici směřovat k socioekonomickým a inovačním charakteristikám pražské a brněnské metropolitní oblasti.

Aglomerace

Jedná se o aglomerace, jejímiž centry jsou krajská města. Území těchto aglomerací - krajských měst a jejich zázemí - je vnitřně heterogenní a analytická část nenaznačuje znaky, které by byly společné pro všechny zástupce této kategorie. Budoucí vývoj těchto území může být velmi různorodý. V některých případech lze předpokládat konvergenci k metropolitním územím, ale v některých případech je riziko hospodářské stagnace.

Regionální centra a jejich venkovské zázemí

Regionální centra a jejich zázemí hrají významnou stabilizační roli v území a udržení této jejich role je pro český sídelní systém významné. Problémy a rozvojové příležitosti těchto center jsou dány jejich polohou (na rozvojových osách, či mimo ně), velikostí, vzdáleností od centra od vyššího řádu, velikostí spádového území apod.

V rámci kategorie regionálních center jsou řešena *regionální centra vyššího řádu*, která lze ztotožnit s většími centry obcí s rozšířenou působností - centra s více než 15 tisíci obyvateli a spádovým územím přesahujícím 30 tisíc obyvatel. V této kategorii jsou řešena rovněž *regionální centra nižšího řádu*, která budou ve spolupráci s kraji vymezena v průběhu implementace SRR.

Strukturálně postižené kraje

Strukturálně postižené kraje procházejí procesem hospodářské restrukturalizace z důvodu výrazného zaměření hospodářství na tradiční průmyslové obory. Jedná se o tři kraje (Ústecký, Karlovarský, Moravskoslezský), které jsou ze strany státu podporovány specificky na základě vládního usnesení - vznikl pro ně Strategický rámec hospodářské restrukturalizace a jsou pro ně každoročně vytvářeny Souhrnné akční plány restrukturalizace. Z analytických prací vyplývá, že se tři kraje od ostatních odlišují přinejmenším v těchto aspektech:

- Nejvyšší podíl osob ohrožených chudobou a nejvyšší podíl osob v exekuci.
- Nejrychlejší růst indexu stárí svědčící o nízké porodnosti a odlivu spíše mladší populace.
- Problematická situace na trhu práce - stále vyšší nezaměstnanost, nesoulad mezi poptávkou a nabídkou na trhu práce, dlouhodobě nejvyšší podíl dlouhodobě nezaměstnaných (plat především pro Ústecký a Karlovarský kraj).
- Relativně špatné napojení na klíčové dopravní tahy (zejména Karlovarský kraj).
- Znečištění - vzhledem k intenzivní hospodářské činnosti zejména v částech Ústeckého a Moravskoslezského kraje.

Hospodářsky a sociálně ohrožená území

Z analýzy a odborných prací vyplývá, že v rámci Česka existují území, která lze označit za periferní. Perifernost přitom může mít více podob: oblast ve velké vzdálenosti od regionálních center, území, která v důsledku restrukturalizace přišla o velké množství pracovních příležitostí a neuspěla v jejich nahrazení jinými aktivitami, venkovská území v zázemí velkých měst, která mají kladné migrační saldo, nicméně jsou charakteristická vysokou mírou nezaměstnanosti.

Z analytických prací vyplývá, že zaostávající regiony (vnitřní a vnější periferie) vykazují určité specifické charakteristiky:

- Ve vnitřních periferiích jsou středně velké podniky často dominantním zaměstnavatelem.
- Přinejmenším některá tato území (část Zlínského kraje a Kraje Vysočina) vykazují relativně nejmenší podíl osob ohrožených sociálním vyloučením / osob ohrožených exekucí.
- Špatná dostupnost veřejných služeb - zejména ve vnitřních periferiích.
- U určitého typu periferií špatná dopravní dostupnost veřejnou dopravou (zejména o víkendu).
- Nižší intenzita bytové výstavby.
- Dlouhodobě záporný přirozený přírůstek.
- Nejvyšší hodnoty indexu stáří - to svědčí o odchodu mladších skupin obyvatelstva.
- Horší dostupnost vysokorychlostního internetu.

Shrnutí

Jedná se o klíčový regionálně-politický dokument, schválený vládou České republiky (2019). Regionální politika státu je zde definována jako politika, která má usměrňovat sektorové politiky státu tak, aby zohledňovaly specifika jednotlivých typů území (metropolitních území, aglomerací, regionálních center a jejich venkovského zázemí, strukturálně postižených krajů, hospodářsky a sociálně ohrožených území), a která zároveň vytváří vlastní nástroje, jimiž ovlivňuje rozvoj specifických území. Jedná se tedy o dokument, který má hlavně **koordinační charakter**. Zajišťuje jak vertikální koordinaci (státní úroveň versus kraje), tak horizontální koordinaci. **Horizontální koordinace** se týká integrace národní politik, odstraňování potenciálních překryvů a snahy o zakomponování územního rozměru do sektorových politik (dopravní politiky, obchodní a průmyslové politiky, politiky trhu práce apod.). V rámci této Strategie se uplatňuje tzv. **územně specifický přístup**, to znamená že se snaží řešit klíčové problémy jednotlivých typů území (metropolitních území, aglomerací, regionálních center a jejich venkovského zázemí, strukturálně postižených krajů, hospodářsky a sociálně ohrožených území). Zároveň vychází k tzv. **nového paradigmatu regionální politiky**, které se snaží řešit problémy (potřeby) všech regionů. Jak zaostávajících (problémových) regionů, tak silných ekonomických center (metropolí a aglomerací). I Praha má své problémy. Samozřejmě jiné než například malá města v periferní poloze. Otázka, kterou si v této souvislosti můžeme klást zní, jestli se díky tomuto přístupu nebudou regionálně-politická opatření příliš rozměňovat. Strategie regionálního rozvoje České republiky 2021+ stanovuje hlavní cíle regionálního rozvoje v horizontu 7 let. SRR není zastřešujícím dokumentem stanovujícím žádoucí vývoj České republiky ve všech oblastech. Jedná se o dokument, který definuje, ve kterých oblastech/tématech je vhodné uplatňovat odlišné nástroje v odlišných územních kontextech (tj. územní specifika) a které národní sektorové politiky mají mít odlišné územní důsledky a je třeba do nich zakomponovat územní dimenzi. Územně specifické cíle jsou v SRR definovány a nástroje jsou buď uváděny ve formě typových opatření, nebo musí být navrhovány a formulovány s ohledem na územně specifické cíle. Příkladem odlišných řešení v jiných územních kontextech je zlepšování kvality ovzduší. V aglomeracích a metropolitních územích je problémem především automobilová doprava, zatímco na venkově a na periferiích ve větší míře lokální topeniště. Specificky v ostravském metropolitním území, včetně kombinace se zatížením z příhraničních oblastí - z Polska. Podobně posilování spolupráce ve výzkumu a vývoji mezi firmami a výzkumnými organizacemi bude spíše soustředěno a bude zohledňovat podmínky aglomerací a metropolí, i když venkovské či periferní firmy nebude znevýhodňovat. Naopak podpora podnikavosti jako obecného požadavku na národní úrovni bude v hospodářsky slabých a zaostávajících oblastech cílit také na iniciování „tradičních“ podnikání a řemesel, zatímco v aglomeracích a metropolích musí být soustředěna na inovační podnikání. Ve sféře základního školství jsou cíle z pohledu SRR také v různých územích odlišné. Na periferiích jde o udržení škol, třeba i malých, v dostatečné dostupnosti a co nejvyšší kvalitě. V zázemích metropolitních území či aglomerací,

zvláště v blízkém zázemí, je cílem jak dostatečná kapacita, tak dostatečná rozmanitost, přičemž kvalita je zde považována za „plošné“, územně nspecifické téma. U řady témat bylo na základě provedených analýz a jednání pracovních skupin konstatováno, že nevyžadují územně specifický přístup, a v tomto dokumentu jsou uvedena pouze okrajově (např. budování energetické sítě, snížení byrokratické zátěže). Neznamena to, že by tato témata nebyla pro rozvoj regionů důležitá, nicméně jejich rozvoj je vhodné řešit v jiných strategických dokumentech, které definují plošnou rozvojovou strategii v dané oblasti.

Strategii regionálního rozvoje České republiky 2021+ je volně ke stažení na internetových stránkách Ministerstva pro místní rozvoj ČR.

<https://mmr.cz/getmedia/58c57a22-202d-4374-af5d-cbd8f9454adb/SRR21.pdf.aspx?ext=.pdf>

Zájemci se mohou seznámit také s řadou analytických podkladů, které byly použity při tvorbě Strategie regionálního rozvoje ČR 2021+.

<https://mmr.cz/cs/microsites/uzemni-dimenze/strategie-regionalniho-rozvoje-cr-2021>

Stručný a přehledný výtah Strategie regionálního rozvoje České republiky 2021+ byl publikován také jako mimořádná příloha časopisu Urbanismus a územní rozvoj č. 4/2020.

<http://www.uur.cz/images/5-publikacni-cinnost-a-knihovna/casopis/2020/2020-04/strategie-regionalniho-rozvoje-2020-04.pdf>

Při studiu tohoto strategického dokumentu se zaměřte na tyto otázky:

- **Z jakých částí se Strategie regionálního rozvoje ČR 2021+ skládá?**
- **Jak SRR chápe územně specifický přístup a územní dimenzi?**
- **S jakými územními kategoriemi pracuje? (metropolitních území, aglomerací, regionálních center a jejich venkovského zázemí, strukturálně postižených krajů, hospodářsky a sociálně ohrožených území)**
- **Jakým způsobem byly jednotlivé územní kategorie vymezeny?**
- **S jakými typickými problémy se jednotlivé územní kategorie potýkají? Jaké jsou strategické cíle jejich řešení?**
- **Jakým způsobem má být zajištěna realizace (implementace) Strategie?**

Povinná literatura:

Ježek, J. (2025). Regionální rozvoj a regionální politika. Studijní opora. Praha: Ambis.

Strategie regionálního rozvoje České republiky 2021+

<https://mmr.cz/cs/microsites/uzemni-dimenze/strategie-regionalniho-rozvoje-cr-2021>

<https://mmr.cz/getmedia/58c57a22-202d-4374-af5d-cbd8f9454adb/SRR21.pdf.aspx?ext=.pdf>

Blažek, J., Uhlíř, D. (2020). Teorie regionálního rozvoje. 3. vydání. Praha: Karolinum (kapitoly 2.5.1 Teorie výrobních okrsků a teorie flexibilní specializace, 2.5.2 Klastry, 2.5.5 Triple helix (trojitá šroubovice), 2.5.6 Regionální inovační systémy a příloha Hledání „zázračného receptu“ v době znalostní ekonomiky.

Doporučená literatura:

Atlas rozvoje venkova (2020).

<https://atlasvenkova.osu.cz/>

Eurostat regional yearbook — 2020 edition (statistická ročenka vč. komentářů a map)

<https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-statistical-books/-/KS-HA-20-001>

Český statistický úřad – statistické úřady za ČR, kraje, SO ORP a obce

www.szso.cz

Pike, A., Rodríguez-Pose, A., Tomaney, J. (2017). Local and Regional Development. Second Edition. New York: Routledge.

Viturka, M. a kol. (2014). Regionální rozvoj, politika a správa. Díl 1: Regionální rozvoj. Brno: Masarykova univerzita.

Wokoun, R. (2017). Regionální rozvoj a regionální politika II. Praha: Vysoká škola regionálního rozvoje (kap. 3 a 4 – regionální politika ČR a EU)

Internetové stránky Ministerstva pro místní rozvoj ČR

www.mmr.cz

Zákon o podpoře regionálního rozvoje –

<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2015-298>

Seznam použité literatury (výběr):

- Aglietta, M. (1979): A Theory of Capitalist Regulation. New Left Books, London.
- Aiginger, K., Tichy, G. (1985): Die Größe der Kleinen. Die überraschenden Erfolge kleiner und mittlerer Unternehmungen in der achziger Jahren. Signum, Wien.
- Alonso, W. (1964): Location and Land Use. Harvard University Press, Cambridge.
- Alonso, W. (1971): The Economics of Urban Size. Papers of the Regional Science Association, Nr. 26, s. 67—83.
- Amin, A., Malberg, A., Maskell, P. (1991): Struktural Change and the Geography of Production in Europe. RURE Workung Paper, WG1.
- Amin, A., Robins, K. (1990): The Re-emergence of Regional Economies? The Mythical Geography of Flexible Accumulation. Environment and Planning D: Society and Space, roč. 8, s. 7-34.
- Armstrong, H., Taylor, J. (1993): Regional Economics and Policy.. Harvester Wheatsheaf, New York, London.
- Aydalot, P., Keelble (1988, ed.): High Technology Industry and Innovative Environments: The European Experience. Routledge, London.
- Bade, F.J. (1979): Funktionale Aspekte der regionalen Wirtschaftsstruktur. Raumforschung und Raumordnung, ro4. 47, s. 253-268.
- Bade, F.J. (1984): Die funktionale Struktur der Wirtschaft und ihre räumliche Arbeitsteilung. Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung, Berlin.
- Beckmann, H.J., Thiesse, J.F. (1986): The Location of Production Activities. In: Handbook of Regional and Urban Economics, Vol. 1. Elsevier Science Publishers B.V., Amsterdam.
- Bobek, H., Fesl, M. (1978): Das System der zentralen Orte Österreichs: eine empirische Untersuchung. Böhlau, Wien.
- Bourne, L.S. (1975): Urban Systems: Strategies for Regulation. A Comparison of Policies in Britain, Sweden, Australia and Canada. Clarendon Press, Oxford.
- Böventer, E. von, Hampe, J. (1988): Ökonomische Grundlagen der Stadtplanung. Eine Einführung in die Stadtökonomie. Verlag der ARL, Hannover.
- Boyer, R. (1986): La théorie de la régulation: une analyse critique. La Decouverte, Paris.
- Bröcker, J. (1994): Die Lehren der neuen Wachstumstheorie für die Raumentwicklung und die Regionalpolitik. In: Blien, U., Herrmann, H., Koller, M. (ed.): Regionalentwicklung und regionale Arbeitsmarktpolitik, Konzepte zur Lösung regionaler Arbeitsmarktprobleme? Beiträge zur Arbeitsmarkt- u. Berufsforschung Nr. 184, Nürnberg.
- Brugger, E.A. (1985): Regionalwirtschaftliche Entwicklung - Strukturen, Akteure und Prozesse. Haupt Verlag, Bern.
- Brusco, S. (1986): Small firms and industrial districts: The experience of Italy. In: Keeble, D., Wever, E. (ed.): New Firms and Regional Development in Europe. Crom Helm, London.
- Buttler, F., Gerlach, K., Liepmann, P. (1977): Grundlagen der Regionalökonomie. Rowohlt, Reinbeck bei Hamburg.
- Button, K.J. (1976): Urban Economics: Theory and Policy. Macmillan. London.

- Camagni, R (1991): Innovation Networks. Belhaven Press, London.
- Camagni, R. (1991): Space, Network and Technical Change: An Evolutionary Approach. GREMI, Belhaven, London.
- Davelaar, E.J., Nijkamp, P. (1987): The Urban Incubation Hypothesis: Old Wine into New Bottles? Mitteilungen des Arbeitskreises für Neue Methoden in der Regionalforschung, Bd.. 17, Wien.
- Doeringer, P.B., Piore, M.J. (1971): Internal Labour Markets and Manpower Analysis, Lexington Books, Lexington.
- Dunn jr., E.S. (1954): The Equilibrium of Land-Use Patterns in Agriculture. Southern Economic Journal, ro4. 21, s. 173—187.
- Ewers, H.J., Fritsch, J., Kleine, J. (1984): Regionale Entwicklung durch Förderung kleiner und mittlerer Unternehmen. Schriftreihe 06 Raumordnung, Bundesministerium f. Raumordnung, Bauwesen u. Städtebau, Bonn.
- Ewers, H.J., Fritsch, M. (1987): Die räumliche Verbreitung von computergestützten Zechniken in der BRD. Diskussionspapier 120, Technische Universität Berlin.
- Fesl, M., Bobek, H. (1983): Zentrale Orte Österreichs II. Verlag der österr. Akademie der Wissenschaften, Wien.
- Friedmann, J.R.P. (1972): A General Theory of Polarized Development. In: Hansen, N.M. (ed.): Growth Centers in Regional Economic Development. The Free Press, New York.
- Fürst, D., Klemmer, P., Zimmermann, K. (1976): Regionale Wirtschaftspolitik. J.C.B. Mohr, Tübingen.
- Grabher, G. (1988): De-Industrialisierung oder Neo-Industrialisierung? Innovationsprozesse und Innovationspolitik in traditionellen Industrieregionen. Edition Sigma, Berlin.
- Gravelle, H., Rees, R. (1981): Microeconomics. Longman, London.
- Greenwood, M. (1985): Human Migration: Theory, Models, and Empirical Studies. Journal of Regional Science, roč. 25, s. 521-544.
- Hägerstrand, T. (1967): Innovation Diffusion as a Spatial Process. University of Chicago Press, Chicago.
- Hahne, U. (1985): Regionalentwicklung durch Aktivierung intraregionaler Potentiale. Verlag Florentz, München.
- Hall, P., Markusen, A. (1985, ed.): Silicon Landscapes. Longman, London.
- Harvey, D. (1990): Growth Centres in Regional Planning. Mouton, The Hague.
- Healey, M.J., Ilbery, B.W. (1990): Location&Change: Perspectives of Economic Geography. Oxford University Press, New York.
- Heinritz, G. (1979): Zentralität und zentrale Orte. B.G. Teubner, Stuttgart.
- Hirschman, A.O. (1958): The Strategy of Economic Development. Yale University Press, New Haven/ Conn.
- Hoover, E.M. (1971): An Introduction to Regional Economics. Knopf, New York.
- Chapman, K., Walker, R. (1988): Industrial Location: Principles and Policies. Blackwell, Oxford.
- Kaniak, J. (1982): Tendenzen der Veränderung zentralörtlicher Strukturen in peripheren Gebieten Österreichs 1959-1977. IIR-Forschung, Nr. 5, Wirtschaftsuniversität Wien.

- Keeble, D., Wever, E. (1986, ed.): *New Firms and Regional Development in Europe*. Croom Helm, London.
- Klaus, J., Schleicher, H. (1983): *Räumliche Wirtschaftspolitik*. Vahlen, München.
- Kuklinski, A.R. (1972): *Growth Poles and Growth Centres in Regional Planning*, UNRISD, Paris.
- Läche, D. (1989): *Neue Technologien in räumliche Perspektive*. IR, Heft 4/1989, s. 213-226.
- Lasuén, J.R. (1973): *Urbanisation and Development, The Temporal Interaction between Geographical and Sectoral Cluster*. *Urban Studies*, roč. 10, s. 163-188.
- Lösch, A. (1944, 1962): *Die räumliche Ordnung der Wirtschaft*, G. Fischer, Stuttgart.
- Lynch, K. (1981): *A Theory of Good City Form*. MIT Press, Cambridge.
- Maier, G., Tödting, F. (1992): *Regional- und Stadtökonomik: Standorttheorie und Raumstruktur*. Springer, Wien.
- Malmberg, B. (1990): *The Effects of External Ownership: A Study of Linkages and Branch Plant Location*. *Geografiska Regionalstudier* Nr. 34, Uppsala.
- Markusen, A.R. (1985): *Profit Cycles, Oligopoly and Regional Development*. MIT Press, Cambridge.
- Massey, D. (1979): *In What Sense A Regional Problem?* *Regional Studies*, roč. 13, s. 223-243.
- Massey, D. (1984): *Spatial Divisions of Labor: Social Structures and the Geography of Production*. Macmillan, London.
- Massey, D., Meegan, R. (1982): *The Anatomy of Job Loss*. Methuen, London.
- McDermott, P., Taylor, M. (1982): *Industrial Organisation and Location*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Molle, W.T.M., Capelin, R. (1988, ed.): *Regional Impact of Community Policies in Europe*. Avebury, Aldershot.
- Myrdal, G. (1974): *Ökonomische Theorie und unterentwickelte Regionen*. Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt/ Main.
- Nohlen, D., Nuscheler, F. (1992): *Was heißt Entwicklung?* In: Nohlen, D., Nuscheler, F. (ed.): *Handbuch der Dritten Welt: Grundprobleme, Theorien, Strategien*. J.H.W. Dietz Nachf., Bonn, s. 55-75.
- North, D.C. (1955): *Location Theory and Regional Economic Growth*. *Journal of Political Economy*, roč. 63, s. 243-258.
- Norton, R.D., Rees, J. (1979): *The product cycle and the spatial decentralisation of American Manufacturing*. *Regional Studies*, roč. 13, s. 141-151.
- Nowotny, E. (1987): *Der öffentliche Sektor, Einführung in die Finanzwissenschaft*. Springer, Berlin.
- Opp, K.D. (1973): *Methodologie der Sozialwissenschaften. Einführung in Probleme ihrer Theoriebildung*. Rowohlt, Reinbek bei Hamburg.
- Perroux, F. (1955): *Notes sur la notion de 'pôle de croissance'*. *Économie appliquée*, roč. 7, s. 307-320.
- Perroux, F. (1961): *L'Économie du XXe siècle*. Presses universitaires de France, Paris.
- Pred, A. (1972): *Behaviour and Location: Foundations for a Geographic and Dynamic Theory*. *Lund Studies in Geography B*, Nr. 27, University of Lund.

- Richardson, H.W. (1969): Regional Economics: Location Theory, Urban Structure and REGIONAL Change. Weidenfeld and Nicolson, London.
- Richardson, H.W. (1973): Regional Growth Theory. Wiley, New York.
- Richardson, H.W. (1977): The New Urban Economics: And Alternatives. Pion, London.
- Richardson, H.W. (1978): Regional and Urban Economics, Penguin Books, New York.
- Sabel, C., Piore, M. (1984): The Second Industrial Divide. Basic Books, New York.
- Samuelson, P.A. (1983): Thünen at Two Hundred. Journal of Economic Literature, roč. 21, s. 1468-1488.
- Scott, A.J. (1988): New Industrial Spaces. Flexible Production Organization and Regional Development in North America and West Europe. Pion, London.
- Scott, A.J. (1988): New Industrial Spaces: Flexible Production Organization and Regional Development. Pion, London.
- Schackmann-Fallis, K.P. (1985): Externe Abhängigkeit und regionale Entwicklung. Quorum Verlag, Berlin.
- Schätzkel, L. (1996): Wirtschaftsgeographie 1. Schöningh, Paderborn.
- Schilling_Kaletsch, I. (1976): Wachstumspole und Wachstumszentren. Untersuchung zu einer Theorie sektoral und regional polarisierter Entwicklung. Hamburg.
- Stöhr, W.B. (1982): Regionale Wirtschaftspolitik. In: Abele, H., Nowotny, E. et al. (ed.): Handbuch der österreichischen Wirtschaftspolitik. Manz, Wien.
- Storper, M., Walker, R. (1984): The Spatial Division of Labour: Labour and the Location of Industries. In: Tabb, W.K (ed.): Sunbelt/ Snowbelt: Urban Development and Regional Restructuring. Oxford University Press, Oxford.
- Taylor, M., Thirt, N. (1983): Business organization, segmentation and location. Regional Studies, roč. 17, s. 445-465.
- Thünen, J.H. von (1826): Der isolierte Staat in Beziehung auf Landwirtschaft und Nationökonomie. Hamburg.
- Tichy, G. (1985): Is the product cycle obsolete? Research Memorandum 8502. Nationalökonomische Institut, Universität Graz.
- Tödtling, F. (1990): Räumliche Differenzierung betrieblicher Innovation - Erklärungsansätze und empirische Befunde für österreichische Regionen. Edition Sigma, Berlin.
- Tödtling, F., Tödtling-Schönhofer, H. (1990): Innovations- und Technologietransferzentren als Instrumente einer regionalen Industriepolitik. Schriftreihe der Österr. Raumordnungskonferenz, Nr. 81, Wien.
- Van den Berg, L., Burns, L.S., Klaasen, L.H. (1987): Spatial Cycles. Gower, Aldershot.
- Van den Berg, L., Drewertt, R., Klaasen, L.H., Rossi, A., Vijverberg, C.H.T. (1982): Urban Europe: A Study of Growth and Decline. Pergamon Press, Oxford.
- Vanhove, N., Klaassen, L.H. (1987): Regional Policy: A European Approach. Avebury, Aldershot.
- Vernon, R. (1966): International Investment and International Trade in the Product Cycle. Quarterly Journal of Economics, roč. 80.
- Weber, A. (1909): Über den Standort der Industrien. Tübingen.